HAZAFISÁG – NEMZETKÖZISÉG

Szemelvénygyűjtemény

I. rész

KIADJA AZ MSZMP BUDAPESTI BIZOTTSÁGA
PROPAGANDA ÉS MŰVELŐDÉSI OSZTÁLY

1975

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó 3

Nemzet, haza, hazafiság fogalma. Burzsoá és marxista értelmezésük. Polgári és szocialista nemzet 7

A) Marx, Engels és Lenin műveiből 7
B) Párt- és állami dokumentumokból, politikai állásfoglalásokból 21
C) Könyvek, tanulmányok, cikkek, költemények a hazafiságról 32

Internacionalizmus és nemzeti érdek. A munkásosztály viszonya a nemzeti kérdéshez 43

A) Szemelvények a marxizmus klasszikusaitól 43
B) Pártdokumentumok, politikai állásfoglalások 52
C) Cikkek napjaink politikai irodalmából 71

Marxista történetszemlélet és nemzeti hagyományok. Nemzeti önismeret — nemzeti öntudat 77

A) Pártállásfoglalások, vezető politikusok megnyilatkozásai 77
B) Szemelvények az elmúlt másfél évtized történetszemléleti vitáiból 96

Az MSZMP Budapesti Bizottsága
Propaganda és Művelődési
Osztálya megbízásából
összeállították:

Bakos Gyula
Benczédi László
Berend T. Iván

Szerkesztette:
Pach Zsigmond Pál

Felelős kiadó:
Pataki János

3268—75. Szikra Lapnyomda, Budapest

ELŐSZÓ

Kiadványunk szemelvény-összeállításokat tartalmaz a „hazafiság—internacionalizmus" tárgyköréből, azzal a céllal, hogy segítséget nyújtson a kérdés pártoktatásunkban történő tanulmányozásához. Az egyes anyagrészek és az egész válogatás összeállításánál mindenekelőtt a marxizmus—leninizmus klasszikusainak témánkra vonatkozó megállapításaiból, műveiből, továbbá párt- és államéletünk dokumentumaiból, valamint az elmúlt évtizedek és napjaink szocialista politikai irodalmából merítettünk, de esetenként a progresszív hazafiság néhány szocializmus előtti, kiemelkedő képviselőjét is megszólaltattuk. Anyagunkat témakörök, ezen belül műfajok, az egyes műfajokon belül pedig időrendben csoportosítottuk — azt remélve, hogy ez a hármas tagolás megkönnyíti a kiadványban való tájékozódást.

A kötet anyagának tanulmányozása előtt néhány körülményre külön is fel kívánjuk hívni a figyelmet. Mindenekelőtt arra, hogy témánk feldolgozása szempontjából elsőrendű jelentősége van az MSZMP KB mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség 1974 szeptemberében *„A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszerű kérdései"* címen kiadott állásfoglalásának. Kötetünk összeállításánál választhattuk volna azt a megoldást, hogy az Állásfoglalást, jelentőségének megfelelően, a maga egészében kiemelt helyen közöljük, mégis amellett döntöttünk, hogy anyagunk tematikai beosztását követve, a pártnak ezt a nagy jelentőségű iránymutatását is fejezetként tagolva, a megfelelő időrendbe soroljuk be, mert a sze-

melvény-gyűjtemény egységes szerkezeti felépítését nem kívántuk megtörni. Az egyes kérdéskörök tanulmányozásánál azonban kívánatosnak tartjuk, hogy módszertanilag mintegy ez az Állásfoglalás szolgáljon kiindulópontul az anyag feldolgozásához.

A másik megjegyzés, amit előre kívánunk bocsátani, az az. hogy bár a hazafiság—internacionalizmus kérdéskör egészét szűkebb tárgykörök szerinti fejezetekre osztottuk, ezt a tematikai tagolást a szemelvényezésben nem tudtuk teljes következetességgel végrehajtani. A kérdéskör egészét tekintve ugyanis elkerülhetetlen volt, hogy azt olyan kisebb egységekre bontsuk, mint — ahogy az alább következik — „A nemzet, haza, hazafiság fogalma, ezek burzsoá és marxista értelmezése. Polgári és szocialista nemzet", továbbá „Internacionalizmus és nemzeti érdek. A munkásosztály viszonya a nemzeti kérdéshez" — vagy „Marxista történetszemlélet és nemzeti hagyományok. Nemzeti önismeret, nemzeti öntudat." De könnyű belátni, hogy itt többnyire rendkívül szorosan összefonódó jelenségekről és jelenségcsoportokról van szó — különösen a mi esetünkben, ahol a kérdéseknek nem valamiféle elvont felvetésén, hanem az élő politikai gyakorlatban való jelentkezésén, illetve a mindenkori konkrét helyzet konkrét tanulmányozásán van a hangsúly. Ezért összeállításunk *egyedi* darabjait tekintve, nem tudtuk mindig kikerülni a tematikai átfedéseket és szóródásokat. Mégis azt reméljük, hogy az egyes fejezetek *egésze* hasznos áttekintést nyújt a címben megjelölt egyes szűkebb kérdéscsoportok tanulmányozásához.

Arra is fel szeretnénk itt előljáróban hívni a figyelmet, hogy jelen kötetünk a „hazafiság-internacionalizmus" tárgykörére tervezett szemelvénygyűjtemény *első részét* képezi. Összeállításunk *második része,* amely a Szovjetunióhoz való internacionalista viszony jelentőségével és a dunavölgyi népek barátságával és együttműködésével kapcsolatos anyagokat, továbbá a témakör egészére vonatkozó válogatott bibliográfiát tartalmazza, jelenleg előkészítés alatt áll, s remélhető, hogy néhány héten belül ugyancsak pártoktatásunk rendelkezésére fog állni.

Végül még egy megjegyzés: tisztában vagyunk azzal, hogy anyagunk pusztán segédeszköz a hazafiság—nemzetköziség hatalmas kérdéskörének tanulmányozásához. Tárgykörünk átfogóbb oktatására és behatóbb tanulmányozására egyelőre kísérleti jelleggel kerül sor az előttünk álló pártoktatási évben. Az anyag oktatásában és feldolgozásában nyert gyakorlati tapasztalatok bizonyára elősegítik majd, hogy a témakör feldolgozásának módszertani elvei mintegy menetközben kiforrjanak. s egy későbbi fázisban a szemelvény-gyűjtemény szintjéről esetleg a tankönyvszerű feldolgozás magasabb lépcsőfokára léphessünk előre.

Jelen kiadványunkat annak tudatában bocsátjuk közre, hogy — pártunk XI. kongresszusának útmutatása szellemében — a hazafias és internacionalista nevelésnek növekvő jelentőséget, fokozott megbecsülést kell kapnia egész társadalmunk életében. Mint minden más területen, úgy nyilván e feladat végrehajtásában is elsőrendű jelentősége van a pártközvélemény formálásának, alakulásának. Őszintén szeretnénk remélni, hogy kiadványunk, ha bármily szerény mértékben is, hozzájárul e progresszív, egész szocialista társadalmunk érdekében álló feladat eredményes megoldásához.

Pach Zsigmond Pál
Benczédi László

Nemzet, haza, hazafiság fogalma. Burzsoá és marxista értelmezésük. Polgári és szocialista nemzet

A) MARX, ENGELS ÉS LENIN MŰVEIBŐL:

1. *Engels A nemzetek ünnepe Londonban c. cikkében* (1845 vége) a proletár nemzetköziség egyik első megfogalmazásaként a munkásmozgalom humanista, előítéletektől mentes céljait hangsúlyozza (részlet):

A proletároknak ... minden országban ugyanaz az érdekük, egy és ugyanaz az ellenségük, és egy és ugyanaz a harc vár rájuk; a proletároknak zömükben már természettől fogva nincsenek nemzeti előítéleteik, s egész képzettségük és mozgalmuk lényegében humanitárius, antinacionalista. Csakis a proletárok semmisíthetik meg a nemzetiséget, csakis az ébredő proletariátus valósíthatja meg a különböző nemzetek testvériesülését.

(Marx és Engels Művei 2. köt., 574. old.)

2. *Marx* és *Engels* a *Kommunista Kiáltványban* (1847. dec.—1848. jan.) feltárták a tőkés fejlődés nemzetegyesítő erejét és egyben a fejlődésnek a nemzeti kereteket meghaladó tendenciáit. A proletariátusnak, miután a hatalmat meghódította, a szűk nemzeti kereteken túlmutató hazát kell teremtenie (részletek):

Az egyre kiterjedtebb piacnak a szükséglete, amelyen termékeit eladhatja, végigkergeti a burzsoáziát az egész földgolyón. Mindenüvé be kell magát fészkelnie, mindenütt be kell rendezkednie, mindenütt összeköttetéseket kell létesítenie.

A burzsoá a világpiac kiaknázása által valamennyi ország termelését és fogyasztását kozmopolitává formálta. A reakciósok nagy bánatára kihúzta az ipar lába alól a nemzeti talajt. Az ősi nemzeti iparok elpusztultak és napról napra pusztulnak. Új iparok szorítják ki őket, amelyeknek meghonosítása minden civilizált nemzet életkérdésévé válik, olyan iparok, amelyek már nem hazai nyersanyagot dolgoznak fel, hanem a legtávolabbi égövek nyersanyagát, és amelyeknek gyártmányait nemcsak magában az országban, hanem a világ minden részén fogyasztják. A régi, belföldi termékekkel kielégített szükségletek helyébe újak lépnek, amelyeknek kielégítésére a legtávolibb országok és éghajlatok termékei kellenek. A régi helyi és nemzeti önellátás és elzárkózottság helyébe a nemzetek sokoldalú érintkezése, egymástól való sokrétű függése lép. És ez így van nemcsak az anyagi, hanem a szellemi termelésben is. Az egyes nemzetek szellemi termékei közkincsé válnak. A nemzeti egyoldalúság és korlátoltság mindinkább lehetetlenné válik, és a sok nemzeti és helyi irodalomból világirodalom alakul ki.

A burzsoázia az összes termelési szerszámok gyors tökéletesítése, a végtelenül megkönnyített közlekedés révén valamennyi nemzetet, még a legbarbárabbakat is, belerántja a civilizációba. Áruinak olcsó ára az a nehéztüzérség, amellyel rommá lő minden kínai falat, amellyel kapitulációra bírja a barbárok legmakacsabb idegengyűlöletét is. Minden nemzetet rákényszerít, hogy hacsak nem akarnak tönkremenni, elsajátítsák a burzsoázia termelési módját; rákényszeríti őket, hogy meghonosítsák maguknál az úgynevezett civilizációt, azaz váljanak burzsoává. Egyszóval: a burzsoázia a saját képmására formált világot teremt magának.

A burzsoázia a falut a város uralma alá vetette. Óriási városokat teremtett, a városi népesség létszámát a falusival szemben nagymértékben megnövelte, s ezzel a népesség jelentékeny részét a falusi élet bárgyúságából kiragadta. S ahogy a falut a várostól, úgy a barbár és félbarbár országokat a civilizáltaktól, a paraszt népeket a burzsoá népektől, a Keletet a Nyugattól tette függővé.

A burzsoázia mindinkább megszünteti a termelési eszközök, a birtok és a népesség szétforgácsolását. A népességet összesűrítette, a termelési eszközöket centralizálta, és a tulajdont kevés kézben koncentrálta. Ennek szükségszerű következménye a politikai centralizáció volt. Független, szinte csak szövetséges viszonyban levő tartományokat, amelyeknek különböző érdekeik, törvényeik, kormányaik

és vámjaik voltak, *egy* nemzetté tömörítette, melynek *egy* a kormánya, *egy* a törvénye, *egy* a nemzeti osztályérdeke, *egy* a vámhatára . . .

. . . Továbbá szemükre vetették a kommunistáknak, hogy el akarják törölni a hazát, a nemzetiséget.

A munkásoknak nincs hazájuk. Nem lehet tőlük elvenni azt, amijük nincs. Minthogy a proletariátusnak mindenekelőtt a politikai hatalmat kell meghódítania, nemzeti osztállyá kell emelkednie, önmagát nemzetté kell szerveznie, ezért maga is még nemzeti, bár semmi esetre sem burzsoá értelemben.

(Marx és Engels Művei 4. köt., 445—446., 457. old.)

3. *Mi köze a munkásosztálynak Lengyelországhoz?* c. cikke (1866) tanúsága szerint *Engels* a kevert nemzetiségű államokat természetes történeti alakulásoknak tartotta, s a nemzetiségeket összekötő kapocsnak tekintette az egyes országok között (részlet):

Egyetlen ország sincs Európában, ahol ne különböző nemzetiségek élnének egyazon kormány alatt. A felföldi gaelek és a walesiek kétségtelenül más nemzetiségűek, mint az angolok, de senki sem fogja rég letűnt népek e maradványait, vagy akár a franciaországi Bretagne kelta lakosait nemzeteknek nevezni. Azon kívül egyetlen államhatár sem esik egybe a nemzetiség természetes határával, a nyelvi határral. Sok ember él Franciaországon kívül, akiknek az anyanyelve francia, ahogyan sok német anyanyelvű ember él Németországon kívül, és ez minden valószínűség szerint mindig így is marad. Annak a kusza és lassú történelmi fejlődésnek, amelyen Európa az utóbbi évezredben átment, természetes következménye, hogy csaknem minden nagy nemzetnek meg kellett válnia testének néhány távoli részétől, amelyek különváltak a nemzeti élettől és többnyire részt vettek egy másik nep nemzeti életében, mégpedig olyannyira, hogy nem kívánnak újra csatlakozni alaptörzsükhöz. A svájci és elzászi németek nem kívánják, hogy újra egyesítsék őket Németországgal, és éppoly kevéssé kívánják a belgiumi és svájci franciák, hogy politikailag Franciaországhoz csatolják őket. Végső soron pedig nem csekély előny, hogy a különböző nemzetek politikai kialakulásuk során többnyire néhány idegen elemet is felvettek magukba, amelyek összekötő kapcsot alkotnak szomszédaikhoz és változatossá teszik a nemzeti jelleg máskülönben túlságosan monoton egyformaságát . . .

(Marx és Engels Művei 16. köt., 143—144. old.)

4. Marx: *A Főtanács a Francia—Svájci Föderális Tanácshoz* 1870. jan. (részlet):

Az a nép, amely egy másik népet elnyom, saját láncait kovácsolja.

(Marx és Engels Művei 16. köt., 377. old.)

5. *A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának második üzenete a francia—porosz háborúról* (1870. szept.) *Marx* megfogalmazásában arra figyelmeztet, hogy a katonai megfontolások alapján meghúzott országhatárok új háborúk lehetőségét hordozzák magukban (részlet).

A mostani hadjárat éppen azt az egyet igazolta, hogy Franciaország Németország felől könnyen megtámadható.

De őszintén szólva, nem képtelenség és nem anakronizmus-e egyáltalán, ha katonai megfontolásokat teszünk meg a nemzeti határok megállapításának elvévé? Ha ez a szabály érvényesül, akkor Ausztria még mindig igényt tarthatna Velencére és a Mincio-vonalra, Franciaország pedig a Rajna-vonalra, hogy Párizst megvédhesse, amely bizonyára inkább van kitéve támadásoknak északkelet felől, mint Berlin délnyugat felől. Ha a határokat katonai érdekeknek kell megszabniok, se vége, se hossza nem lesz a követeléseknek, mert minden katonai vonal szükségszerűen hiányos, és további külső terület csatolásával javítható; mi több, sohasem határozható meg véglegesen és igazságosan, mert mindig a győztes kényszeríti rá a legyőzöttre, s következésképp már új háborúk csíráját hordja magában.

Ez minden történelem tanulsága. Akár nemzetekről van szó, akár egyénekről. Hogy megfoszthasd ellenfeledet a támadás lehetőségétől, meg kell fosztanod a védekezés eszközeitől.

(Marx—Engels—Lenin: A nemzeti kérdésről. Kossuth, 1965. 154—155. old.)

6. *A polgárháború Franciaországban* c. műve fogalmazványában (1871. máj.) *Marx* a burzsoá sovinizmust a burzsoá osztályuralom olyan eszközeként jellemezte, amely gátolja a munkásosztály nemzetközi összefogását, s elősegíti hazai kizsákmányolását (részlet):

A burzsoázia *sovinizmusa* pusztán becsvágy, amely nemzeti álarc mögé rejti saját igényeit. Eszköz arra, hogy állandó hadseregek

segítségével örökössé tegye a nemzetközi harcokat, hogy minden egyes országban leigázza a termelőket azáltal, hogy a többi országban élő testvéreik ellen fordítja őket, eszköz arra, hogy megakadályozza a munkásosztály nemzetközi együttműködését, felszabadulásának első feltételét.

(Marx—Engels—Lenin: A nemzeti kérdésről. Kossuth, 1965, 165. old.)

7. *Emigráns irodalom* c. cikkében (1874. máj.—jún.) *Engels* ismét klasszikus tömörséggel fogalmazta meg a társadalmi és a nemzeti elnyomás szoros összefüggését (részlet):

Nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom. Az a fegyveres erő, amelyre egy másik nép elnyomásához van szüksége, végül mindig maga az elnyomó nép ellen fordul.

(Marx—Engels—Lenin: A nemzeti kérdésről. Kossuth, 1965, 177. old.)

8. *A nemzeti kérdés programunkban* c. cikkében (1903. júl.) *Lenin* rávilágít arra, hogy a burzsoázia számára a haza csupán osztályuralmának egyik eszköze (részlet):

„Mi", a proletárok, számtalanszor láttuk, hogy a burzsoázia *elárulja* a szabadság, a haza, a nyelv és a nemzet érdekeit, amikor szembekerül a forradalmi proletariátussal. Láttuk, hogy a francia burzsoázia a francia nemzet legkegyetlenebb elnyomatásának és megalázásának pillanatában kiszolgáltatta magát a poroszoknak, hogy a nemzetvédelem kormánya átváltozott a nép elárulásának a kormányává, hogy az elnyomott nemzet burzsoáziája segítségül hívta az elnyomó nemzet katonáit proletár honfitársainak elnyomására, akik merészeltek a hatalom után nyúlni.

(Lenin Összes Művei, 7. köt. Kossuth, 1965, 227. old.)

9. *A harcos militarizmus és a szociáldemokrácia antimilitarista taktikája* c. cikkében (1908. júl.) *Lenin* egyaránt elvetette a haza burzsoá értelmezését és a haza sorsával szembeni közömbösséget (részlet):

Mindenekelőtt néhány megjegyzést a hazafiságra vonatkozólag. Hogy a „proletároknak nincs hazájuk", ezt csakugyan így mondja a „Kommunista Kiáltvány"; hogy Vollmar, Noske és társai álláspontja a *nemzetközi* szocializmusnak ezt az alaptételét „arculcsapja", ez is igaz. De ebből még nem következik, hogy helyes Hervének és az her-

véistáknak az az állítása, hogy a proletariátusnak mindegy, milyen hazában él: a monarchista Németországban él-e vagy a köztársasági Franciaországban, avagy a despotikus Törökországban. A haza, vagyis az adott politikai, kulturális és társadalmi környezet a proletariátus osztályharcának legfontosabb tényezője; és ha nincs igaza Vollmarnak, aki holmi „igazi német" magatartást szab meg a proletár számára a „hazával" szemben, akkor éppen úgy nincs igaza Hervénak sem, aki megbocsáthatatlanul kritikátlan magatartást tanúsít a proletariátus felszabadító harcának ilyen fontos tényezőjével szemben. A proletariátus számára nem lehetnek közömbösek és érdektelenek harcának politikai, társadalmi és kulturális feltételei, következésképpen nem lehet számára közömbös országának sorsa sem. De az ország sorsa őt csak *annyiban* érdekli, amennyiben ez kihat az ő osztályharcára, nem pedig holmi burzsoá „hazafiságból", amelyet szociáldemokratának igazán nem illik a szájára venni.

(Lenin Művei, 15. köt. Szikra, 1955, 193. old.)

10. *A munkásosztály és a nemzeti kérdés* c. cikkében (1913. máj.) *Lenin* kifejti, hogy a munkásosztály elítél mindenfajta nemzeti elnyomást, de nem fogadja el a nemzeti elkülönülést sem, mert mindkettő gátolja osztályharcát (részletek):

Oroszország nemzetiségi szempontból tarka ország. A kormány politikája, a burzsoázia támogatását élvező földesurak politikája keresztül-kasul át van itatva feketeszázas nacionalizmussal.

Ennek a politikának az éle Oroszország azon népeinek *többsége* ellen irányul, amelyek a lakosság *többségét* alkotják. Emellett azonban felüti a fejét más nemzetek (a lengyel, a zsidó, az ukrán, a grúz nemzet stb.) burzsoá nacionalizmusa is, s igyekszik a munkásosztályt a nemzetiségi harccal vagy a nemzeti kultúráért vívott harccal *elvonni* nagy világtörténelmi feladataitól...

A régi világgal, a nemzeti elnyomás, a nemzeti viszálykodás vagy a nemzeti elkülönülés világával a munkások szembeállítják az új világot, a valamennyi nemzet dolgozói közötti egység világát, amelyben egyetlen kiváltságnak sincs helye és az ember az embert nem nyomja el a legcsekélyebb mértékben sem.

(Lenin Művei, 19. köt. Szikra, 1955, 74—75. old.)

11. *Lenin a nemzeti kérdésről írt téziseiben* (1913. jún.) világossá tette, hogy az egyes nemzetek állami különválását a proletariátus nem tekintheti harca végső céljának: az ilyen

irányú mozgalmak támogatását a proletár osztályharc magasabb szempontjai alapján kell meghatároznia. Különben a szocialista mozgalom nemzeti megosztásának veszélye fenyeget (részletek):

Programpontunk (a nemzetek önrendelkezéséről szóló pont) csakis úgy értelmezhető, hogy biztosítani kell a *politikai* önrendelkezést, vagyis a különválásra és önálló állam alkotására való jogot. Az a tény, hogy a szociáldemokrácia elismeri az összes nemzetek önrendelkezési jogát, korántsem jelenti azt, hogy a szociáldemokraták lemondanak arról, hogy minden egyes esetben önállóan döntsék el azt a kérdést, célszerű-e valamely nemzet állami különválása. Ellenkezőleg, a szociáldemokratáknak ezt önállóan kell eldönteniök és figyelembe kell venniök egyrészt a kapitalizmus fejlettségi fokát, s azt, hogy valamennyi nemzet egyesült burzsoáziája mennyire nyomja el az egyes nemzetek proletárjait, másrészt pedig a demokrácia általános feladatait, de elsősorban és mindenekelőtt azt, hogy melyek az érdekei annak az osztályharcnak, amelyet a proletariátus a szocializmusért vív.

A szociáldemokráciának ezért legerélyesebben figyelmeztetnie kell valamennyi nemzetiség proletariátusát és dolgozó osztályait, hogy ne engedjék félrevezetni magukat „saját" burzsoáziájuk nacionalista jelszavai által, amely mézes-mázos vagy lángoló szavakkal beszél a „hazáról", s ezzel igyekszik *megosztani* a proletariátust és *elterelni figyelmét* a burzsoázia mesterkedéseiről, mely a többi nemzet burzsoáziájával és a cári monarchiával gazdasági és politikai szövetségre lép.

A proletariátus nem harcolhat a szocializmusért és nem szállhat síkra mindennapi gazdasági érdekeiért, ha valamennyi nemzet munkásai között nem lesz meg a legszorosabb és legbensőségesebb szövetség kivétel nélkül valamennyi munkásszervezetben.

(Lenin Művei, 19. köt. Szikra, 1955, 235—237. old.)

12. *Kritikai megjegyzések a nemzeti kérdéssel kapcsolatban* c. nagy jelentőségű írásában (1913. okt.—dec.) *Lenin* a kapitalizmus fejlődésének két történelmi tendenciáját állapítja meg, s erre alapozza a marxizmus programját a nemzeti kérdésben (részletek):

Aki a proletariátust akarja szolgálni, annak egyesítenie kell minden nemzet munkásait, lankadatlanul harcolva mind a „saját", mind az idegen burzsoá nacionalizmus ellen.

... A fejlődő kapitalizmus a nemzeti kérdésben két történelmi tendenciát ismer. Az első: a nemzeti élet és a nemzeti mozgalmak ébredése, harc minden nemzeti elnyomás ellen, nemzeti államok kialakítása. A második: a nemzetek közti különféle kapcsolatok kifejlődése és élénkülése, a nemzeti válaszfalak ledöntése, a tőke, általában a gazdasági élet, a politika, a tudomány stb. nemzetközi egységének megteremtése.

Mindkét tendencia a kapitalizmus egyetemes törvénye. Az előbbi a kapitalista fejlődés kezdetén dominál, az utóbbi az érett, a szocialista társadalommá való átalakulás felé haladó kapitalizmusra jellemző. A marxisták nemzeti programja mindkét tendenciával számol, amikor először védelmezi a nemzetek és a nyelvek egyenjogúságát, s nem tűr meg semmiféle kiváltságot ebben a tekintetben (és védelmezi a nemzetek önrendelkezési jogát ...), másodszor pedig védelmezi az internacionalizmus elvét, azt az elvet, hogy engesztelhetetlenül harcolni kell a proletariátusnak burzsoá nacionalizmussal való megmételyezése ellen, még ha a legkifinomultabb is ez a nacionalizmus ...

A marxizmus nem fér össze a nacionalizmussal, még a „legigazságosabb", „legtisztább", legfinomabb és legcivilizáltabb nacionalizmussal sem. A marxizmus mindenfajta nacionalizmus helyébe az internacionalizmust, minden nemzetnek egy magasabb egységbe való összeolvadását állítja, és ez az egység minden versznyi vasútvonallal, minden nemzetközi trösszttel, minden (gazdasági tevékenységét, továbbá eszméit, törekvéseit tekintve nemzetközi) munkásszövetséggel a szemünk láttára növekszik.

A burzsoá társadalomban a nemzeti elv történelmileg elkerülhetetlen, és a marxista, ami ezt a társadalmat illeti, teljesen elismeri a nemzeti mozgalmak történelmi jogosultságát. De ahhoz, hogy ez az elismerés ne váljon a nacionalizmus apológiájává, az szükséges, hogy szigorúan csak arra szorítkozzék, ami haladó ezekben a mozgalmakban, hogy ez az elismerés ne vezessen a proletár öntudatnak a burzsoá ideológia által való elhomályosítására.

(Lenin Összes Művei, 24. köt., Kossuth, 1970, 121., 123., 124., 130. old.)

13. *A nemzetek önrendelkezési jogáról* c. művében (1914. febr.—máj.) *Lenin* klasszikus tömörséggel foglalta össze a burzsoá nemzet kialakulásának gazdasági-társadalmi folyamatát (részlet):

A kapitalizmus győzelmének, a feudalizmus felett aratott végleges győzelmének korszaka a világon mindenütt nemzeti mozgal-

makkal fonódott össze. Ezeknek a mozgalmaknak az a gazdasági alapjuk, hogy a burzsoáziának az árutermelés teljes győzelme érdekében meg kell hódítania a belső piacot, államma kell összeforrasztania azokat a területeket, amelyeknek lakossága azonos nyelven beszél; el kell hárítani mindazokat a különféle akadályokat, amelyek gátolják e nyelv fejlődését és az irodalomban való rögzítését. A nyelv az emberek érintkezésének legfontosabb eszköze; a nyelvi egység és a nyelv akadálytalan fejlődése egyik legfontosabb feltétele a jelenkori kapitalizmussal összhangban levő valóban szabad és széles körű kereskedelmi forgalomnak, a lakosság osztályok szerinti szabad és széles körű csoportosulásának, s végül annak, hogy a piac szoros kapcsolatban legyen minden egyes gazdával vagy kistulajdonossal, eladóval és vásárlóval.

(Lenin Művei, 20. köt. Szikra, 1955, 406—407. old.)

14. *A nagyoroszok nemzeti büszkeségéről* c. híres cikkében (1914. dec.) *Lenin* a rabszolga múlt gyűlöletét, mint a nemzeti büszkeség szerves részét jellemzi (részletek):

Idegen-e tőlünk, nagyorosz öntudatos proletároktól, a nemzeti büszkeség érzése? Persze, hogy nem! Mi szeretjük nyelvünket és hazánkat, mi a legtöbbet azon munkálkodunk, hogy *hazánk* dolgozó tömegeit (vagyis lakosságának kilenctized részét) tudatos demokrata és szocialista életre emeljük. Nekünk mindennél fájóbb látni és érezni azt, hogy a cári hóhérok, a nemesek és a tőkések mennyi erőszakot követnek el szép hazánkon, hogyan kötik gúzsba és űznek csúfot belőle. Mi büszkék vagyunk arra, hogy ez az erőszak közöttünk, a nagyoroszok között ellenállásra talált, hogy *ebből* a környezetből nőtt ki Ragyiscsev, nőttek ki a dekabristák, a hetvenes évek vegyesrendű forradalmárai, büszkék vagyunk arra, hogy a nagyorosz munkásosztály 1905-ben hatalmas forradalmi tömegpártot teremtett, hogy a nagyorosz muzsik ugyanebben az időben demokratává kezdett lenni és kezdte lerázni magáról a papot és a földbirtokost.

....Minket áthat a nemzeti büszkeség érzése és éppen ezért *különösen* gyűlöljük *saját* rabszolga múltunkat (amikor a nemesi földesurak azért vitték háborúba a muzsikot, hogy vérbe fojtsák Magyarország, Lengyelország, Perzsia, Kína szabadságát) és gyűlöljük rabszolga jelenünket, mikor ugyanezek a földesurak, a tőkések támogatásával, háborúba visznek bennünket, hogy megfojtsák Lengyelországot és Ukrajnát, hogy elnyomják a demokratikus mozgalmat Perzsiában és Kínában, hogy erősítsék a Romanovok, Bobrinszkijok, Puriskevicsek nagyorosz nemzeti méltóságunkat meggyalázó

bandáját. Senki sem bűnös abban, hogy rabszolgának született; de az a rabszolga, aki nemcsak nem törekszik szabadságra, hanem még igazolja is és szépítgeti is a rabságát (amikor például Lengyelország, Ukrajna stb. megfojtását a nagyorosz „haza védelmének" nevezi), az ilyen rabszolga a felháborodás, a megvetés, az undor jogos érzését keltő tányérnyaló és söpredék.

(Lenin Művei, 21. köt. Szikra, 1951, 94—95. old.)

15. *Leninnek A forradalmi proletariátus és a nemzetek önrendelkezési joga* c. cikkében (1915. okt.) a világháború súlyos tapasztalatai nyomán igen fontos új gondolat jelent meg: az imperializmus korában a szocializmusért folyó proletár osztályharc szükségszerűen egybekapcsolódik a nemzeti elnyomás nagyhatalmi-imperialista rendszere elleni nemzeti-felszabadító küzdelemmel. Ez a gondolat vált alapjává a szocialista proletariátus és az elnyomott népek közötti szövetség kimunkálásának (részletek):

Az imperializmus azt jelenti, hogy a tőke túlnőtt a nemzeti államok keretein, hogy a nemzeti elnyomás kiterjedt és kiéleződött új történelmi alapon. Ebből... az következik, hogy a szocializmusért folyó forradalmi harcot *egybe* kell *kapcsolnunk* a nemzeti kérdés forradalmi programjával...

Az imperializmus azt jelenti, hogy egy maroknyi nagyhatalom egyre fokozottabb mértékben elnyomja a világ nemzeteit; az imperializmus a nagyhatalmak között a nemzetek elnyomásának kiterjesztéséért és megszilárdításáért folytatott háborúk korszaka, az a korszak, amelyben a szemforgató szociálpatrióták becsapják a néptömegeket, és a „nemzetek szabadságának", „a nemzetek önrendelkezési jogának" és a „haza védelmének" *ürügyén* igazolják és védelmezik azt a tényt, hogy a nagyhatalmak elnyomják a világ nemzeteinek többségét.

(Lenin Művei, 21. köt. Szikra, 1951, 415—417. old.)

16. *Az önrendelkezés körül folyó vita eredményei* c. írásában (1916. júl.) *Lenin* azt hangsúlyozta, hogy a nemzeti ellentéteknek csak a szocializmus győzelme vethet véget, de ez sem megy végbe automatikusan, hanem „csak" a demokrácia teljes kibontakozásának talaján (részletek):

A kapitalizmus idején *nem lehet* megszüntetni a nemzeti (és általában a politikai) elnyomást. Ehhez *feltétlenül* meg kell szüntetni az osztályokat, azaz valóra kell váltani a szocializmust. De a szocializmus, amely a gazdasági rendszeren alapul, egyáltalán nem merül ki teljesen a gazdasági rendszerben. A nemzeti elnyomás megszüntetéséhez feltétlenül szükséges a szocialista termelés mint alap, de ezen az alapon demokratikus államszervezetre, demokratikus hadseregre stb. is feltétlenül szükség van. Amikor a proletariátus a kapitalizmus helyén felépíti a szocializmust, ezzel megteremti a nemzeti elnyomás teljes megszüntetésének *lehetőségét;* ez a lehetőség „csak" — „csak"! — akkor lesz *valósággá*, amikor már minden téren teljesen megvalósult a demokrácia, az államhatároknak a lakosság „szimpátiáinak" megfelelő megállapítását és a különválás teljes szabadságát is beleértve. Ezen az alapon megy azután végbe *gyakorlatilag* még a legkisebb nemzeti súrlódásoknak és a legkisebb nemzeti bizalmatlanságnak is teljes kiküszöbölése, ezen az alapon gyorsul meg a nemzetek közeledése és egybeolvadása, amelyet az állam *elhalása* fog betetőzni.

... A nemzeti ellenszenvek nem tűnnek el olyan gyorsan; az elnyomott nemzet gyűlölete — mégpedig teljesen jogos gyűlölete — az elnyomóval szemben *megmarad* egy ideig; csak a szocializmus győzelme *után* fog eltűnni, csak *miután* a nemzetek között végleg teljesen demokratikus viszony alakul ki.

(Lenin Művei, 22. köt. Szikra, 1951, 339—340., 370. old.)

17. *A marxizmus karikatúrájáról és az imperialista ökonomizmusról* c. cikkében (1916. aug.—okt.) *Lenin* klasszikus tömörséggel fogalmazta meg a nemzeti sajátosságok szerepét a szocialista átalakulásban (részlet):

Minden nemzet eljut a szocializmushoz, ez elkerülhetetlen, de nem teljesen egyformán fognak eljutni, mindegyik sajátos vonást kölcsönöz majd a demokrácia ilyen vagy olyan formájának, a proletárdiktatúra ilyen vagy olyan válfajának, a társadalmi élet különféle területein végrehajtott szocialista átalakítások ilyen vagy olyan ütemének. Nincs semmi, ami elméletileg nyomorúságosabb és gyakorlatilag nevetségesebb volna, mint ha valaki a jövőt *ebben* a tekintetben, „a történelmi materializmus nevében", egyhangú szürke színnel akarná megrajzolni.

(Lenin Művei, 23. köt., Szikra, 1951, 66. old.)

18. *Lenin levele Inessza Armandnak*, 1916. nov. 20. (részlet):

„A munkásnak nincs hazája" — ez azt jelenti, hogy (a) gazdasági helyzete nem nemzeti, hanem nemzetközi; (b) osztályellensége nemzetközi; (c) felszabadításának feltételei szintén; (d) a munkások nemzetközi egysége fontosabb a nemzeti egységnél.
(Lenin Művei, 35. köt., Szikra, 1956, 227. old.)

19. *Inessza Armandnak* írt 1916. nov. 30-i levelében *Lenin* azt az esetet vizsgálja, amikor demokratikus mozgalomban a munkásságnak támogatnia kell a burzsoá haza védelmét. Az újabb történeti események, mindenekelőtt a fasizmus elleni népi-nemzeti összefogás politikája fényesen igazolta Lenin elemzését (részletek):

A marxizmus egész szelleme, egész rendszere azt követeli, hogy minden tételt csak (A) történelmileg; (B) csak más tételekkel összefüggésben; (C) csak a konkrét történelmi tapasztalatokkal kapcsolatban vizsgáljunk.

A haza: történelmi fogalom. Mást jelent a haza a nemzeti elnyomás megdöntéséért vívott harc korszakában, illetve pontosabban, *időpontjában*. És mást jelent olyan időpontban, amikor a nemzeti mozgalmakon már túljutottunk.

A „Kommunista Kiáltvány" azt mondja, hogy a munkásoknak nincs hazájuk.

Ez igaz. De *nem csak* ezt mondja. Azt is mondja, hogy a nemzeti államok kialakulásakor a proletariátusnak némileg sajátos szerepe van. Ha az első tételt vesszük (a munkásoknak nincs hazájuk) és *megfeledkezünk* arról, hogy ez *összefügg* a második tétellel (a munkások nemzeti keretek között alakulnak osztállyá, de nem abban az értelemben, mint a burzsoázia), roppant helytelenül járunk el.

Miben áll ez az összefüggés? Szerintem éppen abban, hogy a *demokratikus* mozgalomban (ilyen időpontban, ilyen konkrét helyzetben) a proletariátus nem tagadhatja meg a mozgalom támogatását (tehát azt sem, hogy nemzeti háborúban védelmezze a hazát).

Marx és Engels azt mondta a „Kommunista Kiáltvány"-ban, hogy a munkásoknak nincs hazájuk. De ugyancsak Marx nem egy izben *buzdított a nemzeti* háborúra: Marx 1848-ban, Engels pedig 1859-ben („A Pó és a Rajna" című brosúrájának befejezése, amelyben határozottan szítja a németek *nemzeti* érzéseit, határozottan nemzeti *háborúra* szólítja fel őket). 1891-ben, amikor Franciaországnak (Boulanger) + III. Sándornak Németország ellen tervezett há-

borúja már küszöbön állt, Engels *határozottan* elismerte a „haza védelmét".

Marx és Engels zavarosfejű emberek voltak talán, akik ma ezt mondták, holnap meg azt? Nem. Véleményem szerint annak elismerése, hogy a „haza védelme" a nemzeti háborúban helyénvaló, *teljesen* megfelel a marxizmusnak. 1891-ben a német *szociáldemokratáknak* valóban védelmezniök kellett volna a hazát a Boulanger + III. Sándor elleni háborúban. Ez a *nemzeti* háború sajátos változata lett volna.

(Lenin Művei, 35. köt. Szikra, 1956, 231—232. old.)

20. *A proletariátus feladatai forradalmunkban* c. cikkében (1917. máj.) *Lenin* a valódi nemzetköziség következő jellemzését adta (részlet):

Valódi nemzetköziség csak egyetlenegy van: önfeláldozó munka a forradalmi mozgalom és a forradalmi harc fejlesztése érdekében *saját* országunkban, és *ugyanennek a harcnak,* ugyanennek az irányvonalnak és *csakis ennek* a támogatása (propagandával, együttérzéssel, anyagi eszközökkel) kivétel nélkül *minden* országban.

(Lenin Művei, 24. köt. Szikra, 1952, 60. old.)

21. *Nehéz, de szükséges lecke* c. cikkében (1918. febr.) *Lenin* a győztes proletárforradalom honvédő álláspontját világítja meg. Fejtegetései kiinduló pontját képezik a szocialista hazafiság létrejöttének (részlet):

Mi most, 1917. október 25-e óta honvédők vagyunk, ettől a naptól kezdve a honvédelem mellett vagyunk. Mert mi *tettekkel* bizonyítottuk be, hogy szakítottunk az imperializmussal. Mi felbontottuk és nyilvánosságra hoztuk a szennyes, véres imperialista összeesküvő-szerződéseket. Mi megdöntöttük *saját* burzsoáziánkat. Mi szabadságot adtunk az *általunk* elnyomott népeknek. Mi földet adtunk a népnek és munkásellenőrzést hoztunk létre. Mi — az Oroszországi Szovjet Szocialista Köztársaság védelme mellett vagyunk.

De éppen azért, mert a honvédelem mellett vagyunk, megköveteljük, hogy *komolyan* vegyék az ország védelmi képességének és harci felkészülésének kérdését.

(Lenin Művei, 27. köt. Szikra, 1952, 49. old.)

22. *Pirityim Szorokin értékes beismerései.* c. írásában (1918. nov.) *Lenin* úgy értékelte a breszti békét, mint nemzeti áldozatot, amelyet az orosz munkásosztály a proletár világforradalom magasabb érdekeiért hozott (részlet):

A hazafiság egyike a legmélyebb érzéseknek, mely az elkülönült hazák évszázados és évezredes fennállása során gyökeresedett meg. Proletárforradalmunk különösen nagy, mondhatnók rendkívüli nehézségei közé tartozott az a körülmény, hogy kénytelen volt átesni egy időszakon, a breszti béke időszakán, amikor a legélesebben szembekerült a hazafisággal. Érthető, hogy ez a béke elkeseredést, haragot, vad felháborodást idézett elő, és mi, marxisták természetesen csak a proletariátus öntudatos élcsapatától várhattuk, hogy megérti azt az igazságot, hogy mi a proletár világforradalom magasabb érdekeiért meghozzuk — és meg kell, hogy hozzuk — a legnagyobb nemzeti áldozatokat is.

(Marx—Engels—Lenin: A proletár nemzetköziségről Kossuth. 1972, 219—220. old.)

23. *„Baloldaliság" — a kommunizmus gyermekbetegsége* c. híres művében (1920. máj.) *Lenin* a kommunista világmozgalom egységének biztosítékát a kommunizmus alapelveinek és helyi alkalmazásuk különféleségének egységében jelölte meg (részlet):

Mindaddig, míg a népek és országok között nemzeti és állami különbségek vannak — márpedig ezek a különbségek még a proletariátus diktatúrájának világméretekben történő megvalósulása után is sokáig, nagyon sokáig meg fognak maradni —, a világ kommunista munkásmozgalmának nemzetközi taktikai egysége nem a különféleség kiküszöbölését, nem a nemzeti különbségek megszüntetését (ez a mai helyzetben dőre álom), hanem a kommunizmus *alapelveinek* (a Szovjethatalomnak és a proletariátus diktatúrájának) olyan érvényesítését követeli, amely ezeket az elveket *a részletekben helyesen módosítja*, azokat a nemzeti és nemzeti-állami különbségekhez hozzáalakítja, hozzáalkalmazza. Felkutatni, tanulmányozni, megkeresni, kitalálni, felismerni minden egyes országban a nemzeti sajátosságokat, a nemzeti szempontból jellegzetes mozzanatot, amely az *egységes* nemzetközi feladat *konkrét megoldására*, a munkásmozgalmon belül az opportunizmus és a baloldali doktrinerség feletti győzelemre, a burzsoázia uralmának megdöntésére, a szovjetköztársaság és a proletárdiktatúra megteremtésére vezet, ez a jelen

történelmi pillanatban a fő feladat a vezető (és nemcsak a vezető) országokban.

(Lenin Művei, 31. köt., Szikra, 1951, 82—83. old.)

B) PÁRT- ÉS ÁLLAMI DOKUMENTUMOKBÓL, POLITIKAI ÁLLÁSFOGLALÁSOKBÓL

1. Az internacionalizmussal összeforrt, új típusú, szocialista hazafiság kifejlesztését a Magyar Szocialista Munkáspártnak az 1956. évi ellenforradalom leverése után szükségképpen a revizionista nacionalizmus elleni következetes ideológiai harccal kellett összekapcsolnia. Ez a történeti szükségszerűség jutott kifejezésre az *MSZMP* alább idezett *művelődéspolitikai irányelveiben* (1958) (részlet):

Kulturális és ideológiai fejlődésünk egyik legfőbb akadálya továbbra is a nacionalizmus, amelynek a magyar társadalomban mély gyökerei vannak, s ezért az elmaradott rétegekben a nemzeti kultúra nacionalista elképzelése él. Ezt használták ki a revizionisták. Az ellenforradalom egyik súlyos kártevése, hogy megerősítette a nacionalista nézeteket, „hazafiasnak" igyekezvén feltüntetni azokat.

A marxizmus—leninizmus világos határvonalat húz a nacionalizmus és a jogos nemzeti büszkeség, valamint a nacionalizmus és az igazi hazafiság között. Pártunk méltán tekinti magát forradalmi és szabadságharcos hagyományaink örökösének, és büszke arra, hogy a magyar kommunisták életüket nem kímélve jártak a függetlenségi és népfelszabadító mozgalmak élén. A nacionalizmus lélekmérgező és nemzetvesztő ideológiájával a szocialista hazafiságot állítja szembe; a szocialista hazafiságot, amelynek legfőbb tartalma a haza felvirágoztatása a dolgozó nép javára és a dolgozók hazájának védelme minden támadással szemben, s amelynek kitéphetetlen alkotóeleme a fennhéjázástól mentes nemzeti öntudat éppúgy, mint a nemzetközi összefogás a világ felszabadult, vagy szabadságukért küzdő népeivel.

Mindezeket figyelembe véve, különös jelentősége van annak is, hogy szilárd alapon, minden torzítástól mentesen vessük fel a szocialista kultúra nemzeti sajátosságának kérdéseit.

A születő új kultúra: tartalmában szocialista, formájában nemzeti kultúra. Megőrzi és magába foglalja mindazt a haladó kulturális kincset, amelyet évszázadok fejlődése saját nemzeti alkotásokban és más nemzetektől átvett értékekben felhalmozott, és azok legjobb eredményeit is felhasználva, a szocialista eszmeiségtől áthatva, ma-

gasabb szinten valósítja meg a népiség, nemzeti jelleg és humanizmus szintézisét.

A kultúra szocialista eszmeiségének elsődleges fontosságát nyomatékosan kell hangsúlyozni ma, amikor még hatnak bizonyos revizionista nézetek, és amikor — helyesen — nyilvánosságot biztosítunk jó szándékú, a népi demokrácia iránt lojális, de nem szocialista alkotásoknak és állásfoglalásoknak is a kulturális élet különböző területein. A szocialista eszmeiség fűzi össze egész kultúránkat a világ, elsősorban a Szovjetunió és a népi demokratikus országok szocialista kultúrájával. Minden olyan törekvés, amely e szálakat szét akarja szakítani, a nacionalizmust erősíti. A munkásnemzetköziség jegyében lehet csak igazán mai és magyar a mi kultúránk, mert a munkásnemzetköziség nem a Szovjetunió vagy a testvéri népi demokráciák eredményeinek másolását jelenti, hanem azt, hogy ezek az eredmények — kölcsönhatásban — termékenyítően hatnak a mi kultúránk fejlődésére.

(Pártdokumentumok az ideológiai és a kulturális munkáról. Kossuth, 1962, 30—32. old.)

2. *A burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról* az *MSZMP* KB Agitációs és Propaganda Osztálya által kidolgozott állásfoglalás (1959) a nacionalizmus hazai jelentkezésének elmélyült elemzése mellett nagy figyelmet fordított a szocialista hazafiság alapvető ismérveinek meghatározására (részletek):

A kommunisták hazafiak. Ápolják, megbecsülik és fejlesztik a hazafias érzést, amely a szocializmus építésének is fontos erőforrása. Tudják, hogy még sokan vannak, akik nem jutottak el a szocialista hazafiság tudatos vállalásáig, de él bennük a hazafiság érzése, a haza felvirágoztatásának vágya. Aki hű a Magyar Népköztársasághoz, aki munkájával, eszével és szívével segíti népünk felemelkedését, az hazafi. Ez a hazafiság csak a kommunistákkal való aktív együttműködésben válik igazán alkotó erővé.

Hazánkban nemcsak a kommunisták, hanem a pártonkívüliek növekvő többsége is meggyőződött már arról, hogy a nemzet felemelkedése a szocializmus megvalósulásától függ. A kommunisták azon fáradoznak, hogy a dolgozó nép hazaszeretete a szocialista hazafiság színvonalára emelkedjék, és eljusson a proletár internacionalizmus eszméjének tudatos vállalásáig. Ezt csak úgy érhetjük el, ha felvesszük a harcot a nacionalizmus ma is élő változataival, ha felderítjük a magyar nacionalizmus történelmi forrásait és hatását a

magyar nép sorsának alakulására, s a nacionalizmussal a marxizmus—leninizmus élő tanításait szegezzük szembe, amelyek pártunk tevékenységét irányítják a szocializmus építésében...

A szocialista hazafiság a nép és a szülőföld igaz szeretete, harc a munkásosztály és az egész dolgozó nép társadalmi felszabadításáért és mindenfajta elnyomás megszüntetéséért, a proletárdiktatúra megteremtésével a szocializmus felépítéséért, a kommunizmus teljes győzelemre viteléért. A haza a dolgozó nép hazájává válik, a burzsoá nemzetet szocialista nemzet váltja fel. A hazaszeretet új tartalommal telik meg: a szocialista építés tevékeny támogatásával. A szocialista hazafiság alapeszméje, hogy korunkban a tartós nemzeti felemelkedés útja: a szocializmus. Éppen ezért a szocialista hazafiság harcos védelmezője a néphatalomnak, a szocialista termelési viszonyoknak; a szocializmust támogató hazafias erők összefogását és a burzsoá ellenforradalom elleni küzdelmet hirdeti és valósítja meg az országon belül, a szocializmus és a béke erőinek összefogását és az imperializmus elleni küzdelmet nemzetközi téren...

A szocialista hazafiság: a munkásosztály, a dolgozó nép érdekeinek szolgálata. A szocializmus építése nemzeti keretek között megy végbe, és a szocializmust építő országok nemzeti felemelkedését eredményezi. A szocializmust építő országokban végbemenő társadalmi folyamatok tartalma azonban közös, közösek törvényszerűségei is. Az egyes szocialista országok — közöttük népi demokráciánk — előrehaladása attól függ, hogy ezeket az általános törvényszerűségeket mennyire tudjuk felismerni és alkalmazni a nemzeti fejlődés sajátos problémáira.

A marxisták elvetik azokat a nacionalista kísérleteket, amelyek a nemzeti sajátosságok címén le akarták és akarják téríteni az országot a szocialista forradalom útjáról. Ugyanakkor azt tartják, hogy a marxizmus—leninizmus általános alapelveit, a szocialista forradalom és a szocialista építés általános törvényszerűségét alkotóan kell alkalmaznunk országunk konkrét viszonyainak megfelelően, figyelembe véve a nemzeti sajátosságokat is.

(Pártdokumentumok az ideológiai és a kulturális munkáról. Kossuth, 1962, 155—156., 183—185. old.)

3. A párt konszolidációs politikájának sikerét tükrözte az *MSZMP 1962-ben megtartott VIII. kongresszusa*, amely az elért eredmények alapján a szocialista nemzeti egység politikáját, valamint a nemzet összes alkotóerőinek a mozgósítását hirdette meg. Részletet idézünk a VIII. kongresszus határozatából.

A szocialista nemzeti egység politikai tartalma: harc a szocialista rendszer védelméért és fejlesztéséért, a szocializmus teljes győzelméért, a békéért, a nemzeti függetlenség védelméért, küzdelem a nemzetközi imperializmus és a még meglevő ellenséges erők és tendenciák ellen.

A szocialista nemzeti egység vezető ereje a munkásosztály, annak forradalmi pártja, a Magyar Szocialista Munkáspárt, az egész magyar nép elismert vezetője. Társadalmunk valamennyi dolgozó osztályának és rétegének szocialista összefogása a Hazafias Népfront-mozgalom alapja. A Hazafias Népfront-mozgalom segítségével, a párt vezetésével a nemzet összes alkotóerőit mozgósítjuk a szocializmus felépítésére.

(A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának jegyzőkönyve, Kossuth, 1963, 438—439. old.)

4. *Kádár János elvtárs* az *Országgyűlés 1965. februári ülésszakán* tartott felszólalásában a szocialista nemzeti öntudat új tartalmáról a következőket mondotta:

A mi nemzeti öntudatunk mindinkább szocialista öntudat, internacionalista öntudat. A nemzeti érzés, a hazafiság ma egyet jelent a szocialista haza szeretetével, az ahhoz való ragaszkodással. De a szocialista hazafiság egyúttal szolidáris valamennyi más szocialista országgal, testvériség a világ minden népével.

(Kádár János: Hazafiság és internacionalizmus, Kossuth, 1968, 77. old.)

5. Az Alkotmány ünnepére rendezett *békéscsabai nagygyűlésen* (1965) *Kádár János* a szimbólumok nyelvén világította meg az új szocialista hazafiság és a nemzetköziség széttéphetetlen egységét (részlet):

Politikánknak része a nemzeti összefogás, ... azzal a céllal, hogy az a szocialista társadalom teljes felépítését segítse elő. A Horthy-világban az volt a helyzet, hogy a piros-fehér-zöld zászlót az urak vitték, az ő államukat jelképezte, s a mi kezünkben a vörös zászló volt. Most mi azt valljuk, hogy egyik kezünkben a vörös, a másikban a nemzetiszínű zászlóval kell előremennünk. Azt mondjuk: nemzeti összefogást a szocialista társadalom felépítésére. És ha valaha jó kezekben volt a piros-fehér-zöld zászló, akkor most van jó kezekben, mert most nem a burzsoázia tartja, hanem maga a dolgozó nép. Le-

gyünk büszkék arra is, hogy szocializmust építünk, hogy a kommunista világnézetet hirdetjük, és arra is, hogy magyarok vagyunk, hogy a piros-fehér-zöld zászlót is mi visszük előre.

(Kádár János: Hazafiság és internacionalizmus, Kossuth, 1968, 129. old.)

6. Az MSZMP 1966 novemberében tartott *XI. kongresszusának határozata* a jelentőségének megfelelően foglalkozott a társadalmunk egészét átfogó szocialista hazafiság ismérveivel, s leszögezte azt a nagy jelentőségű marxista alapelvet, hogy minden kommunistának elsősorban saját nemzete nacionalizmusa ellen kell a harcot felvennie (részlet).

A legutóbbi években erősödtek népünk tudatának szocialista jellemvonásai. Ezekre építve, az eddiginél hatékonyabban kell segítenünk a szocialista erkölcs, s ezen belül is a szocialista hazafiság, a munkához való új viszony és a közösségi szellem elmélyítését.

A szocialista hazafiság fontos szerepet játszik a nemzeti egység megteremtésében, a világnézetileg ma még eltérő felfogást valló, de az új társadalom célkitűzéseit elfogadó emberek törekvéseinek összefogásában. Magában foglal minden igazi értéket, melyet évszázadok során a magyar nép teremtett, de nem táplálkozhat kizárólag a múlt forrásaiból. Szocialista vívmányaink joggal tölthetnek el bennünket nemzeti büszkeséggel. Több mint 21 éves harc és munka nagyszerű eredménye és a cél, a szocialista magyar nemzet felvirágoztatása adja mai hazafiságunk igazi tartalmát.

A szocialista hazafiság szerves része a nemzetköziség, a világ munkásosztályával, kommunista és munkáspártjaival való együttműködés és szolidaritás. Magyarország a proletár internacionalizmus érvényesülése alapján került a nemzetközi haladás élvonalába, és ezzel tudja megvalósítani nemzeti céljait.

Elítéljük a nemzeti közömbösséget. Nem értünk egyet a sovinizmus megnyilatkozásaival, s tartjuk magunkat a marxizmusnak ahhoz a tanításához, amely szerint minden kommunistának elsősorban saját nemzete nacionalizmusa ellen kell harcolnia, s népe körében kell erősítenie a proletár nemzetköziség érzését.

(A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusa. Kossuth, 1966, 124—125. old.)

7. Az MSZMP KB Politikai Akadémiáján tartott 1968. áprilisi előadásában („*Kulturális és ideológiai életünk néhány időszerű kérdése*" címen) *Aczél György* arra figyelmeztetett,

hogy az internacionalizmussal egybeforrt szocialista patriotizmust a nacionalizmustól és a nemzeti közömbösségtől egyaránt el kell határolni (részlet):

Áttérek most egy másik kérdésre, amely egész szellemi életünket, ezen belül művészi életünket, s az oktatást is, érzékenyen érinti és tartósan foglalkoztatja. A szocialista hazafiság értelmezése körül évek óta folyó vitára gondolok, a nemzeti múlthoz való tudományos és értelmi viszonyulásra, a nemzeti kérdés és az osztálykérdés kapcsolatának történelmi megítélésére. Érintette és érinti ez a vita a nacionalizmus problémáját éppúgy, mint a nemzeti közömbösség jelenségét. Álláspontunk világos: a Magyar Szocialista Munkáspárt a proletár internacionalizmus és a szocialista patriotizmus alapján áll. Ettől a marxi állásponttól sem a nacionalizmus irányába, sem a nemzeti közömbösség irányába nem térünk el. A hazafiság és internacionalizmus elválaszthatatlan, mint ahogy a fa gyökere, törzse, ága és lombja is elválaszthatatlan, egységes élő szervezet.

(Aczél György: Eszmék erejével. Kossuth, 1970, 24. old.)

8. Az *1971-ben* kiadott *ifjúsági törvény* az ifjúság nevelésében, egyebek között a honvédelmi nevelésben hangsúlyozza a hazafias és az internacionalista szellem elsődleges jelentőségét (részletek):

A Magyar Népköztársaság társadalmi céljai megvalósításában bizalommal számit és támaszkodik az ifjúságra, különös gondot fordít fejlődésére, oktatására és nevelésére, szocialista világnézetének állandó fejlesztésére, következetesen védelmezi érdekeit.

A társadalom elvárja, hogy az ifjúság a magyar nép forradalmi hagyományainak méltó örököse, a szocialista társadalom felépítésének áldozatkész munkása, a szocializmus és a kommunizmus megvalósításának résztvevője legyen ...

A Magyar Népköztársaság ifjúságpolitikájának célja az ifjú nemzedék szocialista nevelése, annak elősegítése, hogy az ifjúság felkészüljön feladataira és hivatására, részt vegyen a szocializmus teljes felépítésében és védelmében, megtalálja képességének és munkájának megfelelő helyét és boldogulását a társadalomban ...

A Magyar Népköztársaságban minden fiatal kötelessége, hogy szorgalmasan tanuljon, becsületesen dolgozzon, tisztességesen éljen, védelmezze szocialista hazáját, szolgálja a társadalmi haladás és a béke ügyét. Minden fiatal tegyen eleget állampolgári kötelezettségének, teljesítse hazafias és internacionalista kötelességeit ...

A fegyveres erők felkészítik az ifjúságot a haza fegyveres védelmére és gondoskodnak sokoldalú fejlődésükről. Kiemelkedő szerepük van a katonai szolgálatukat teljesítő fiatalok hazafias és internacionalista nevelésében. műveltségének elmélyítésében, politikai, erkölcsi és emberi formálásában.

(Tanácsok Közlönye, XX. évfolyam, 45. szám. 1971. okt. 4. 976—977. old.)

9. A *Magyar Népköztársaság* 1972-ben módosított *Alkotmánya* nagyívű történeti áttekintésben vázolja dolgozó népünk hatalomra kerülésének küzdelmes útját és rögzíti a haza védelmének minden magyar állampolgárra kiterjedő kötelezettségét (részletek):

Magyarországot több mint egy évezreden át a nép munkája, áldozatvállalása, társadalomformáló ereje éltette és tartotta fenn. Az államhatalom ugyanakkor az uralkodó osztályok eszköze volt a jogfosztott nép elnyomására és kizsákmányolására. Népünk nehéz küzdelmet folytatott a társadalmi haladásért, az ország függetlenségéért; számtalan megpróbáltatás közepette védte és őrizte nemzeti létünket.

Történelmünk új korszaka kezdődött, amikor a Szovjetunió a második világháborúban kivívott győzelmei során felszabadította hazánkat a fasizmus elnyomása alól, és megnyitotta a magyar nép előtt a demokratikus fejlődés útját. A dolgozó nép a Szovjetunió baráti támogatásával újjáépítette a háború sújtotta, romokban heverő országot. A régi rend urai és védelmezői ellen folytatott küzdelemben a magyar munkásosztály — szövetségben a dolgozó parasztsággal, együttműködve a haladó értelmiséggel — kivívta és megszilárdította a dolgozó nép hatalmát.

A forradalmi harcokban megedződött munkásosztály vezetésével, az 1919. évi Tanácsköztársaság tapasztalataival gazdagodva, a szocialista országok közösségére támaszkodva népünk lerakta a szocializmus alapjait. Hazánkban uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. A régi helyén új ország született, amelyben az államhatalom a nép érdekeit, az állampolgárok alkotóerejének szabad kibontakozását és jólétét szolgálja. A magyar nép nemzeti egységbe tömörülve, a szocializmus teljes felépítésén munkálkodik . . .

Az állampolgároknak nem, felekezeti, vagy nemzetiség szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.

A Magyar Népköztársaság a területén élő minden nemzetiség

számára biztosítja az egyenjogúságot, az anyanyelv használatát, az anyanyelven való oktatást, saját kultúrája megőrzését és ápolását...

A szocializmus rendjének és vívmányainak védelmére, a szocialista építőmunkában és a közéletben való fokozott részvételre, a kulturális nevelő munka kiszélesítésére, a nép jogainak és kötelességeinek megvalósítására, a nemzetközi szolidaritás ápolására a dolgozók tömegszervezeteket és tömegmozgalmakat hozhatnak létre...

A haza védelme a Magyar Népköztársaság minden állampolgárának kötelessége.

Az állampolgárok az általános honvédelmi kötelezettség alapján katonai szolgálatot teljesítenek.

A haza és a nép ügyének elárulását, a katonai eskü megszegését, az ellenséghez való átpártolást, a kémkedést, az állam katonai hatalmának minden csorbítását a törvény szigorúan bünteti.

(A Magyar Népköztársaság Alkotmánya. Kossuth, 1972, 7—8., 26., 27., 28. old.)

10. Az MSZMP KB mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség 1974 szeptemberében *„A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszerű kérdései"* címen megjelentetett állásfoglalásának I. fejezete az új típusú szocialista nemzet kialakulásának, fejlődésének és főbb ismérveinek átfogó jellemzését tartalmazza:

1. A szocialista nemzet kialakulása elválaszthatatlanul összeforrt a munkásosztály történelmi szerepével, a szocializmusért folyó harcával. A nemzetközi munkásmozgalom térhódítása, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, s különösen a Szovjetunió győzelme a második világháborúban a nemzeti fejlődés feltételeit és tartalmát világszerte mélyrehatóan átalakította. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom felszabadította Oroszország népeit és nemzeteit a társadalmi és a nemzeti elnyomás alól, megteremtette a fejlődésükhöz szükséges legkedvezőbb feltételeket, lehetővé tette öntudatos összefogásukat a kizsákmányolástól mentes új társadalom felépítésére. A második világháborút követően számos országban népi demokratikus forradalom zajlott le, s kialakult a szocialista országok három világrészre kiterjedő új típusú közössége. A munkásosztály szocializmusért folytatott sikeres harcának, a szocialista világrendszer létrejöttének döntő szerepe volt a gyarmati rendszer összeomlásában. Ázsia, Afrika és Latin-Amerika gyarmati és függő országaiban is felgyorsult a nemzetté válás folyamata. Ezekben az országokban a nemzeti

felszabadító mozgalmakat támogatta a nemzeti burzsoázia is, és számos esetben a munkásosztállyal, a parasztsággal együtt lépett fel a neokolonializmus, az imperializmus ellen.

A munkásosztálynak a szocializmusért vívott harcával, a szocializmus világméretű előretörésével szorosan összefüggő fejlődés egyik legfontosabb jellemzője, hogy a történelemben eddig ismert burzsoá nemzet mellett megjelent a szocialista nemzet. Hazánkban ennek elemei már a negyvenes évek végén is megmutatkoztak, de egyrészt a folyamat kezdeti stádiuma, másrészt a szocialista építésben jelentkező torzulások következtében a szocialista nemzeti lét valósága, mint a társadalom nagy közösségi élménye, tapasztalata csak a torzulások és az ellenforradalom leküzdése után, a gazdasági, kulturális építőmunka egyenletes, hosszantartó fejlődésének eredményeként bontakozott ki.

A szocialista nemzet valóságos, az egész népre kiterjedő közösség. Olyan osztályok, rétegek közössége, amelyben a még meglevő, de nem kibékíthetetlen érdekellentétek az alapvető érdekek azonossága révén a társadalom egészének javára folyamatosan feloldhatók. Vezető ereje a munkásosztály, amelynek osztályérdekei, történelmi céljai és eszméi magukban foglalják és kifejezik a többi dolgozó osztály és réteg érdekeit is. Osztályalapja, fejlődésének döntő tényezője a munkás-paraszt szövetség. Az alapvető politikai kérdésekben való egyetértés, a szocializmusért végzett együttes munka alapján a nemzeti egység politikája a párttagokat és pártonkívülieket, a marxistákat és nem marxistákat, a hivőket és nem hivőket úgy fogja össze, hogy egyben ideológiai vita révén folyamatosan előmozdítja a marxizmus—leninizmus eszméinek és normáinak általánossá válását. Az egység erősítésének egyik jelentős eszköze a szocialista demokrácia, amely lehetővé teszi az egymástól olykor eltérő részérdekek kifejeződését, valamint azok egyeztetését az össztársadalmi érdekek és a nemzeti egység javára.

A szocialista nemzet — a munkásosztály harcának internacionalista jellege következtében — a szocialista nemzetek tágabb közösségének is tagja. A szocialista országok népei a munkáshatalomért és annak megvédéséért vívott harcukban, a társadalom gazdasági, politikai fejlesztése során más szocialista országok népeivel érdekközösségbe kerülnek. Történelmileg új típusú nemzetközi kapcsolataik rendszerében szükségessé és lehetővé válik a szocialista nemzeti érdekek egyeztetése, szerves összefonódása a közös, internacionalista érdekkel. A szocialista nemzetek közössége az internacionalizmus elvei alapján támogatja a nemzetközi munkásmozgalom harcát a kizsákmányolás ellen, szolidáris a nemzeti felszabadító, antiimperia-

lista mozgalmakkal, aktívan fellép a béke védelmében, támasza és tevékeny előmozdítója az egyetemes emberi előrehaladásnak.

Az új típusú szocialista nemzetnek megvannak mind a történelmileg kialakult nemzeti keretekre jellemző, mind az azokon túlmutató ismérvei. Ezeknek tudati tükröződése a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus, amely ugyanannak a dolognak, a szocializmus iránti elkötelezettségnek két oldala, s a szocialista társadalom felépítéséért és a szocializmus világméretű győzelméért folytatott harc alapvető követelménye.

A szocialista nemzet olyan állandóan fejlődő történelmi kategória, amelynek tartalma szorosan összefügg a szocializmus fejlettségének mindenkori szintjével: híven tükrözi a szocialista építés nemzeti keretek közt elért eredményeit, a szocialista nemzetek közösségének sikereit, valamint a nemzetközi osztályharc alakulását. A szocialista hazafiság és internacionalizmus ugyanakkor nemcsak a szocializmus építésében elért eredmények függvénye, hanem egyben az építő munka egyik fontos erőforrása, nélkülözhetetlen tudati tényezője is.

2. A kibékíthetetlenül ellentétes osztálytartalmú burzsoá és szocialista nemzetek egyidejű léte korunkban nyilvánvalóvá teszi a nemzeti kérdés jelentőségét a két rendszer világméretű politikai és ideológiai harcában.

A burzsoá nacionalizmus és a kozmopolitizmus az imperializmus ideológiájának egy tőről fakadó, egymás szerepét is gyakorta átvállaló változata. Mindkettőnek azonos az osztálytartalma és a politikai szerepe: olyan ideológiai eszközök, melyeket az imperializmus szükség szerint váltogat létének meghosszabbítása érdekében, a neokolonializmus, a haladásellenes, agresszív törekvések leplezésére. A nacionalizmus és a kozmopolitizmus az imperializmus fegyvere a marxizmus—leninizmus, a szocializmus, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus elleni ideológiai harcában. Az imperializmus ma a burzsoá nacionalizmus szításával, a szocialista társadalmak nemzeti sajátosságainak provokatív eltúlzásával, szovjetellenes propagandával igyekszik éket verni a szocialista országok közé, gyengíteni a szocialista nemzetek internacionalista összeforrottságát. Ugyanakkor az imperializmus — ha az alkalom, a kérdés természete úgy kívánja — a nemzet időszerűtlenné nyilvánításával, az idealizált tőkés fogyasztói társadalom egyetemességének propagálásával, a tudományos-technikai forradalom, az ipari-technikai haladás, a kultúra társadalmi rendszertől független értelmezésével törekszik a szocialista hazafiság, a szocialista internacionalizmus aláaknázására.

Jellemző módon a nemzetközi munkásmozgalom és a szocialista világrendszer egységének megbontására irányuló szakadár törekvé-

sek is — ahogyan ezt a kínai vezetés példája bizonyítja — a burzsoá nacionalizmus, a nagyhatalmi sovinizmus ideológiájára támaszkodnak. Mindez az internacionalista érdekek tagadásához, az osztályszemlélet figyelmen kívül hagyásához, a „gazdag" és a „szegény" nemzetek, a „szuperhatalmak" hamis kategóriáinak demagóg alkalmazásához s számos esetben az imperializmussal való együttműködéshez vezet.

A nemzeti kérdésben elfoglalt álláspont elválaszthatatlan korunk számos alapvető kérdésének megválaszolásától. A nemzeti kérdés megítélése állásfoglalást jelent a békés egymás mellett élés keretei között folyó nemzetközi osztályharcnak, a szocialista tábor egységének, a dolgozó nép további felemelkedésének kérdésében is. A szocializmus körülményei közt a burzsoá nacionalizmus és a nemzeti közömbösség társadalmi fejlődésünk más lényeges kérdéseiben is burzsoá vagy kispolgári megközelítésekhez vezet.

(Társadalmi Szemle, 1974/10. sz., 33—35. old.)

11. *A Magyar Szocialista Munkáspárt KB beszámolója a XI kongresszuson* (1975. márc.) az ideológiai nevelő munka különösen fontos feladataként emelte ki a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus erősítését (részletek):

A nemzeti összefogás fontos eleme a hazánkban élő nemzetiségek állampolgári egyenjogúsága. A hazánkban élő nemzetiségek egyenrangú állampolgárként vesznek részt az egész népet átfogó építőmunkában. Az államigazgatás és a közélet fórumain szabadon használhatják anyanyelvüket, ápolhatják nemzeti kultúrájukat, s minden támogatást meg is kapnak hozzá. Pártunk azt vallja, hogy a lenini nemzetiségi politika érvényesítése nélkülözhetetlen feltétele... a szocialista országok összeforrottságának, a népek barátságának. Arra törekszünk, hogy a hazánkban élő német, szlovák, délszláv, román és más nemzetiségek, valamint a szomszédos országok magyar nemzetiségű lakossága hidat alkossanak országaink között.

Társadalmi viszonyainkat, belpolitikai helyzetünket áttekintve elmondhatjuk, hogy az elmúlt több mint négy esztendő alatt erősödött a magyar nép erkölcsi, politikai egysége, a szocialista nemzeti összefogás. Társadalmi viszonyaink továbbfejlesztésével nagy lépést tettünk előre a szocialista fejlődés útján...

A burzsoá propaganda ellenünk irányuló ideológiai fellazító tevékenysége elsősorban a nacionalizmus szítására törekszik, de emellett a kozmopolitizmus ideológiáját is felhasználja. Az ideológiai ne-

vető munka különösen fontos feladata a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus erősítése.

(A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth, 1975, 87—88., 108. old.)

12. *A XI. kongresszus határozata* többek között a szocialista nemzeti egység további szilárdítását tűzte ki feladatul (részletek):

A szocialista építés kiteljesedésével szélesedik, szocialista tartalommal telítődik a magyar nép minden haladó és alkotó erejét, párttagot és pártonkívülit, a különböző nemzetiségeket, minden nemzedéket, ateistát és hívőt tömörítő társadalmi összefogás. A céljainkkal való egyetértés erősödésével a szocialista építőmunka folyamatában egyre szilárdabbá kell ötvözni a szocialista nemzeti egységet...

Erősítsük tovább a szocialista hazafiságot, a proletár internacionalizmust, azt a meggyőződést, hogy eredményeink forrása, nemzeti felemelkedésünk záloga szocialista társdalmi rendünk, a magyar dolgozó tömegek teremtő munkája és összefogása a Szovjetunióval, a szocializmus útjára lépett népekkel, a világ haladó erőivel. A mi hazafiságunk a népért, a szocializmusért cselekvő hazafiság.

(A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth, 1975, 465., 481. old.)

C) KÖNYVEK, TANULMÁNYOK, CIKKEK, KÖLTEMÉNYEK A HAZAFISÁGRÓL

1. *Kölcsey Ferenc* a *„PARAINESIS Kölcsey Kálmánhoz"* c. művében (1837) a reformkor progresszív hazafiságának egész pátoszával szólt a hazáról, illetve a hazaszeretet nagy érzéséről (részletek):

Hazaszeretet egyike a kebel tiszteletre legméltóbb szenvedelmeinek; de sok kívántatik, míg annak tiszta birtokába jutunk. Ezreket fogsz láthatni, kik ajkaikon hordozzák a szent nevet; kik magasztalva említnek mindent, ami a honi föld határain belöl találkozik; kik büszkén tekintenek az idegenre, s hálát mondanak az égnek, mely őket magyaroknak születni engedné: s véled-e, hogy ezeknek szíveik szeretettel buzognak a haza iránt? véled-e, hogy ezen haza-

szeretet az, mely az erények koszorújában olthatatlan fénnyel ragyog, s a történet évkönyveiben tisztelő bámulattal említtetik?...

Mert tudd meg: e szóban: haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajtás tárgyainak egész összessége. Oltár atyáid által istennek építve; ház, hol az élet első örömeit ízleléd; föld, melynek gyümölcse feltáplált; szülőid, hitvesed, gyermekid, barátaid, rokonaid s polgártársaid: egytől-egyig csak egészítő részei annak.

(Kölcsey Ferenc Válogatott Művei, Szépirodalmi, 1951, 293—294. old.)

2. *Petőfi Sándor* plebejus-demokratikus hazafisága, az ósdi feudális kiváltságok gyűlöletével párosulva, felejthetetlen sorokban szólalt meg 1848-ban *„A nemzetgyűléshez"* címzett költeményében (részlet):

Hazát kell nektek is teremteni!
Egy új hazát, mely szebb a réginél
És tartósabb is, kell alkotnotok,
Egy új hazát, ahol ne légyenek
Kiváltságok kevély nagy tornyai,
Sötét barlangok, denevértanyák,
Egy új hazát, hol minden szögletig
Eljusson a nap s tiszta levegő,
Hogy minden ember lásson s ép legyen.
Nem mondom én: a régi épületnek
Dobjátok félre mindenik kövét,
De nézzetek meg minden darabot, mit
Alapnak vesztek, s amely porhatag már,
Vessétek azt el kérlelhetetlenül,
Bármily szent emlék van csatolva hozzá,
Mert jaj a háznak, mely alapba gyönge,
Mert fáradástok akkor hasztalan lesz,
Egy perc jöhet, s az épület ledől,
S rossz gazda, aki mindig újra épít,
S ma vagy holnap, de végre tönkre jut.

(Petőfi Sándor Összes Művei. Szépirodalmi, 1955, 376—377. old.)

3. A XX. század elején *Ady Endre,* az érlelődő polgári demokratikus és szocialista forradalom előszelében, a munkásemberek hazafiságát már az uralkodó osztályok népellenes és reakciós nacionalizmusával állította szembe. *„A nacionalizmus alkonya"* c. cikkéből idézünk (részlet):

A nacionalizmus: dühödt hazafiság. De még az sem. A patrióta nevet ugyan sokszor kompromittálták már, de még mindig szentebb fogalom köpenye, hogysem a nacionalizmust födhesse. A nacionalizmus nem hazafiság. A hazafiság valami olyan sine qua nonja az embernek és a társadalomnak, hogy még fogalommá sem kell sűríteni, s szót sem kell keresni hozzá. A közös kultúrában, s közös társadalmi munkában álló becsületes munkásemberek mind azok. Hazafiak. ha úgy tetszik. Aki ellensége a haladásnak, a jobbra törésnek. az emberi szellem feltétlen szabadságának. hazaáruló, ha örökösen nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnuszt énekli.

(Ady Endre: A nacionalizmus alkonya. Kossuth, 1959, 91. old.)

4. *„A Hadak útja"* c. versében *Ady Endre* a plebejus hazafiság radikális hangján a nép nevében mond ítéletet az ezer éven át tobzódó úri osztály fölött (részlet):

Ez az ország a mi országunk,
Itt most már a mi kezünk épít,
Tobzódtatok, tobzódtatok,
Éppen elég volt ezer évig.

Hír és a dal ma riongva vág szét
Városfalak közt, falvan, pusztán:
Itt van a nép, megjött a Nép,
Vihar-irammal, Hadak utján.

Itt van a nép, trónt ülni fog most
Ezer évig férge a rögnek,
Ítél a nép, ítélni fog
S ezerszer jaj a bűnösöknek.

(Ady Endre Összes Versei. Szépirodalmi, 1955, 188. old.)

5. Az elesett és közönybe süppedt szegény néposztályok sorsa miatti elkeseredés és felháborodás csapott magasba *József Attila „Hazám" című halhatatlan versében* (részletek):

Ezernyi fajta népbetegség,
szapora csecsemőhalál,
árvaság, korai öregség,
elmebaj, egyke és sivár

bűn, öngyilkosság, lelki restség,
mely, hitetlen, csodára vár,
nem elegendő, hogy kitessék:
föl kéne szabadulni már!

S a hozzáértő, dolgozó
nép okos gyülekezetében
hányni-vetni meg száz bajunk...

Az erőszak bűvöletében
mit bánja sok törvényhozó
hogy mint pusztul el szép fajunk!
(József Attila Összes Versei. Szépirodalmi, 1955, 422. old.)

6. A második világháborús nemzeti katasztrófa, majd a felszabadulás után a kommunisták új, optimista nemzetszemlélete kapott hangot *Andics Erzsébet „Munkásosztály és nemzet"* c. művében, aki nagy meggyőző erővel mutatott rá, hogy korunk feltételei között a nemzeti érdekeket csak magasabb szinten, a nemzetköziség szintjén lehet eredményesen képviselni (részlet):

A munkásság nemzetköziségével ... nemcsak nem összeférhetetlen a hazaszeretet, hanem ez a nemzetköziség valójában sokkal magasabbrendű és éltetőbb, mert haladottabb patriotizmus, mint amilyet a polgári nacionalizmus valaha is érzett. Csak akkor, ha az egyes nemzetek problémáinak megoldásánál az emberiség általános érdekeiből indulunk ki, találjuk meg a helyes és éppen ezért tartós megoldást. Csak ha lemondunk az imperialista törekvésekről és nemzeti boldogulásunkat nem más népek leigázására és kirablására, hanem a velük való békés jóviszonyra, szoros gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatokra alapozzuk, akkor építjük azt szilárd alapra, teremtjük meg a maximális biztosítékát annak, hogy saját népünk a maga részéről ugyancsak ne válhasson erősebb imperialista rablók zsákmányává.

A szocialista nemzetköziség a nemzeti lét fontosságát és az ebből fakadó problémákat nem tagadja, hanem ellenkezőleg, a nemzeti érdekeket magasabb szinten, a nemzetköziség és a népek együttműködésének szintjén hozza egymással harmóniába és ezzel a nemzetek soha nem tapasztalt felvirágzásának veti meg alapjait.

A népek sajátos nemzeti kultúrájuk és jellegzetes nemzeti vonásaik teljes és szabad kifejlődését csak úgy érhetik el, ha elvetik

a szűkkeblű, korlátolt, annyi értékeset megfojtó, nem éltető, hanem pusztító nacionalizmust. A nemzeti elnyomás nemcsak az elnyomott népeket nyomorítja meg, nem kisebb béklyó az az uralkodó nemzeten sem, melyet a porkoláb és a hóhér szerepére kárhoztat...

Korunkban ahhoz, hogy igazán nemzetiekké váljunk, túl kell emelkednünk a nemzeti korlátoltságokon.

(Andics Erzsébet: Munkásosztály és nemzet, Szikra, 1949, 33—34. old.)

7. A fordulat éve után, a szocializmus alapjait lerakó magyar társadalom fokozott érdeklődéssel fordult az új társadalom építésében szerzett szovjet tapasztalatok felé. A szocialista építés során társadalmunk számos maradandó értékkel gazdagodott a testvéri szocialista országokból. Ezek közé tartozik *Kalinyin „A kommunista nevelés kérdései"* című munkája (részletek):

A kommunista nevelés lényeges alkotóeleme ... a hazaszeretet, a szocialista haza iránti szeretet, a szovjet hazafiság kifejlesztése.

A „patrióta" („hazafi") szó az 1789—1793-as francia forradalom idején terjedt el. Patriótáknak azok nevezték akkor magukat, akik a nép ügyéért küzdöttek, s a köztársaságot védték a monarchista tábor hazaárulóival szemben.

Később azonban ezt az elnevezést a reakciósok és az uralkodó körök a maguk önző céljaira használták fel...

A szovjet hazafiság hirdetése nem választható el és nem szakítható el népünk múltjának történelmi gyökereitől. A szovjet hazafiságot át kell hatnia annak a hazafias büszkeségnek, amellyel népünk hőstetteire tekintünk. Hiszen a szovjet hazafiság közvetlen örököse őseink teremtő munkájának, akik népünk fejlődését előbbre vitték...

Nem elvont, plátói szeretetről beszélek, hanem sarkalló, aktív, szenvedélyes, törhetetlen szeretetről — olyan szeretetről, amely... a hazáért semmiféle áldozattól sem riad vissza.

(Kalinyin: A kommunista nevelés kérdései. Szikra, 1953, 116., 162., 164. old.)

8. Az 1956. évi ellenforradalom súlyos tanúlságai visszhangzottak *Kassai Géza „Magyar történelmi sorsfordulók és a nemzetiségi kérdés"* című munkájában, aki Leninnek a nagyoroszok nemzeti büszkeségéről szóló, híres cikkére utalva mutatott rá arra, hogy a nemzeti büszkeség érzésének a mi esetünkben is magába kell foglalnia a megalázó múlt miatt érzett fájdalmat és haragot (részlet):

A magyar népi demokráciában is az a hazafi, akinek legjobban fáj az a tudat, hogy milyen erőszaknak, elnyomásnak és megaláztatásoknak vetették alá a gyönyörű magyar hazát reakciós uralkodó osztályai; az, aki nemzeti büszkeségből gyűlöli a magyar nép rab múltját... az, aki a nemzeti büszkeség érzésétől eltelve mindenáron egy szabad, független, szocialista, önálló Magyarországot akar, amely szomszédaihoz való viszonyát az egyenlőség emberies elvére, és nem kiváltságokra, nemzetét lealázó hűbéri és kapitalista elvekre építi fel. Hazafi az, aki a népi demokráciát tettel-lélekkel, minden képességével és erejével segíti és maga is építi.

Van a hazafiságnak még egy ismérve: a hazafi azokra az erőkre támaszkodik és azokat az erőket támogatja, amelyek az emberiség ügyét, tehát népe ügyét is előre viszik, ezek pedig a haladás erői. A történelem azt tanítja, hogy a nép érdekei mindig, mindenhol csakis a haladó erőkkel vannak összhangban. A haladást gátló minden erő visszahúz, reakciós, csak károsan hat ki a dolgozók minden érdekére, a nemzeti érdekekre is. Ezt bizonyítja saját történelmünk is, beleértve a közelmúltat, az 1956. évi ellenforradalmat.

(Kassai Géza: Magyar történelmi sorsfordulók és a nemzetiségi kérdés. Kossuth, 1959, 181. o.)

9. A Magyar Szocialista Munkáspártnak minden körülmények között a valóságból kiinduló és reális célokat kitűző politikája kapott hangot *Rózsa László „Közgondolkodás, nemzeti realizmus"* c. publicisztikai írásában (részlet):

Azért szükséges előrejutnunk a kritikai vizsgálat és a valóságismeret fejlesztésében, hogy az emberek olyannak lássák az ország, a társadalom állapotát — mint amilyen. Ne tápláljanak olyan reményeket, amelyek beváltásának nincs kellő alapja, ellenben erősödjék meg bennük az a meggyőződés, hogy kemény, szorgalmas munkával, tudással, hozzáértéssel, a gazdasági tényezők okos felhasználásával lényegesen előbbre juthatunk: gyorsabban emelhető az életszínvonal, erőteljesebb mozgásban tarthatjuk gazdasági életünket.

(Rózsa László: Közgondolkodás, nemzeti realizmus, Népszabadság, 1967. jún. 8.)

10. Ugyancsak a realizmus, a nemzeti önismeret követelménye fogalmazódott meg *Dobozy Imre „A korszerű hazafiságról"* című vitaindító előadásában a szocialista hazafiság kérdéseiről tartott 1967. októberi egri tanácskozáson (részletek):

Nem a realizmus, nem a kritika, nem az irónia fosztja meg a hagyományt hitelességétől, az utókor tiszteletétől, hanem a hazugság. Nemzeti tudatunk, hazafiságunk csak nyer, csak szilárdul, ha mindent tudunk magunkról, a kellemetlent, sőt a visszataszítót is, ha van...

Aki magyarnak születik, ettől még nem hazafi. Azzá teszi, ha nemzetének korszerű törekvéseiből kiveszi részét, ha hazája létét, biztonságát, felvirágzását — esetleg egyéni elképzeléseinek hátraszorításával — a kor objektív törvényszerűségei szerint képes szolgálni.
(Kortárs, 1967/12. sz. 1955., 1958. o.)

11. A hazafiság nem lehet puszta függvénye egy adott ország elért életszínvonalának, azaz gazdagsága fokának — ez a nagyon is megszívlelendő mondanivalója *Mód Aladár „A korszerű hazafiság kérdéséhez"* címmel 1967 októberében tartott egri felszólalása alább idézett részletének:

Mi a haza? A haza a szülőföld, az adott társadalmi, emberi közösség, annak jelene és múltja, hagyománya, kultúrája. A tevékenység oldaláról fogalmazva, egy történelmileg adott, meghatározott társadalmi közösség, a nép közös munkája, küzdelme az életért és a felemelkedésért. A hazafiság pedig nem más, mint az egyén vagy az egyes társadalmi csoportok, osztályok aktív és pozitív bekapcsolódása egy nép, egy nemzet felemelkedéséért, haladásáért való küzdelmébe.

A hazát, mint szüleinket, szülőföldünket, nem magunk választjuk a magunk számára. A haza az emberek túlnyomó többsége számára születési adottság. Természetesen érthető, hogy mindenki gazdag, fejlett, szép hazában, korszerű feltételek között szeretne élni. Valójában azonban az emberek, a népek többsége ma gyakorlatilag elmaradott vagy szegény országban kénytelen élni, s felvenni a küzdelmet az életért és a felemelkedésért.

Ha az emberek csak a gazdag országokat tekinthetnék hazájuknak, az emberek többségéből hiányoznia kellene a hazafiság érzésének, az emberek többsége nem szerethetné hazáját. Az emberek többsége azonban szereti hazáját, saját népe, hazája körében küzd élete jobbá tételéért, s ezen keresztül kapcsolódik be a nemzetközi, az emberi haladás előrevitelébe is...

Az igaz hazafiság nem egy kész és minden tekintetben komfortos otthon szeretete, hanem ennél lényegesen több és más is, Az életet, kultúrát adó közösséghez, emberi kapcsolatokhoz való ragaszkodás, közös küzdelem a haza, az otthon szebbé, jobbá, korszerűbbé

tételéért, boldogabb életet biztosító társadalmi, gazdasági közösséggé való átalakításáért.

(Mód Aladár: Nemzet és szocialista nemzet. Magvető, 1974, 28—29. old.)

12. Az ösztönös hazaszeretet és a tudatos szocialista hazafiság egymáshoz való viszonyáról és a párt eszmei-ideológiai irányító munkájának demokratikus módszereiről szól *Benczédi László* és *Csatári Dániel „Szocialista hazafiság — szocialista történetszemlélet"* című munkájának itt következő néhány részlete:

A hazafiság kérdésében fejlődésünk jelenlegi szakaszát az jellemzi, hogy az újat igenlő, progresszív, a szocialista eszmékhez kapcsolódó vagy azokhoz már el is jutó tudatelemek mellett sok ember gondolkodásában és érzelmeiben élnek még a korábbi generációktól átvett, múltból öröklött, korlátolt, egyoldalú elemek is — mégpedig többnyire az előbbiekkel egyszerre, együttesen. Vajon önmagában ezért kizárhatjuk-e az ilyen embereket a hazafiak köréből? Vagy inkább úgy tekintsük ezt a jelenséget, mint annak az ellentmondásos folyamatnak a részét, amely végső fokon a szocialista hazafiság, a szocialista nemzeti tudat kialakulásához vezet? Úgy véljük, az utóbbi magatartás a helyes. A mi viszonyaink között, amikor a hazáért való cselekedetek objektíve a szocializmus talaján mennek végbe, a szocialista szintre még el nem jutott, a marxizmus által még át nem hatott hazafias érzés jó kiindulópontot jelenthet egyes emberek és rétegek szocialista átformálásához. Tehát mindenki, aki munkáját legjobb tudása és képességei szerint végzi, rendszerünk alapcéljait elfogadja és támogatja, tettekkel szolgálja a megváltozott szülőföld, az ország anyagi és szellemi kultúrájának gyarapítását, felvirágoztatását — függetlenül attól, hogy még nem áll a marxista világnézet alapján, jó hazafi lehet. A szocialista haza felvirágoztatása érdekében kifejtett munka teszi lehetővé, hogy a dolgozó emberek hazafias érzésvilágának és tudatának pozitív elemeit a nacionalista áramlatoktól el tudjuk választani. Ilyen megközelítés alapján lehet — és kell is — azután eszmei síkon harcolni az emberek tudatában levő nacionalista maradványok ellen. Ilyen alapon lehet — és kell is, hogy legyen — ez a harc szigorú, őszinte és következetes...

Az ösztönös hazaszeretet tudatossá válását, az egész társadalmat átható szocialista hazafiság kibontakozását pártunk demokratikus úton és eszközökkel — érveléssel, meggyőzéssel, a nézetek kicserélésével és szembesítésével — kívánja biztosítani. Demokratikus szövetségi politikájának az a kiindulópontja, hogy ma már nincs társa-

dalmunkban számottevő réteg, amelynek érdekei ellentétesek volnának a munkásosztály, a szocializmus és a nemzet túlnyomó többségének az érdekeivel...

A munkásosztály vezető pártja a maga eszmei-ideológiai irányításában már csak azért is a demokratikus módszert választja, mert mélységesen bízik álláspontjának meggyőző voltában és igazában. A párt tudományos marxista—leninista világnézete és elvhű forradalmi politikája egyre nagyobb vonzást gyakorol az emberi belátásra és értelemre. Széles szövetségi politikájának eszmei-ideológiai téren az elvi következetesség — nem pedig ilyen vagy olyan elvi engedmény — az alapja és biztosítéka.

(Benczédi László—Csatári Dániel: Szocialista hazafiság — szocialista történetszemlélet. Kossuth, 1967, 45—47. old.)

13. *„A társadalmi struktúra és a szocialista hazafiság"* címen a Hazafias Népfront Országos Tanácsa által kiadott elemzés (1968) a szocialista hazafiság fő tényezőit a következőkben foglalta össze:

A szocialista hazafiság fő tényezői:

— az együttélő népnek, a haza földjének, nyelvének, egész haladó történelmi és kulturális örökségének szeretete, megbecsülése;

— az ország szocialista gazdaságának építése, szocialista eszmeiségének fejlesztése, szocialista vívmányainak — ha kell — életünk árán való védelme, a szocialista nemzetköziség ápolása;

— a népek békéjéért, szabadságáért, emberi felemelkedéséért, a szocialista humanizmusért való küzdelem.

Szocialista hazafiság nélkül nincs igazi nemzetköziség, ahogy szocialista hazafiság sem lehetséges szocialista nemzetköziség nélkül. A nemzeti nihilizmus vagy nemzeti közömbösség azonban — nem nemzetköziség. A szocialista hazafiságnak — ahogy a demokratikus hazafiságnak is — része a hazafias önérzet.

(A társadalmi struktúra és a szocialista hazafiság. Hazafias Népfront Országos Tanácsa, Kossuth, 1968, 23—24. old.)

14. A patriotizmus és a nacionalizmus közötti választóvonal figyelemre méltó kritériumát fogalmazta meg a kiváló szovjet író, *Szimonov a szovjet írók* 1971-ben tartott *V. kongresszusán* (részletek):

Amikor hangos szavakkal hirdetjük műveinkben nemzeti érzéseinket, országunkhoz kötődő szeretetünk erejét — nem feledkezhe-

tünk meg arról, hogy hazaszeretetünk semmikor és semmiben ne sértsen másik nemzetet, másik hazát... Nem szerethetjük népünket, ha e szeretettel más népeket sértünk... Az én hazám az én számomra legdrágább a világon. Az én számomra ez a haza jobb és szebb minden másnál. De ha ezekből a mondatokból kihúzzuk azt, hogy „az én számomra" — patriotizmusunk nacionalizmussá változik. Számomra igenis drágább mindennél, jobb mindennél és szebb mindennél. De számomra és nem mások számára. Nem mindenki számára. Nem más népek fiai számára, nem más országok állampolgárai számára.

(Irodalom, hagyományok, közéletiség. A szovjet írók V. kongresszusáról. Népszabadság, 1971. július 18.)

15. A szocialista nemzet kialakulásának főbb tényezőit foglalja össze, továbbá az etnikai sajátosságok és a szocialista életmód dialektikáját elemzi *„Az NDK-ban kialakult szocialista nemzet kérdéséhez"* című cikk 1975 májusában (részlet):

A szocialista nemzet kialakulásának ... folyamata sajátos, csak a szocializmusban meglevő tényezők alapján megy végbe. Ezek összefoglalva a következők:

— a munkásosztály kezében van a politikai hatalom és a társadalmat a marxista—leninista párt vezeti;
— kialakul a társadalom új gazdasági bázisa, amelyre a termelőeszközök társadalmi tulajdona a jellemző;
— új, az antagonisztikus osztályellentétektől mentes kapcsolatok létesülnek az osztályok és a rétegek között;
— a népek közötti kapcsolatokat a szocialista internacionalizmus jellemzi;
— a marxizmus—leninizmus az uralkodó ideológia.

A szocialista nemzet az emberek új társadalmi közössége, amely a kapitalizmus felszámolásának és a szocializmus győzelmének folyamatában a kapitalista társadalom nemzetéből vagy népéből keletkezett. Ennek az új társadalmi közösségnek a tagjai, bár minőségileg új alapokon, megtartják volt nemzeti közösségük bizonyos etnikai sajátosságait, egész politikai, társadalmi-gazdasági és szellemi életmódjuk azonban szocialista nemzetközi alapokon megváltozik. A szocializmus győzelmével a nemzet, amely megtartja alapvető etnikai ismertetőjeleit, alapjában megváltoztatja társadalmi típusát... A nemzet új ismertetőjelei jelennek meg, amelyeket a nemzet szocialista és nemzetközi élete alakít ki. Ez a szocialista és nem-

zetközi élet befolyásolja a felépítményt is, és a régi ismertetőjeleknek is minőségileg más fejlődését idézi elő.

(MTI. Cikkek a szocialista sajtóból, 1975. május 15. 2., 3. old.)

16. A népek internacionalista szövetségének végtelen horizontja, mint hazánk létének és békéjének biztosítéka, szuggesztív költői képekben nyer megfogalmazást *Garai Gábor* „*Hazám*" c. versében (részlet):

Dadogva szólok, nem mint kenetes pap
vagy haragos próféta, úgy beszélek,
ahogy tudok, gyermeki kérleléssel:

Szétfolyó csepp a térképen, hazám,
nem óvnak meg téged bérces határok,
sem a gőg, sem a múlt, sem az erőszak,
ép határod csak a határtalanság;
nincs tengered, hogy úszs a messzeségbe,
nincs aranyad, hogy zárulj önmagadba,
reménységed csak a tiszta magasság,
oltalmad csak egy világ-nagy közösség,
s csak a szövetség terít néked asztalt!

(Nemzeti és mozgalmi ünnepeink, Kossuth, 1972, 142. old.)

Internacionalizmus és nemzeti érdek. A munkásosztály viszonya a nemzeti kérdéshez.

A) SZEMELVÉNYEK A MARXIZMUS KLASSZIKUSAITÓL

1. Az internacionalizmus és hazafiság összefüggését, a munkásosztály ezzel kapcsolatos álláspontját elsőként és maradandó érvénnyel a marxizmus klasszikusai fogalmazták meg. *Marx és Engels a Kommunista Kiáltványban* (1847. dec.—1848. jan.) erről a következőket írta (részlet):

Továbbá szemükre vetették a kommunistáknak, hogy el akarják törölni a hazát, a nemzetiséget.

A munkásoknak nincs hazájuk. Nem lehet tőlük elvenni azt, amijük nincs. Minthogy a proletariátusnak mindenekelőtt a politikai hatalmat kell meghódítania, nemzeti osztállyá kell emelkednie, önmagát nemzetté kell szerveznie, ezért maga is még nemzeti, bár semmi esetre sem burzsoá értelemben.

A népek nemzeti elkülönülése és ellentétei már a burzsoázia fejlődésével, a szabadkereskedelemmel, a világpiaccal, az ipari termelés és az ennek megfelelő életviszonyok egyformaságával egyre inkább és inkább eltűnnek.

A proletariátus uralma még inkább eltünteti majd őket. Együttes cselekvés — legalábbis a civilizált országoké — a proletariátus felszabadulásának egyik első feltétele.

Amilyen mértékben megszűnik az egyik egyén kizsákmányolása

a másik által, olyan mértékben szűnik meg az egyik nemzet kizsákmányolása a másik által.

A nemzeten belüli osztályellentétekkel együtt a nemzetek egymással szemben ellenséges magatartása is eltűnik.

(Marx és Engels Művei, 4. köt. 457—458. old.)

2. A proletár álláspont kritikai kifejtése formájában ismétli meg ezt a gondolatot *Marx* 1875 áprilisában *A Gothai Program kritikájában* (részlet):

„A munkásosztály a maga felszabadításán mindenekelőtt *a mai nemzeti állam keretén belül* munkálkodik, tudatában annak, hogy valamennyi kultúrország munkásaival közös törekvésének szükségszerű eredménye a népek nemzetközi testvériesülése lesz."

Lassalle a „Kommunista Kiáltvány"-nyal és valamennyi korábbi szocializmussal ellentétben a munkásmozgalmat a legszűkebb nemzeti szempontból fogta fel. Ebben követőkre akadt, méghozzá az Internacionálé működése után!

Egészen magától értetődik, hogy a munkásosztálynak, hogy egyáltalán harcolhasson, otthon kell *osztályként* megszerveződnie, és hogy harcának a belföld a közvetlen színtere. Ennyiben osztályharca nem tartalmában, hanem mint a „Kommunista Kiáltvány" mondja, „formájában" nemzeti. De a „mai nemzeti állam kerete", például a német birodalomé, maga is gazdaságilag a világpiac „keretén belül", politikailag az államok rendszerének „keretén belül" van. Bármely kereskedő tudja, hogy a német kereskedelem egyúttal külkereskedelem, és Bismarck úr nagysága éppen egyfajta *nemzetközi* politikában áll.

És mire redukálja nemzetköziségét a német munkáspárt? Annak tudatára, hogy törekvésének eredménye *„a népek nemzetközi testvériesülése lesz"* — ez a polgári Szabadság- és Békeligától átvett frázis, ez helyettesítse a munkásosztályok nemzetközi testvériesülését az uralkodó osztályok és kormányaik elleni közös harcban.

(Marx és Engels: Válogatott művek, II. köt. 17. old.)

3. A nemzeti önállóság és a nemzetek közötti egyenlőség szempontját *Engels* a proletár osztályharc eredményes megvívása feltételeként hangsúlyozta *Kautskyhoz írt 1882. február 7-i levelében* (részletek):

Egy nagy nép számára történelmileg lehetetlen bármely belső kérdést akár csak komolyan megvitatni is addig, amíg nincs meg a nemzeti függetlensége...

Egyáltalán, a proletariátus nemzetközi mozgalma csak önálló nemzetek között lehetséges.

...nemzetközi együttműködés csak egyenlőek között lehetséges és... primus inter pares (első az egyenlők között) is legföljebb a közvetlen cselekvésben lehet egyikük. Amíg tehát fel van osztva és le van igázva Lengyelország, addig sem erős szocialista párt nem fejlődhetik ki magában ebben az országban, sem a többi, a németországi stb. proletárpártnak nem fejlődhetik ki valódi nemzetközi érintkezése más lengyelekkel, mint az emigránsokkal. Minden lengyel paraszt és munkás, aki az eltompulásból felébred az általános érdekekben való részvételre, először a nemzeti leigázottság tényébe ütközik bele, első akadályként ez áll mindenütt az útjába. Ennek leküzdése az alapfeltétele minden egészséges és szabad fejlődésnek. Lengyel szocialisták, akik nem országuk felszabadítását helyezik programjuk élére, olyanok a szememben, mint azok a német szocialisták, akik nem a szocialista-törvény eltörlését, a sajtó-, egyesülési- és gyülekezési szabadságot akarnák először követelni. Hogy harcolhasson az ember, ahhoz előbb meg kell hogy legyen a talaja, a levegője, a világossága, a könyöknyi tere. Különben fecsegés marad minden...

Azon a nézeten vagyok, hogy két európai nemzetnek nem csupán joga, hanem kötelessége, hogy nemzeti legyen, mielőtt nemzetközi: az íreknek és a lengyeleknek. Ők éppen akkor nemzetköziek a legjobban, ha igazán nemzetiek.

(Marx, Engels, Lenin: A proletár nemzetköziségről. Kossuth, 1972. 119—122. old.)

4. *Lenin* az első világháború küszöbén (1914 febr.—máj.) már nemcsak az időközben eltelt évtizedek, de a kelet-európai tapasztalatok tükrében fejtette ki a proletariátusnak az orosz forradalom előkészítése szempontjából oly döntő elméleti álláspontját és gyakorlati taktikai elgondolásait *„A nemzetek önrendelkezési jogáról"* (részletek):

A marxista elméletnek bármely társadalmi kérdés vizsgálata alkalmával feltétlen követelménye az, hogy a kérdést *meghatározott* történelmi keretek közé helyezzük, majd pedig, ha egy bizonyos országról van szó (például egy adott ország nemzeti programjáról), számbavegyük azokat a konkrét sajátosságokat, amelyek ugyanazon

történelmi korszakon belül ezt az országot más országoktól megkülönböztetik.

Mit jelent a marximusnak ez a feltétlen követelménye a mi kérdésünk esetében?

Mindenekelőtt azt jelenti, hogy szigorúan külön kell választanunk a kapitalizmusnak a nemzeti mozgalmak szempontjából merőben különböző két korszakát. Az egyik a feudalizmus és az abszolitzmus összeomlásának korszaka, a polgári demokratikus társadalom és állam kialakulásának korszaka, amikor a nemzeti mozgalmak első ízben válnak tömegmozgalmakká és valamilyen módon a sajtó, a képviseleti intézményekben való részvétel stb. útján a lakosság *valamennyi* osztályát bevonják a politikába. A másik a teljesen kialakult kapitalista államok korszaka, amelyekben régen meghonosodott az alkotmányos rendszer, és erősen kifejlődött az antagonizmus a proletariátus és a burzsoázia között — az a korszak, amely a kapitalizmus összeomlása előestéjének nevezhető.

Az első korszak tipikus jelensége a nemzeti mozgalmak felébredése, a parasztságnak, a legnagyobb számú és „legnehezebben megmozduló" néprétegnek bekapcsolódása ezekbe a mozgalmakba általában a politikai szabadságért, különösen pedig a nemzetiségek jogaiért folytatott harccal kapcsolatban. A második korszakra az jellemző, hogy nincsenek polgári demokratikus tömegmozgalmak, és a fejlett kapitalizmus, amely mind közelebb hozza egymáshoz és összekeveri a kereskedelmi forgalomba már teljesen bevont nemzeteket, most már a nemzetközi alapon összeforrott tőke és a nemzetközi munkásmozgalom közti antagonizmust helyezi előtérbe.

A két korszak természetesen nincs fallal elválasztva egymástól, hanem számos átmeneti láncszem fűzi össze őket, s emellett az egyes országok még a nemzeti fejlődés gyorsasága, a lakosság nemzeti összetétele, elhelyezkedése stb. stb. tekintetében is különböznek egymástól. Szó sem lehet arról, hogy egy bizonyos ország marxistáinak nemzeti programjával foglalkozni kezdjünk anélkül, hogy számba ne vennők mindezeket az általános történelmi és konkrét állami viszonyokat...

A burzsoázia mindig a maga nemzeti követeléseit helyezi előtérbe, mégpedig feltétel nélkül. A proletariátus szempontjából ezek a követelések az osztályharc érdekeinek vannak alárendelve. Elméletileg nem lehet előre kezeskedni azért, hogy a polgári demokratikus forradalom az illető nemzet különválásával, vagy pedig egy másik nemzettel való egyenjogúvá válásával fejeződik-e be; a proletariátus számára *mindkét esetben* az a fontos, hogy biztosítsa saját osztályának fejlődését; a burzsoázia számára az a fontos, hogy megnehezítse ezt a fejlődést azzal, hogy e fejlődés feladatait „saját"

nemzetének feladataihoz képest háttérbe szorítja. Ezért a proletariátus az önrendelkezési *jog* elismerésének úgyszólván negatív követelésére szorítkozik, és egyetlen nemzetnek sem garantálja, nem vállal kötelezettséget, hogy *bármit* is nyújt egy másik nemzet *rovására* ...

Azt mondják, hogy mi a különválási jog támogatásával az elnyomott nemzetek burzsoá nacionalizmusát támogatjuk. Ezt mondja Rosa Luxemburg, ezt mondja utána az opportunista Szemkovszkij ...

A mi válaszunk: nem, éppen a burzsoázia számára fontos itt a „praktikus" megoldás, a munkások számára viszont a két tendencia *elvi* szétválasztása a fontos. *Amennyiben* az elnyomott nemzet burzsoáziája harcol az elnyomó ellen, *annyiban* mi mindig, minden esetben és mindenkinél határozottabban *támogatjuk* ezt, mert mi a legbátrabb és legkövetkezetesebb ellenségei vagyunk az elnyomásnak. Amennyiben az elnyomott nemzet burzsoáziája *saját* burzsoá nacionalizmusát hirdeti meg, mi ellene vagyunk. Harcolunk az elnyomó nemzet kiváltságai és erőszakos tettei ellen, de egyáltalán nem nézzük el az elnyomott nemzet kiváltságokra irányuló törekvéseit sem ...

Az önálló és független nemzeti állam Oroszországban egyelőre még csak a nagyorosz nemzet kiváltsága. Mi, nagyorosz proletárok, nem védelmezünk semmiféle kiváltságot, nem védelmezzük ezt a kiváltságot sem. Mi az adott állam talaján harcolunk, egyesítjük az adott államban élő valamennyi nemzet munkásait, mi nem kezeskedhetünk a nemzeti fejlődés ilyen vagy amolyan útjáért, mi *minden* lehetséges úton saját osztálycélunk felé haladunk.

De nem haladhatunk e cél felé, ha nem harcolunk mindennemű nacionalizmus ellen, és nem szállunk síkra a különböző nemzetek egyenlőségéért ...

Ismeretes, hogy Marx és Engels az egész nyugat-európai demokrácia, de méginkább a szociáldemokrácia feltétlen kötelességének tartotta, hogy aktivan támogassa Lengyelország függetlenségének követelését. A múlt század negyvenes és hatvanas éveiben, az ausztriai és németországi polgári forradalom korszakában, az oroszországi „parasztreform" korszakában ez az álláspont teljesen helyes és az egyetlen következetesen demokratikus és proletár álláspont volt. Amíg Oroszországnak és a szláv országok többségének néptömegei még mély álmukat aludták, amíg ezekben az országokban *nem voltak* önálló demokratikus tömegmozgalmak, a *nemesi* felszabadító mozgalom Lengyelországban óriási, elsőrendű jelentőségre tett szert nemcsak az egész oroszországi, nemcsak általában a szláv, hanem az egész európai demokrácia szempontjából is.

Marxnak ez az álláspontja teljesen helyes volt a XIX. század második harmadában, vagy harmadik negyedében, de a XX. század-

ban már nem helyes. Önálló demokratikus mozgalmak keletkeztek, sőt önálló proletár mozgalom is keletkezett a legtöbb szláv országban, sőt az egyik legelmaradottabb szláv országban. Oroszországban is. A nemesi Lengyelország eltűnt, és átengedte helyét a kapitalista Lengyelországnak. Ilyen viszonyck közt Lengyelországnak szükségképpen el kellett veszítenie *kivételes* forradalmi jelentőségét.

Amikor 1896-ban az LSZP („Lengyel Szocialista Párt", a mostani „frakok pártja") Marx *más korszakra* vonatkozó álláspontját igyekezett „megrögzíteni", ez már a marxizmus *betűjének* a marxizmus *szelleme* ellen való felhasználása volt. Ezért teljesen igazuk volt a lengyel szociáldemokratáknak, amikor állást foglaltak a lengyel kispolgárság nacionalista túlzásai ellen, kimutatták, hogy a nemzeti kérdés másodrendű jelentőségű a lengyel munkások szempontjából, megalakították az első tiszta proletár pártot Lengyelországban, leszögezték, hogy rendkívül fontos a lengyel és az orosz munkás szoros szövetségének elve osztályharcukban.

De azt jelenti-e ez, hogy az Internacionálé a XX. század elején Kelet-Európára és Ázsiára nézve fölöslegesnek tekinthette a nemzetek politikai önrendelkezésének elvét? a különváláshoz való joguk elvét? Ez a legnagyobb képtelenség lett volna, és (elméletileg) egyet jelentett volna azzal a véleménnyel, hogy a török, az orosz, a kínai állam befejezte polgári demokratikus átalakulását; — egyértelmű lett volna (gyakorlatilag) az abszolutizmus iránt tanúsított opportunizmussal.

Nem. Kelet-Európában és Ázsiában, a kezdődő polgári demokratikus forradalmak korszakában, a nemzeti mozgalmak ébredésének és kiéleződésének korszakában, az önálló proletár pártok megalakulásának korszakában e pártok feladata a nemzeti politikában kétoldalú: valamennyi nemzet önrendelkezési jogának elismerése, mert a polgári demokratikus átalakulás még nem fejeződött be, mert a munkásdemokrácia következetesen, komolyan és őszintén, nem pedig liberális módra, nem Kokoškin módjára száll síkra a nemzetek egyenjogúságáért; — és az adott államban élő valamennyi nemzetbeli proletárok osztályharcának legszorosabb, megbonthatatlan szövetsége az ország történelmének mindennemű fordulatában, tekintet nélkül arra, hányszor és hogyan változtatja meg a burzsoázia az egyes államok határait...

Kezdetben Marx azt gondolta, hogy nem az elnyomott nemzet nemzeti mozgalma, hanem az elnyomó nemzet munkásmozgalma fogja felszabadítani Írországot. Marx nem csinál semmiféle abszolutumot a nemzeti mozgalmakból, mert tudja, hogy valamennyi nemzetiség teljes felszabadulását csakis a munkásosztály győzelme hozhatja meg. Nem lehet előre figyelembe venni az elnyomott nemzetek

polgári felszabadító mozgalmainak és az elnyomó nemzet soraiban kibontakozó proletár felszabadító mozgalomnak valamennyi lehetséges kölcsönös viszonyát (éppen ez az a probléma, amely annyira megnehezíti a nemzeti kérdést a mai Oroszországban).

Ámde a körülmények úgy alakultak, hogy az angol munkásosztály meglehetősen hosszú időre a liberálisok befolyása alá, a liberálisok uszályába került, és a liberális munkáspolitika következtében elvesztette önállóságát. Az írországi polgári felszabadító mozgalom erősödött és forradalmi formákat öltött. Marx felülvizsgálja és helyesbíti nézetét. „Szerencsétlenség egy népre, ha más népet leigázott." Nem szabadulhat fel az angol munkásosztály, amíg Írország fel nem szabadul az angol elnyomatás alól. Angliában a reakciót Írország elnyomatása erősíti és táplálja (miként Oroszországban is a számos nemzet leigázása táplálja a reakciót!).

És Marx, amikor az Internacionáléban határozatot fogadtat el az „ír nemzet", az „ír nép" iránti rokonszenvről... Írországnak Angliától való különválását hirdeti, „még ha a különválás után sor kerülhet is föderációra"...

Ha az ír és az angol proletariátus nem fogadta volna el Marx politikáját, nem tűzte volna ki jelszavául Írország különválását, ez mindkettőjük részéről a legmegátalkodottabb opportunizmus, a demokratikus és szocialista feladatokról való megfeledkezés és engedmény lett volna az *angol* reakciónak és burzsoáziának.

(Marx, Engels, Lenin: A nemzeti kérdésről. Kossuth, 1965, 351—357. old.)

5. Ide kapcsolódik *Leninnek* egy már a forradalom győzelme után a proletár állam gyakorlati feladataiból kiinduló gondolatvezetése is, amit 1922 végén *„A nemzetiségek, illetve az „autonomizálás" kérdéséhez"* c. írásában fogalmazott meg:

A nemzeti kérdést tárgyaló munkáimban már megírtam, hogy a nacionalizmus kérdésének általánosságban való, elvont felvetése fabatkát sem ér. Különbséget kell tennünk az elnyomó nemzet nacionalizmusa és az elnyomott nemzet nacionalizmusa között, a nagy nemzet nacionalizmusa és a kis nemzet nacionalizmusa között.

A második fajta nacionalizmussal szemben mi, egy nagy nemzet fiai, a történelmi gyakorlat során csaknem mindig vétkeztünk, vétkesek vagyunk végtelen sok erőszak elkövetésében, sőt mi több — úgy követünk el végtelenül sok erőszakot és sértést, hogy magunk sem vesszük észre; csak idézzük fel az én volgai feljegyzéseimet arról, hogyan bánnak nálunk a más nemzetiségűekkel, hogy a

lengyelt nem is nevezik másként, mint „polyáknak", a tatárt mindig „hercegnek" csúfolják, az ukránt „hoholnak", a grúzt meg a többi kaukázusit pedig „kaukázusinak" gúnyolják.

Ezért az elnyomó vagy úgynevezett „nagy" nemzet (még ha nagysága csak erőszakosságában rejlik is, ha úgy nagy, ahogy nagy a fogdmeg) internacionalizmusának nemcsak abban kell állnia, hogy tiszteletben tartja a nemzetek formai egyenlőségét, hanem olyan egyenlőtlenségben is, amely az elnyomó nemzet, a nagy nemzet részéről ellensúlyozná az életben ténylegesen kialakuló egyenlőtlenséget. Aki ezt nem értette meg, az nem jutott el a nemzeti kérdés igazi proletár felfogásához, az lényegében megrekedt a kispolgári álláspontón, és ezért percenként bele kell csúsznia a burzsoá felfogásba.

Mi a fontos a proletár számára? A proletár számára nemcsak fontos, hanem éppenséggel létszükséglet, hogy (a más nemzetiségűek) maximálisan megbízzanak a proletár osztályharcban. Mi szükséges ehhez? Ehhez nemcsak formális egyenlőség szükséges. Ehhez az szükséges, hogy valamiképpen viselkedésünkkel vagy a más nemzetiségűeknek tett engedményekkel leküzdjük a bizalmatlanságot, a gyanakvást, jóvátegyük azokat a sérelmeket, amelyeket a történelmi múltban a „nagyhatalmi" nemzet kormányától elszenvedtek.

Azt hiszem, a bolsevikoknak, a kommunistáknak ezt nem is kell tovább és részletesen magyaráznom. S azt gondolom, hogy az adott esetben, a grúz nemzettel kapcsolatban, tipikus példáját látjuk annak, amikor a valóban proletár álláspont igen nagy óvatosságot, előzékenységet és engedékenységet követel tőlünk. Az a grúz, aki a dolognak ezt az oldalát elhanyagolja, aki könnyelműen dobálózik a „szociálnacionalizmus" vádjával (holott ő maga nemcsak ízig-vérig „szociálnacionalista", hanem ráadásul durva nagyorosz fogdmeg is), az a grúz lényegében megsérti a proletár osztályszolidaritás érdekeit, mert a proletár osztályszolidaritás fejlődésének és megszilárdulásának nincs nagyobb kerékkötője a nemzeti igazságtalanságnál, és semmi iránt nem olyan érzékenyek a „sértődött" nemzetiségiek, mint az egyenlőség iránt és az iránt, ha proletár elvtársaik megsértik ezt az egyenlőséget, még ha csak hanyagságból, még ha csak tréfából is. Ezért a nemzeti kisebbségekkel szemben tanúsított engedékenységet és békülékenységet inkább túlozzuk el az adott esetben, semmint megfordítva. Ezért a szóbanforgó esetben a proletár szolidaritásnak, s következésképp a proletár osztályharcnak sarkalatos érdeke azt követeli, hogy sohase kezeljük formálisan a nemzeti kérdést, hanem mindig vegyük tekintetbe az elnyomott (vagy kicsiny) nemzet proletárjának az elnyomó (vagy nagy) nemzethez való viszonyában mutatkozó elmaradhatatlan különbséget.

Milyen gyakorlati intézkedéseket kell hát tenni a kialakult helyzetben?

Először is: fenn kell tartani és erősíteni kell a szocialista köztársaságok szövetségét; ezt az intézkedést illetően nem lehet kétségünk. Szükségünk van rá nekünk, ahogy szüksége van rá a kommunista világproletariátusnak a világburzsoázia elleni harcban és a világburzsoázia mesterkedései elleni védekezésben.

Másodszor: fenn kell tartani a szocialista köztársaságok szövetségét a diplomáciai apparátus tekintetében. Itt meg kell jegyeznünk, hogy ez az apparátus államapparátusunk kivételes része. A régi cári apparátusból ide nem engedtünk be egyetlen valamelyest befolyásos embert sem. Minden valamelyest tekintélyesebb tagja kommunista. Ezért ez az apparátus már kiérdemelte (ezt bátran állíthatjuk) a kipróbált kommunista apparátus nevét, hiszen a régi cári, burzsoá és kispolgári elemektől összehasonlíthatatlanul nagyobb mértékben tisztítottuk meg, mint azt, amellyel kénytelenek vagyunk beérni a többi népbiztosságban.

Harmadszor, példásan meg kell büntetni Ordzsonikidze elvtársat (ezt annál jobban sajnálom, mivel barátai közé tartozom, és külföldön az emigrációban együtt dolgoztam vele), valamint folytatnunk kell vagy újra kell kezdenünk a Dzerzsinszkij-bizottság egész anyagának megvizsgálását, abból a célból, hogy kijavítsuk az abban kétségtelenül fellelhető termérdek hibát és részrehajló ítéletet. Természetesen Sztálint és Dzerzsinszkijt kell politikailag felelőssé tenni ezért a valóban nagyorosz-nacionalista hadjáratért.

Negyeszer, szigorúan szabályoznunk kell a nemzeti nyelv használatát a szövetségünkhöz tartozó nemzeti köztársaságokban, és különösen gondosan kell ellenőriznünk a szabályok tiszteletbentartását. Nem kétséges, hogy a vasúti szolgálat egységének örvén, a pénzügyi egység örvén stb. nálunk, jelenlegi apparátusunk mellett, termérdek hamisíthatatlanul orosz jellegű visszélést fognak majd elkövetni. E visszaélések ellen igen nagy leleményességgel kell harcolnunk, nem is szólva arról, mennyire őszintéknek kell lenniök azoknak, akik vállalkoznak erre a harcra. Részletes törvénykönyvre van szükség, amelyet valamennyire is sikeresen csakis maguk az egyes köztársaságokban élő nemzetiségiek dolgozhatnak ki. Emellett semmiképpen sem szabad eleve elzárkóznunk azelől, hogy e munka eredményeként a következő szovjet-kongresszuson egy lépést tegyünk hátrafelé, vagyis a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségét csak katonai és diplomáciai vonatkozásban tartsuk fenn, és minden más tekintetben visszállítsuk az egyes népbiztosságok teljes önállóságát.

Figyelembe kell vennünk, hogy a népbiztosságok szétdaraboló-

sát, azt, hogy Moszkva és a többi központ nem fogja össze munkájukat, eléggé ellensúlyozni lehet a párt tekintélyével, ha azt kellő körültekintéssel és részrehajlás nélkül alkalmazzák; az a kár, amely abból érheti államunkat, hogy a nemzeti apparátusok nincsenek egyesítve az orosz apparátussal, hasonlíthatatlanul kisebb annál a kárnál, amely egyébként érne nemcsak minket, hanem az egész Internacionálét, s a közeljövőben a mi nyomdokunkban a történelmi színpad előterébe lépő Ázsia népeinek százmillióit is. Megbocsáthatatlan opportunizmus lenne, ha mi a Kelet e fellépésének küszöbén, ébredése kezdetén megrendítenénk előtte tekintélyünket azzal, hogy akár a legkisebb durvaságot és igazságtalanságot is elkövetjük tulajdon nemzetiségeinkkel szemben. Más dolog az, hogy szükség van a tőkésvilágot védelmező nyugati imperialisták elleni összefogásra. E tekintetben nem lehetnek kétségeink, és mondanom sem kell, hogy feltétlenül helyeslem ezeket az intézkedéseket. Megint más dolog, amikor mi magunk kerülünk, ha csak apróságban is, imperialista viszonyba az elnyomott nemzetiségekkel, s ezzel teljesen megrendítjük az elvi őszinteségünkbe, az imperializmus elleni harc elvi védelmébe vetett bizalmat. Pedig a világtörténelemben a holnapi nap az a nap lesz, amikor végleg felébrednek az imperializmus igájában hajtott ébredező népek, és megkezdődik a hosszú és súlyos harc felszabadításukért.

(Lenin Művei, 36. köt. 616—620. old.)

B) PÁRTDOKUMENTUMOK, POLITIKAI ÁLLÁSFOGLALÁSOK

1. A munkásosztálynak a nemzeti kérdésről vallott felfogását és napjaink szocialista hazafiságát a magyar történeti fejlődéssel való kapcsolatában világította meg *Óvári Miklós* az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Akadémiáján 1968-ban tartott előadásában. Ebből idézzük az alábbi részletet:

Mi a munkásosztály álláspontja a hazáról és a nemzetről? A kapitalizmusban a nemzetet kibékíthetetlen osztályellentétek marcangolják, s ezért a kifejlődött kapitalizmusban az alapkérdésekben tartósan nem jöhet létre egységes nemzeti érdek. A burzsoázia saját érdekeit tünteti fel a nemzet érdekeinek, a munkásosztály pedig saját osztályának és a nemzet túlnyomó többségét kitevő dolgozóknak érdekeiért harcol. A munkásosztály tehát csak burzsoá értelemben nem nemzeti, mert azt a társadalmi rendet, amely őt kizsákmányolja, nem tekintheti magáénak, sőt harcol ellene. Azt jelenti-e ez,

hogy a munkásosztály a kapitalizmusban nem szereti hazáját, közömbös a nemzettel szemben? Nem jelenti azt, hiszen osztályharcával a nemzet túlnyomó többségének érdekeit is képviseli, s a kapitalizmus elleni harca e nagy többség felemelkedését is szolgálja. „Két nemzet van minden jelenkori nemzetben" — fogalmazza meg tömören a kérdés lényegét 1913-ban Lenin.

A marxizmus sohasem volt közömbös a nemzeti kérdéssel szemben. Marx és Engels nagy figyelemmel és együttérzéssel kísérte 1848—1849-ben a magyarok, a lengyelek, az olaszok és más népek szabadságharcát. Figyelmük még arra is kiterjedt, hogy megvédjék a magyar szabadságharcot és forradalmat attól a vádtól, hogy pusztán nemesi forradalomról van szó. Engels írja: „Tegyük fel, hogy a márciusi forradalom merőben nemesi forradalom volt. Vajon van-e joga ezért az osztrák „össz"-monarchiának arra, hogy a magyar nemességet és ezáltal a magyar parasztokat úgy elnyomja, ahogy a galíciai nemességet és *általa* ... a galíciai parasztokat elnyomta?" Majd hozzáfűzi: „De persze ... a magyar nemesség legnagyobb része ... puszta proletárokból áll, akiknek az arisztokratikus kiváltsága arra korlátozódik, hogy nem szabad őket deresre húzni ... Magyarország az egyetlen olyan ország, ahol a márciusi forradalom óta a parasztok feudális terhei törvényesen és ténylegesen teljesen megszűntek."

Marx és Engels nagy figyelmet szentelt az úgynevezett ír kérdésnek, s hányszor figyelmeztették az angol munkásosztályt, hogy *„Írország nemzeti felszabadítása* nem az elvont igazság vagy emberi együttérzés kérdése, hanem *saját felszabadulásának* legelső feltétele." Ismeretes az a marxista tétel: „Nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom. Az a fegyveres erő, amelyre egy másik nép elnyomásához van szüksége, végül mindig maga az elnyomó nép ellen fordul." Marx és Engels rendkívül gondosan és aprólékosan elemezte a német és francia munkásosztály nemzeti feladatait az 1870—1871. évi francia—porosz háborúban és a párizsi kommün idején. Marx volt az, aki felismerte, hogy miután a francia burzsoázia elárulta a nemzeti érdekeket és szövetkezett a poroszokkal, mert osztályérdeke veszélybe került, a francia munkásosztály a párizsi kommün megteremtésével egyben a nemzeti érdekek következetes képviselője is volt. Engels és Lenin számtalanszor bírálta a II. Internacionálé pártjait, mert figyelmen kívül hagyták a nemzeti kérdés jelentőségét a munkásosztály osztályharcában.

A bolsevik párt sikereinek is egyik lényeges összetevője volt, hogy helyesen ismerte fel a nemzeti kérdés jelentőségét, s olyan álláspontot tudott kidolgozni, amely egységbe fogta a nemzeti mozgalmak haladó elemeit a proletariátus osztályharcával. Lenin a nem-

zeti kérdésről írt téziseiben többek között a következőképpen foglalta össze a párt álláspontját: „A szociáldemokrácia síkraszáll a következetesen demokratikus államrendért, a nemzetek feltétlen egyenjogúságát követeli, és harcol az ellen, hogy egy vagy több nemzet bármilyen kiváltságokat élvezzen... A szociáldemokrácia követeli olyan — az állam egész területén érvényben levő — törvény kiadását, amely védi valamennyi nemzeti kisebbség jogait az állam bármely részén. E törvény értelmében érvénytelennek kell nyilvánítani minden olyan rendszabályt, amelynek segítségével a nemzeti többség esetleg megkísérelné, hogy a maga számára nemzeti kiváltságot biztosítson, vagy hogy csorbítsa a nemzeti kisebbség jogait (az oktatásügy, valamelyik nyelv használata, költségvetési ügyek stb. terén), az ilyen rendszabály végrehajtását pedig büntetés terhe mellett meg kell tiltani." A győztes szocialista forradalom ezeknek az elveknek megfelelően járt el, amikor kimondotta Oroszország népeinek egyenjogúságát, minden nemzeti előjog és korlátozás megszüntetését.

A példákat lehetne sorolni tovább, de úgy vélem, ennyi is elég annak bizonyítására: a marxista—leninista politikának alapelvei közé tartozik az, hogy a munkásosztály nemzeti és nemzetközi feladatait szerves egységnek tekinti.

A munkásosztály, ha nem is burzsoá értelemben, de hazafias osztály a kapitalizmusban is. Hazafias nemcsak azért, mert az osztályharcot a szocializmusért nemzeti keretekben vívja (ahogy a Kommunista Kiáltvány fogalmazza: „Minden egyes ország proletariátusának természetesen mindenekelőtt a saját burzsoáziájával kell leszámolnia" — vagyis a forradalmat nem lehet sem exportálni, sem importálni), hanem hazafias osztály azért is, mert harca a szocializmusért a nemzet túlnyomó többségének érdekeit, a nemzet felemelkedését szolgálja.

A munkásosztály számszerű növekedése, a munkások szakmai, kulturális, ideológiai képzettségének fejlődése következtében a munkásosztály már a kapitalizmus idején is növekvő hatást tud gyakorolni a haza sorsára. Különösen így van ez azokban az országokban, ahol a kommunisták nagy szervezeti és politikai erővel rendelkeznek. Szerepük ezért nem korlátozódik a kapitalizmus egyszerű tagadására, hanem jelentős társadalmi problémák megoldását is kezdeményezik és szorgalmazzák.

Nem egy történelmi példa bizonyítja, hogy a nemzet életének válságos pillanataiban a munkásosztály az egyetlen szervezett erő, amely képes a nemzet érdekeinek határozott védelmére. Így volt ez például Magyarországon 1919 márciusában, amikor bebizonyosodott, hogy a proletariátus az egyetlen osztály, amely kivezetheti az ország-

got a társadalmi és nemzeti válságból. S így volt 1944-ben is, amikor a német megszállás és a nyilas terror a katasztrófa szélére vitte az országot. Nem véletlen, hogy ilyen helyzetben sok olyan becsületesen gondolkodó ember, aki korábban távol állt a munkásmozgalomtól (mint pl. Károlyi Mihály, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Szekfü Gyula stb.) a kommunisták mellé állt, mert bennük látta a nemzeti érdekek védelmének egyetlen reális biztosítékát.

Hányszor vádolták a volt uralkodó osztályok hazafiatlansággal, sőt hazaárulással a magyar munkásosztályt és a magyar kommunistákat is! De a tények mást mutatnak. A magyar kommunisták harcában is mindig egybefonódott a szocializmusért folyó harc, a nemzetköziség és a nemzeti érdekek képviselete. A Magyar Tanácsköztársaság idején a magyar Vörös Hadsereg a kommunisták vezetésével nemcsak a szocialista vívmányok, hanem a nemzeti függetlenség védelméért is harcolt. A magyar kommunisták harca a nyomor. a fasizmus és a háború ellen életbevágó nemzeti érdekek szolgálatát is jelentette. Vajon lehet-e vitatkozni azon, hogy amikor a magyar kommunisták földet osztottak, amikor kisajátították a tőkéseket. amikor a szocializmust építik, amikor a KGST vagy a Varsói Szerződés keretében együttműködnek a szocialista országokkal, milyen érdekeket képviselnek? Hazafias vagy internacionalista kötelességüknek tesznek-e eleget? Nyilvánvaló, hogy ezt is, azt is szolgálják, mert hazánk, a magyar nép alapvető érdekei egybeesnek a nemzetközi haladás érdekeivel.

Mindezek a történelmi tapasztalatok fontos segítséget nyújtanak a mai kérdések megválaszolásához is. Olyan tapasztalatok ezek, amelyeket egyetlen párt sem hagyhat figyelmen kívül, ha a marxizmus—leninizmust, a szocializmust írja zászlajára.

Amint láttuk, a kapitalizmusban is jelentkeznek már a szocialista hazafiság elemei, mert „*minden* nemzetben van dolgozó és kizsákmányolt tömeg, amelynek életkörülményei elkerülhetetlenül demokratikus és szocialista ideológiát szülnek". A kapitalizmus viszonyai közt azonban ez a demokratikus és szocialista ideológia — s így a hazafiság demokratikus vagy szocialista felfogása — csak elemeiben lehet meg, mert az uralkodó ideológia a burzsoázia ideológiája.

A szocialista országokban, ahol a munkásosztály és a kommunista pártok a nemzet elismert vezetői lettek, természetszerűleg másképpen merül fel a hazafiság kérdése, mint a kapitalista országokban. A szocialista forradalom győzelmével fokozatosan megváltoznak, mégpedig kedvező irányban, a szocialista hazafiság fejlődésének objektív és szubjektív feltételei.

A szocialista hazafiság fejlődésének objektív társadalmi alapját a burzsoázia megdöntése, a proletariátus diktatúrája, a szocialista

nemzeti egység kialakulása és fejlődése jelenti. A társadalmat nem bontják meg kibékíthetetlen ellentétek, hiszen amint ez hazánkra is jellemző, nincs olyan osztály vagy jelentősebb társadalmi réteg, amelynek érdekei ellentétesek volnának a munkásosztály, a dolgozók érdekeivel, vagyis a szocializmus érdekeivel. Minden eredmény, amit a szocializmus építése során elérünk, fejleszti a szocialista öntudatot, a jogos nemzeti büszkeséget.

A szocialista nemzetben már nincs „két nemzet". Múltunk történetében két vonal figyelhető meg: ott vannak Dózsa György keresztesei, Rákóczi szabadságharcosai, Kossuth honvédei, Kun Béla katonái — de ott vannak a werbőcziek, hámjánosok, horthymiklósok is. Népünk történetének ez a kettőssége megszűnt, s ma népünk egyetlen, egységes történelmet ír.

(Óvári Miklós: Hazafiság és nemzetköziség. Kossuth, 1968, 6—11. old.)

2. A szocializmus általános törvényszerűségeinek és a nemzeti sajátosságoknak helyes, internacionalista alapon való szemlélete egyik központi kérdése volt *a kommunista és munkáspártok 1969 júniusában megtartott moszkvai tanácskozásának*. E tanácskozás anyagából részleteket idézünk *Kádár János* felszólalásából:

A nemzetközi imperializmus általában és minden imperialista hatalom külön-külön érdekelt abban, hogy a szocialista országok gyengüljenek, sőt számukra az a kívánatos, hogy a szocialista világrendszer szűnjön meg létezni. Másrészről a nemzetközi munkásosztály egésze, minden egyes szocializmust építő nép, minden egyes kommunista és munkáspárt külön-külön is érdekelt abban, hogy ha egy szocialista ország kritikus helyzetbe kerül, súlyos nehézségekkel találja magát szembe, akkor küzdje le azokat, s fejlődjön, erősödjön tovább.

A proletár internacionalizmus és az államérdek összefüggéseit pedig — szocialista országokról lévén szó — helyesen kell értelmezni. A szocialista országokat kormányzó pártok kommunista pártok. A pártok és a népek célja ezekben az országokban a szocialista társadalom felépítése, a kommunizmus megteremtése. A szocialista országok belső társadalmi rendszere és egymás közötti kapcsolatai azonos elvekre épülnek, azonosak a céljaik, ennélfogva alapvető érdekeik is közösek. Nem frázis, hanem valóság, hogy bármelyik szocialista ország sikere a többi erejét is növeli, és bármelyik nehézsége mindegyiket terheli. Az öröm közös, a gond is az.

Egyetlen kommunista párt és egyetlen szocialista ország sem

erősödhet a többi kárára vagy gyengülése árán. Ezért szocialista országok vezetői nem választhatják szét egymástól a proletár internacionalizmus kérdését és a szocialista országok államérdekeit. Ha egy szocialista ország vezetői függetlenítik egymástól az internacionalizmust és országuk államérdekeit, akkor csak árthatnak a közös ügynek és országuk érdekeinek is.

A szocializmus útjára lépett országok mindegyike sajátos vonással gazdagította a gyakorlatot. Bizonyos, hogy a szocialista társadalom építése az utak és a formák még nagyobb változatosságát fogja felmutatni a jövőben. Sem a jelenben, sem a jövőben nem mentesülnek azonban pártjaink attól a legfőbb marxista—leninista követelménytől, hogy érvényesítsék a szocializmus építésének általános, közös törvényszerűségeit, és egyidejűleg vegyék figyelembe országaik adottságait, történelmi s nemzeti sajátosságait. Mind a szocializmus általános törvényszerűségeinek, mind pedig a nemzeti sajátosságoknak és adottságoknak a figyelmen kívül hagyása megtöri a fejlődést, válságokba, zsákutcába visz.

Pártjaink önállóak, a szocialista országok szuverén és független országok. Országaink szuverenitása, népeink nemzeti függetlensége szocialista társadalmi viszonyokkal párosul, azokra alapul. A jelenlegi történelmi szakaszban országaink szuverenitását, nemzeti függetlenségünket egyrészről a többi szocialista országgal fennálló szövetségünk, másrészről társadalmunk szocialista alapjainak szilárdsága és továbbfejlesztése biztosítja mindenekelőtt.

Nem feledhetjük egy pillanatra sem, hogy a kommunista és munkáspártok önálló tevékenységét, sőt létét, a szocialista országok szuverenitását, nemzeti függetlenségét és fejlődésének lehetőségeit a nemzetközi imperializmus, a kapitalista országok reakciós körei szüntelenül támadják és veszélyeztetik. Imperialista ellenségeink világosan felismerték: csak akkor számíthatnak sikerre a szocialista világrendszer ellen irányuló ellenforradalmi terveikben, ha sikerül réseket nyitni és ellentéteket támasztani a szocialista országok között.

A szocialista eszme híveinek azonban semmilyen vita hevében sem szabad letérniük az osztályalapról. Mi, magyar kommunisták, a leghatározottabban elutasítjuk azokat a nézeteket, amelyek a szocialista országokat „nagyok" és „kicsik" címén akarják elkülöníteni és elválasztani egymástól. Elutasítjuk azokat a nézeteket is, amelyek a „tömbpolitika" elleni harc címén egy nevezőre akarják hozni a nemzetközi imperializmus agresszív célú katonai szervezetét és a szocialista országok védelmi tömörülését.

Kellő szilárdsággal és politikai bátorsággal kell harcolnunk mindenféle olyan imperialista kísérletek ellen, amelyekkel soraink fel-

lazítását és szétbomlasztását szeretnék elérni. Fokozni kell harcunkat azokkal a sorainkba behatoló burzsoá eszmékkel, s a marxizmus—leninizmus elveit eltorzító revizionista és dogmatikus nézetekkel szemben, amelyek tévútra vezetnek. A burzsoá nézetek közül kétségtelenül a nacionalista nézetek a legveszedelmesebbek mozgalmunkra nézve, és azok közül is a nacionalizmusnak szovjetellenességben megnyilvánuló válfaja ...

Gyakran hangoztatjuk, hogy a kommunista világmozgalom valamennyi pártja, a szocialista világrendszer minden országa egyenjogú. Ez valóban így van; és jól van így. Mostanában azonban kevésszer szólunk arról, hogy egyenjogúak vagyunk ugyan, de nem egyforma a helyzetünk a felelősségben és a teherviselésben! Ha őszinték akarunk lenni, akkor meg kell mondanunk, hogy — mindent viszonylagosan számítva is — a Szovjetunió Kommunista Pártja és a szovjet nép, amely a jogokból csak az egyenlő törvényes részt igényli magának, mérhetetlenül több felelősséget hordoz vállain bármelyikünknél. Internacionalista és önzetlen módon, mindenki másnál többet áldozott és áldoz a kommunizmus ügyéért, a nemzetek szabadságáért, a világháború megakadályozásáért, az emberiség szebb jövőjéért.

(Marx, Engels, Lenin: A proletár nemzetköziségről. Kossuth, 1972, Függelék, 313—316. old.)

3. A nemzetköziség és nemzeti érdek konfliktusa vagy egysége politikában és gazdaságban egyaránt jelentkező kérdés, mely körül gyakorta jelentkeznek félreértések, téves értelmezések. A kérdés politikai megvilágítására — a kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozásához kapcsolódva — *Komócsin Zoltán: „Az internacionalista elkötelezettség és a nemzeti érdek egységes egészet alkot"* c. cikkéből idézünk részleteket:

A kommunista és munkáspártok moszkvai nemzetközi tanácskozását összes eredményeivel együtt történelmi jelentőségűvé teszi az, hogy megerősítette a nemzetközi kommunista mozgalomnak a marxizmus—leninizmushoz, a proletár internacionalizmus eszméjéhez való hűségét, s ezen az elvi alapon szorosabbra fűzte a testvérpártok egységét és összeforrottságát. A tanácskozás ténye önmagában véve is az internacionalista egység győzelmét jelenti. Újra bebizonyosodott, hogy a testvérpártok nézeteltérései és vitái nem akadályozhatják meg a közös erőfeszítéseket, az egység megerősítéséért

és fejlesztéséért folyó harcot. Ehhez azonban az kell, hogy az internacionalizmus elvei alapján közelítsék meg a felmerülő problémákat.

A társadalmi fejlődésnek mai szakaszában a kommunista világmozgalomban kétségkívül bonyolult a helyzet, objektív és szubjektív okokból eredően egyaránt. Tagadhatatlan, hogy nagy különbségek vannak az egyes országok között a termelőerők, a gazdasági és a társadalmi viszonyok fejlettségének színvonalában. E különbségek, az egyes országok fejlődésének sajátos föltételei befolyásolják azt, hogy egyik vagy másik testvérpárt hogyan konkretizálja a nemzetközi kommunista mozgalom fő stratégiai céljainak megvalósításáért folytatott harc feladatait, és milyen taktikát követ. Ebből következik, hogy minden egyes testvérpárt önállóan dolgozza ki politikáját, s határozza meg végrehajtásának módszereit. A nemzeti sajátosságok figyelembevétele a kommunista és munkáspártok számára olyan követelmény, amelyet nem szabad elhanyagolni sem, de nem szabad túlértékelni sem...

...azt kell világosan leszögezni, hogy a nemzeti sajátosságok és az internacionalista elkötelezettség egységes egészet alkotnak, nem szabad egyiket a másikkal szembeállítani. Az egyes kommunista és munkáspártok — bármilyen társadalmi rendszerű országban — helyes politikát úgy alakíthatnak ki, tömegbefolyásra akkor tehetnek szert, ha figyelembe veszik a nemzeti sajátosságokkal kapcsolatos követelményeket. Ugyanakkor egyetlen testvérpárt sem folytathat eredményes harcot a többi nélkül, elszakadva tőlük. A nemzetközi kommunista mozgalommal való egység és összeforrottság valamennyi marxista—leninista párt számára az erő és a siker legbiztosabb, semmi mással nem pótolható forrását jelenti...

Az imperialista országok uralkodó osztályai a kommunista pártokat a nacionalista szűkkeblűség, a Szovjetuniótól, a szocialista országoktól való elhatárolódás irányába próbálják taszítani. Az imperialisták nagy reményeket táplálnak azzal kapcsolatban, hogy egyik vagy másik kommunista pártban felüti a fejét a nacionalizmus. Az osztályellenségnek nem titkolt reménye, hogy a nacionalizmus segítségével elérik, hogy egyes kommunista pártok az önelszigetelődés útjára térnek. A nacionalizmustól az imperialisták a nemzetközi kommunista mozgalom egységének, összeforrottságának gyöngülését remélik.

...a szocialista világrendszer fejlődése során nem szűnik meg automatikusan a nacionalizmus veszélye. A szocialista országokban a nacionalizmus főként megcsontosodott nézetek maradványa, s a szocialista rendszer fiatal kora miatt él még mindig. Másik forrása az, hogy a társadalom szocialista tudatának fejlődése elmarad a jogos nemzeti büszkeséget keltő gazdasági, társadalmi, kulturális ered-

ményektől. Akkor kezd súlyossá válni a probléma, amikor a nacionalista nézetek tért nyernek a párt- és állami vezetésben, a nacionalizmussal szemben elmarad az elvi, bátor, ha kell önkritikus fellépés, sőt az erőfeszítések a nacionalizmus igazolására irányulnak.

Egyetlen szocializmust építő ország népe és pártja sem légüres térben vagy elefántcsonttoronyban él és dolgozik. Ezért az ellenséges ideológiai-politikai koncepciók hatással lehetnek bizonyos körökre. A nacionalizmus létezésének sommás elutasítása objektíve annak leplezését szolgálja. Feladata tehát minden kommunista pártnak, hogy valamennyi ellenséges ideológiai áramlattal, így mindenekelőtt a saját köreiben jelentkező nacionalista veszéllyel szemben is céltudatos harcot folytasson.

A szocialista rendszer néhány országában megtalálhatók mind a nagyhatalmi sovinizmus, mind pedig a kis országokra jellemző nacionalizmus megnyilvánulásai, amelyek különböző formában és váltakozó élességgel jelentkeznek. Ezek a jelenségek bonyolult problémát teremtettek a nemzetközi kommunista mozgalomban.

A kis országokra jellemző nacionalizmus, éppen úgy, mint a nagyhatalmi sovinizmus, mellőzi az osztályharc gondolatát, s hol a kis és a nagy nemzetek pozíciójából, hol a semlegesség álarcában közelíti meg e fontos problémákat. Az az „elmélet", amely a világot kis és nagy nemzetekre osztva közelíti meg a problémákat, eleve a legfontosabbról, a lényegről tereli el a figyelmet: elködösíti, hogy az alapvető különbségek nem az országok méreteiben vannak, hanem abban, hogy melyik osztály érdekeit és céljait szolgálja politikájuk. Az osztályszemlélet háttérbe szorítása, az osztályellentétek elködösítése, a „kis nemzetek" érzékenységének fölgerjesztése: a nacionalizmusnak tett engedmény, amely — éppúgy, mint a nagyhatalmi sovinizmus — objektíve az imperializmus malmára hajtja a vizet . . .

A nacionalizmus veszélyét a nemzetközi kommunista mozgalomban helytelen tagadni, mert ez a veszély van és fenyeget. A feladatunk az, hogy szembenézzünk a veszéllyel, s meghatározzuk tennivalóinkat. A nacionalizmus egyetlen igazi és hatásos ellenszere — a proletár internacionalizmus. Ennek elvei alapján lehet fokozatosan feloldani az összes ellentmondásokat.

A 75 kommunista és munkáspárt a proletár internacionalizmus elvei alapján találta meg a nemzetközi tanácskozás előkészítésének, összehívásának és az azon elfogadott közös határozatok elérésének útját. Nemcsak sikerült elhárítani a számtalan akadályt, hanem olyan elveket és módszereket is sikerült meghonosítani, mint valamennyi párt önállóságának és függetlenségének tiszteletben tartása, a demokratikus elvtársi viták, a kollektivizmus. Ezek a továbbiak-

ban is nagy jelentőségűek lesznek a testvérpártok két-és többoldalú kapcsolataiban. Ismét bebizonyosodott, hogy a proletár internacionalizmus nélkülözhetetlen fegyvere az egységért és összeforrottságért vívott harcnak...

A proletár internacionalizmus — mint mindig a nemzetközi kommunista mozgalom története során — ma is eszmei-politikai harcban, vitákban jut érvényre. ... Ilyen körülmények között fokozott jelentőségű annak a világos és pontos meghatározása, hogy mi a tartalma, kritériuma, próbaköve a proletár internacionalizmus fogalmának.

A gyakran felmerülő problémákban minden esetben megnyugtató módon igazodhatunk el, ha hűségesek vagyunk a marxizmus elméleti tanításához. A marxizmus—leninizmus elméleti rendszerében a legfontosabb az osztályharc elmélete és gyakorlata, a munkásosztály hatalmának megteremtéséért és megtartásáért folytatott harc. Az osztályharc elméletéhez és gyakorlatához való viszony: a proletár internacionalizmus konkrét tartalma, kritériuma. Az egyes embereket és pártokat nem kijelentéseik alapján fogadjuk el internacionalistáknak, hanem azon az alapon, hogy szavaik és legfőképpen tetteik összhangban állnak-e az osztályharcos szemlélettel és gyakorlattal. A proletár internacionalizmus hangoztatása az osztályharctól elszakítva, vagy éppen szembeállítva vele: a gyakorlatban szükségszerűen eltávolodást, szembekerülést jelent az internacionalizmussal...

Az osztályharc fő frontja a mai világban a szocialista és a kapitalista világrendszer között húzódik. A két kibékíthetetlen ellentétes világrendszer harca és a szocializmus eredményei gyakorolják a legnagyobb befolyást az egész emberiség sorsára. Ez korunk legnagyobb jelentőségű realitása...

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme óta a proletár internacionalizmus legbiztosabb próbaköve a Szovjetunióhoz és kommunista pártjához fűződő viszony. Vannak, akik ezt az elvet revideálva, azt állítják, hogy az első szocialista forradalom győzelme után közvetlenül ez így volt, ma már azonban a megváltozott világhelyzetben nem tekinthető vízválasztónak a Szovjetunióhoz való viszony. Ebben meghátrálás jelentkezik az imperialisták szovjetellenes propagandája előtt. Az imperialisták óriási nyomást fejtenek ki, hogy az egyes kommunista és munkáspártok önállóságának és függetlenségének kritériumául a Szovjetunióval és kommunista pártjával szembeni ellenzékiséget fogadtassák el. Az a párt, amelyik szemben áll Moszkvával — „független", amelyik pedig szolidáris a Szovjetunióval — nem az. Ezt a szovjetellenes koncepciót összekapcsolják a „vezető pártról" és az „irányító központról" szóló ósdi kommunista-

ellenes propagandájukkal. Jelenleg a nemzetközi kommunista mozgalomban nincsen vezető párt és irányító központ.

A kommunisták mind az imperialista osztályellenséggel, mind pedig a soraikon belül jelentkező nacionalista, szovjetellenes jelenségekkel szemben a marxista—leninista elveket és az objektív történelmi igazságot szögezik szembe. A szovjetellenesség, akár jobboldali, akár „baloldali" revizionista köntösben jelentkezik is, mindenképpen az internacionalizmustól idegen jelenség. Aki eltávolodik a Szovjetuniótól, szembehelyezkedik vele, az elkerülhetetlenül szemben áll a marxizmus—leninizmussal, a kommunizmussal...

A Szovjetunió és kommunista pártja történelmi küldetésében van a magyarázata annak, hogy az imperialistáknak, a szocializmus minden rendű és rangú ellenségeinek kommunistaellenes propagandájában a szovjetellenesség foglalja el a központi helyet. A szovjetellenes ideológiai erőfeszítésektől remélik a kommunizmus eszmei-politikai térhódításának feltartóztatását. Saját érdekükben arra számítanak, hogy a nemzetközi kommunista mozgalom egyes nemzeti osztagai és a haladó, demokratikus erők meggyöngítésének, elszigetelésének, majd megsemmisítésének útja ezeknek a Szovjetuniótól való elszakadásán keresztül vezet.

Abból a vitathatatlan realitásból, hogy az osztályellenség legfőbb erőfeszítései a Szovjetunió ellen irányulnak, az a logikus következtetés adódik a kommunista pártok számára, hogy állandóan erősítsék szolidaritásukat, együttműködésüket a kommunizmust építő szovjet néppel és kommunista pártjával. A Szovjetuniónak és kommunista pártjának tekintélye, az iránta érzett bizalom, tisztelet és megbecsülés a legnagyobb mértékben befolyásolja a nemzetközi munkásmozgalom és minden egyes testvérpárt tekintélyének, erejének növekedését. Minden kommunista és munkáspárt saját erejét, tekintélyét növeli, amikor síkraszáll a Szovjetunióval való barátság mellett.

(Komócsin Zoltán: Nemzeti érdekek, internacionalista célok, Kossuth, 1972. 39—48. old.)

4. A szocialista országok történelmi tapasztalatait, valamint a magyar munkásosztály által a hatalom több évtizedes gyakorlásában szerzett hazai tapasztalatokat dolgozza fel alkotóan az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség 1974 szeptemberében *„A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszerű kérdései"* címen kiadott *állásfoglalása.* Ebből itt a témánkra vonatkozó *II. fejezetet* idézzük.

A szocialista hazafiság tartalma ma elsősorban a szocialista építés eredményeivel, a szocialista országok együttműködésének fejlődésével függ össze.

1. A szocialista hazafiság tartalmának egyik legfontosabb és legidőszerűbb vonása a nemzeti és a nemzetközi érdekek történelmileg újszerű kapcsolata, amelynek objektív feltételeit a szocialista társadalom, a szocialista nemzetek, a szocialista világrendszer kialakulása teremtette meg. A proletár internacionalizmus egyre nyilvánvalóbban juttatja kifejezésre a szuverén egyenjogú szocialista nemzetek érdekközösségét, és nemcsak alapja, hanem egyre intenzívebb ösztönzője a szocialista országok fejlődő együttműködésének.

A szocialista, majd a kommunista társadalom felépítése minden szocialista ország közös célja. Minden egyes szocialista társadalom eltérő feltételek, nemzetileg sajátos keretek közt építi a szocializmust. A közös érdekek és célok, a világbékéért, a szocializmus világméretű győzelméért, a társadalmi haladás ügyéért vállalt közös felelősség azonban szilárd alapja annak a szüntelenül szélesedő politikai, ideológiai és katonai együttműködésnek, amelyben lényegileg és hosszabb távon mindig találkoznak a szocialista nemzetek és a szocializmus nemzetközi érdekei. A szocialista nemzet érdekeinek szolgálata elválaszthatatlan az internacionalizmustól: a szocialista országok együttműködése alapfeltétele minden egyes szocialista nemzet fejlődésének.

Mind az egyes szocialista országok, mind a szocialista közösség politikájában egyszerre vannak jelen nemzeti és nemzetközi érdekelemek. A nemzetközi érdek nem vonatkoztatható el az egyes szocialista nemzetek érdekeitől, azt a reálisan létező szocialista nemzetek objektív, közös érdekei alkotják. Összhangjuk azonban nem automatikusan valósul meg; a szocialista országok nemzeti érdekeit esetenként összhangba kell hozni a szocializmus általános nemzetközi érdekeivel. Ha a vélt vagy pillanatnyilag valóságos nemzeti érdekek a nemzetközi érdekek rovására érvényesülnek, ezáltal nemcsak a nemzetközi érdek, hanem végső soron az adott szocialista társadalom nemzeti érdeke is károsodik. Történelmi értelemben véve egyetlen szocialista ország sem gyarapodhat más szocialista ország rovására. A szocializmus közös, nemzetközi érdekeinek megsértése vagy az olyan hamis beállítás, hogy azok „veszélyeztetik" a nemzeti érdekek, sajátosságok érvényesülését — nacionalizmusból ered, vagy abba torkollik.

Pártunk és minden igaz hazafi felelős saját munkásosztálya, népe s — ettől elválaszthatatlanul — a nemzetközi munkásmozgalom, a szocialista közösség előtt.

2. A szocialista országok ideológiai együttműködése, tapasztala-

taik kölcsönös tanulmányozása az egyik fontos feltétele annak, hogy a szocializmus általános törvényszerűségeit és nemzeti sajátosságait helyesen ítéljük meg. A szocializmus politikai, gazdasági, társadalmi fejlődése, a szocialista tudat, erkölcs és életforma kibontakozása nemzetileg konkrét feltételek közt folyik. Ez azonban sohasem hatálytalanítja a szocialista fejlődés általános törvényszerűségeit, amelyeknek minden szocializmust építő országban érvényesülniük kell. Megsértésük vagy elhanyagolásuk súlyos károkat okozhat nemcsak a szocialista országok közösségének, de az adott szocialista országnak is. Az általános törvényszerűségek tértől-időtől elvonatkoztatott értelmezése, a nemzeti sajátosságok és feltételek lebecsülése ugyancsak torzulásokhoz vezethet. Éppen ezért egyaránt nagy fontossága van az általános törvényszerűségek nemzeti tapasztalatokkal való gazdagításának és a kollektív tapasztalatok alkotó alkalmazásának. Mindez lényeges követelménye és tartalma az ideológiai együttműködésnek és a közös politikai gyakorlatnak. Az internacionalista munka egyszerre segíti elő egymás kölcsönös megismerését, és teszi teljesebbé a nemzeti önismeretet is.

3. Korunk alapvető ellentmondása a szocializmus és az imperializmus kibékíthetetlen ellentéte. Világméretű szembenállásuk viszonyai közt minden szocialista nemzetnek kötelessége saját társadalmi viszonyainak és a szocializmus nemzetközi pozícióinak védelme és erősítése. Az egyes szocialista országok szuverén, szabad és békés nemzeti fejlődésének biztosításában és a szocializmus nemzetközi pozícióinak megerősítésében a jelen történelmi feltételek mellett döntő jelentősége van a Varsói Szerződés keretei között megvalósuló internacionalista fegyverbarátságnak. A Varsói Szerződés — ezen belül elsősorban a Szovjetunió — katonai ereje nemcsak elrettenti és féken tartja az agresszív imperializmust, hanem döntő szerepet játszik abban is, hogy az imperializmus — ha végső céljait nem adta is fel — kénytelen tudomásul venni a békés egymás mellett élés szükségességét. A Varsói Szerződés, mint a szocialista nemzetek kollektív önvédelmi ereje, nemcsak a szocialista közösséget védi, hanem a világbéke megőrzésének is egyik legfőbb biztosítéka.

4. A szocialista hazafiság korunkban tartalmazza a szocialista gazdasági integráció megnövekedett jelentőségének és lehetőségeinek felismerését.

A magyar népgazdaság, mint a világ legtöbb országának gazdasága, nem nélkülözheti egy nagyobb, gazdaságilag integrálódó közösségbe való beilleszkedés előnyeit, nem tudja pusztán nemzeti keretek között kiaknázni a nemzetközi méretekben ható tudományos-technikai forradalom lehetőségeit. Nemcsak azért, mert egy „kis" ország szerény erőforrásaira támaszkodik, hanem azért is, mert a

szocializmusra jellemző, rendkívül gyors ütemű gazdasági fejlődés mellett sem tudtuk még a múltból örökölt műszaki-technikai elmaradottságot teljesen felszámolni.

Európában ma két, egymástól gyökeresen eltérő társadalmi-gazdasági rendszer van. Ezek versenye része a két rendszer világméretű harcának. A szocialista gazdasági közösséghez való kapcsolódásunk jelentős mértékben elősegíti nemzetgazdaságunk, társadalmunk szocialista fejlődését, és egyben kifejezi a szocialista közösség iránti internacionalista elkötelezettségünket.

Részvételünk a KGST-ben megvalósuló gazdasági, tudományos és technikai együttműködésben a politikai és a gazdasági, a nemzeti és a nemzetközi érdek lényegi egybeesésén alapszik. Legfőbb biztosítéka annak, hogy népgazdaságunk a tőkés világgazdaság megrázkódtatásaitól, válságaitól lényegileg érintetlenül, dinamikusan fejlődik. Ez azonban kötelezettséget is jelent: már ma is, de a jövőben még fokozottabban számolnunk kell a szocialista világrendszeren, a KGST-n belül a szocialista országok történelmileg újszerűen kibontakozó együttműködésével, amelyben a nemzetközi szolidaritás optimális keretei közt kell helytállnunk önmagunkért, azért, hogy a szocialista munkamegosztásban vállalt szerepünk és nyújtott teljesítményünk alapján méltán becsült partnerei lehessünk a többi szocialista országnak.

A szocialista gazdasági integráció lehetővé teszi, hogy gyors ütemben felszámoljuk a múltból öröklött elmaradottságot, és maximálisan kiaknázzuk a tudományos és technikai forradalom adta lehetőségeket. Ipari-gazdasági fejlettségünk néhány területen — elsősorban technikai-technológiai tekintetben — elmarad a világszínvonaltól. Felzárkózásunknak e tekintetben is legfőbb biztosítéka a szocialista gazdasági közösség. Részben az egyes ágazatokban fejlettebb szocialista országok — mindenekelőtt a Szovjetunió — tapasztalatainak átvétele révén, de azáltal is, hogy csak a szocialista gazdasági közösséghez tartozás alapján alakíthatunk ki — szocialista vívmányaink veszélyeztetése nélkül — kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatokat az iparilag fejlett tőkésországokkal.

A szocialista társadalom történelmi fölényét távlatilag csakis a szocialista közösség gazdasági erejének dinamikus növekedése biztosíthatja. A szocialista gazdasági integráció a testvéri szocialista országok közötti sokoldalú kapcsolatok általános erősödésének egyik legfontosabb záloga, ami egyben a szocializmus nemzeti keretek közt történő építéséhez is egyre kedvezőbb feltételeket teremt. Ez az együttműködés teszi lehetővé, hogy ne csak a gazdasági mutatókban, de az életformában, az emberi életviszonyokban is olyan szintre emelkedjünk, amelyet népünk csak a szocializmus viszonyai között érhet el.

Ebből következően határozottan elutasítunk minden olyan nézetet, amely alábecsüli a KGST-országok műszaki-gazdasági fejlődésének eredményeit és lehetőségeit, kozmopolita módon túlértékeli a nyugati tőkésországok gazdasági fejlettségét, nacionalista módon túlbecsüli adottságainkat és lehetőségeinket, s úgy tünteti fel azokat, mintha a KGST-n belüli koordináció és a szocialista piac háttere nélkül, a tőkésországok politikai és gazdaságpolitikai spekulációi ellenére, a magyar népgazdaság önerejéből is kedvező kapcsolatokra léphetne a tőkés világgal.

5. Társadalmi és nemzeti felemelkedésünk egyik legfontosabb — és alapvetően tőlünk függő — biztosítéka saját munkánk, a szocializmus gazdasági erejét növelő termelés. Nyilvánvaló, hogy nem tudjuk mindazt magunk előállítani, ami a termelés folytatásához és bővítéséhez, valamint a növekvő fogyasztási igények kielégítéséhez szükséges. Gazdasági fejlődésünk dinamizmusa főleg azon múlik, hogy a nemzetközi munkamegosztás keretében mennyire tudjuk emelni a munka termelékenységét és fejleszteni minőségét.

Ebből következően gazdasági eredményeinket nemzeti önértékelésünk egyik lényeges elemévé, a szocialista hazafiság egyik mércéjévé kell tennünk, s mert a szocialista integráció kiépítése és fejlesztése a legszorosabb összefüggésben áll gazdaságunk továbbfejlesztésével, erősítésével, a szocialista nemzeti egység további megszilárdulásának egyik lényeges eszmei feltétele a szocialista hazafiság és internacionalizmus gazdasági tartalmának, követelményeinek elmélyültebb és szélesebb körű tudatosítása.

Szocialista társadalmunk közvetlen alapja, amelytől további felemelkedésünk függ: az új kultúrát és életformát teremtő munka. Ettől elválaszthatatlan a szocialista munkamegosztásba, a szocialista ideológiai együttműködésbe való egyre intenzívebb bekapcsolódásunk. Mindez történelmileg új típusú tartalma a szocialista hazafiságnak és internacionalizmusnak. Ezt az eddigieknél jobban tudatosítani kell; a köztudat hagyományos hazafiságfelfogását — a nyelv, az irodalom, a történelmi, kulturális hagyományok megbecsülését — ennek az új tartalomnak következetes gyakorlati érvényesítésével kell teljesebbé tenni.

(Társadalmi Szemle, 1974/10. sz., 35—38. old.)

7. Az *MSZMP XI. kongresszusán* elfogadott *programnyilatkozat* VII. fejezete („A párt nemzetközi feladatai és törekvései") a munkásosztály nemzetközi feladataiból, korunk világrendszerének adottságaiból kiindulva fogalmazza meg a magyar munkásosztály céljait és tennivalóit:

1. Korunk a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet kora. Alapvető ellentmondása a hanyatló kapitalizmus és a fejlődő szocializmus harca.

A kapitalista országokban megoldhatatlanok és mindinkább kiéleződnek az ellentétek a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak, a burzsoázia és a munkásosztály, a monopóliumok és a dolgozó tömegek között. A tőkés világban a növekvő erejű osztályösszetűzéseknek állandósult tényezője lett a dolgozók fokozódó kizsákmányolása, a demokratikus jogok eltiprása, a terror, az egyén kiszolgáltatottsága, a létbizonytalanság és a félelem.

A kapitalizmus általános válsága mélyül. A tőkés hatalmak uralmi szférája összeszűkül, gazdasági életükben mind gyakoribb az egyensúly megbomlása. Az állammonopolista kapitalizmus viszonyai között a termelőerők fejlődése tovább élezi a tőkés rendszer belső ellentmondásait, a kapitalista államok egymás közötti ellentéteit. Fokozódik és egyre szövevényesebbé válik a piacokért folyó harc, a tőkésországok, a nemzetközi monopóliumok versenye. Állandósulnak az uralkodó osztályon belüli ellentétek, a kormányzati válságok. Az imperializmus a szocialista országok és a kommunista pártok elleni rágalomhadjáratokkal kísérli meg elterelni a figyelmet a sokasodó belső problémákról, s igyekszik zavart kelteni azok soraiban, akik a mélyülő válságból a szocializmusban látják a kivezető utat.

Az imperializmus stratégiai céljai a társadalmi haladás erőivel szemben változatlanok: a szocialista világrendszer megsemmisítésére, a haladó mozgalmak elfojtására törekszik. Veszélyezteti a békét, s egyes népeknek súlyos károkat, mérhetetlen szenvedéseket okoz. Eszközei közé tartoznak a burkolt és a nyílt agresszió különböző formái: az ideológiai behatolás, a gazdasági nyomás és zsarolás, az erőszakkal való fenyegetőzés, a legreakciósabb elemek támogatása, a nyílt katonai beavatkozás.

A kapitalizmus súlyos teher az emberiség vállán. Világszerte növekszenek azok a társadalmi erők, amelyek meg tudják szabadítani a népeket ettől a tehertől. A kapitalizmus pusztulása történelmileg elkerülhetetlen.

2. Az imperializmussal vívott küzdelemben mind hatalmasabban bontakozik ki korunk három nagy forradalmi ereje: a szocialista világrendszer, a nemzetközi munkásosztály és a nemzeti felszabadító mozgalom.

A szocialista világrendszer, a szocializmus útján járó szabad népek testvéri közössége az imperializmus elleni harc döntő tényezője. A szovjet nép eredményesen munkálkodik a kommunizmus építésén, más szocialista országok sikerrel oldották meg a szocializmus alapjainak lerakását, és a szocialista építés fejlettebb szakaszába léptek.

A szocialista világrendszer fejlődésének abba a szakaszába ért, amikor mind teljesebben érvényesülnek az új társadalmi rendben rejlő hatalmas lehetőségek. A dolgozó nép hatalmára és a termelési eszközök társadalmi tulajdonára építve, gyors ütemben és tervszerűen fejlődik a szocialista országok népgazdasága, széleskörűen terjed a kultúra, rendszeresen emelkedik az életszínvonal. A szocialista demokrácia fejlődésével magas fokon bontakozik ki a dolgozó tömegek társadalmi, politikai aktivitása. A szocialista világrendszer példája növeli a szocializmus vonzerejét a világ népei körében.

A társadalmi-gazdasági rendszer azonossága, a közös érdekek és célok alapján sokoldalúan fejlődik a szocialista országok együttműködése. Létrejött a szocialista államok történelmileg új típusú szövetségi rendszere. A Varsói Szerződés szervezete döntő szerepet játszik a szocializmus vívmányainak vedelmében, a szocialista országok békeszerető külpolitikájának összehangolásában. A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának keretében tovább erősödik és tökéletesedik gazdasági együttműködésük. Eredményesen fejlődnek tudományos és kulturális kapcsolataik. Az új típusú kapcsolatok megteremtésének és fejlesztésének bonyolult folyamata minden akadályon át előre halad. Az egység további erősítése, az egységbontó kísérletek leküzdése a marxizmus—leninizmus, a szocialista internacionalizmus elvei alapján minden szocializmust építő nép közös érdeke, az egyetemes emberi haladásért és a békéért folyó küzdelem fontos tényezője.

A kapitalista országokban a munkásosztály fokozza harcát gazdasági helyzetének javításáért, a demokratikus szabadságjogokért. A munkásosztály soraiban erősödnek az egységtörekvések. Szilárdul a munkásosztálynak más népi tömegekkel való szövetsége, kibontakozik harcuk a monopóliumok uralmának megdöntéséért, a demokratikus népi hatalomért. A kommunista és munkáspártoknak a mélyreható társadalmi, gazdasági és politikai átalakulásért vívott harca szerves része a szocializmusért folyó küzdelmüknek.

A gyarmati rendszer összeomlása jelentősen gyengítette az imperializmus hadállásait. A gyarmati uralom alól felszabadult országok többségében a haladó erők eredményes harcot folytatnak a nemzeti függetlenség megvédéséért, az ország gazdasági önállóságának megteremtéséért, a társadalom demokratikus átalakításáért.

A szocialista világrendszer létrejötte és gyors fejlődése, a Szovjetunió és más szocialista országok aktív, békeszerető külpolitikája, a kapitalista országok munkásosztályának erősödő harcai, a nemzeti felszabadító mozgalmak sikerei, a demokratikus és békeszerető erők összefogása alapvetően megváltoztatta a nemzetközi erőviszonyokat. Mindezek hatására a tőkésországok vezető köreiben is teret hódít a

különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élésének elve. Korunkban minden békeszerető erő összefogásával reális lehetőséggé vált a világháború megakadályozása.

3. A Magyar Szocialista Munkáspárt a jövőben is következetesen síkraszáll a szocialista országok összefogásáért, sokoldalú együttműködésük fejlesztéséért. A szocialista világrendszer az az erő, amely az egész emberiség haladásának, hazánk függetlenségének és felvirágzásának legfőbb biztosítéka. A közös eszmékből, célokból és érdekekből fakadó együttműködés mind közelebb hozza egymáshoz az új társadalmat építő népeket. A Magyar Szocialista Munkáspárt a szocialista internacionalizmus elveitől vezérelve munkálkodik a szocialista országok közötti két- és többoldalú kapcsolatok sokirányú fejlesztéséért, amely segíti és gyorsítja a szocialista világ előrehaladását.

Kiemelkedő jelentőségű hazánk és a kommunizmust építő Szovjetunió megbonthatatlan barátsága, szövetsége, a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Szovjetunió Kommunista Pártja internacionalista kapcsolatainak sokoldalú fejlesztése. A Szovjetunió és az SZKP világtörténelmi szerepet tölt be, a legnagyobb felelősséget és terhet vállalja magára az egyetemes emberi haladásért, a békéért s a szocialista világ fejlődéséért vívott küzdelemben. Tapasztalatai elvi jelentőségűek az új társadalom építésében, segítsége pótolhatatlan. A történelem igazolja pártunknak azt az elvi álláspontját, hogy szovjetellenes kommunizmus nincs és nem is lehet.

4. A Magyar Szocialista Munkáspárt, mint a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom egyik osztaga, internacionalista kötelességét híven teljesítve támogatja a nemzetközi munkásmozgalom harcát a kizsákmányolás és elnyomás minden formája ellen. Síkraszáll a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom egységének további erősítéséért a marxizmus—leninizmus elvei alapján. Segíti a kommunista és a munkáspártok törekvéseit a két- és többoldalú együttműködés fejlesztésére.

A Magyar Szocialista Munkáspárt támogatja a nemzeti felszabadító mozgalmak küzdelmét a gyarmatosítás maradványai és a neokolonializmus ellen. Szükségesnek tartja, hogy a Magyar Népköztársaság segítse a gyarmati uralom alól felszabadult országokat szuverenitásuk megvédésében, gazdasági függetlenségük kivívásában és megszilárdításában, társadalmi, gazdasági fejlődésük meggyorsításában.

5. Korunkban az emberiségnek létérdeke a béke megóvása, az új világháború veszélyének elhárítása, a népek megszabadítása az atomháború rémétől. A Magyar Szocialista Munkáspárt a világ szocialista és más haladó, békeszerető erőivel együtt küzd a háborús

feszültség gócainak felszámolásáért, a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett éléséért. Ennek elengedhetetlen feltétele a függetlenség és a szuverenitás kölcsönös tiszteletben tartása, a határok sérthetetlensége, a belügyekbe való be nem avatkozás.

Történelmi célunk, a kommunizmus eléréséhez nélkülözhetetlen a teljes leszerelés révén megvalósuló tartós és biztosított béke. De mindaddig, amíg az imperialista hatalmak ellenállása miatt nem történnek hatékony intézkedések a leszerelés érdekében, a szocialista közösség és benne hazánk alkotó munkájának biztosítása végett gondoskodni kell a szocialista országok megfelelő védelmi erejéről. Amíg fennmarad a NATO, addig a szocialista országok biztonsága és a világbéke fenntartásának érdeke szükségessé teszi a Varsói Szerződés szervezetében megvalósuló védelmi szövetséget s a részt vevő országok honvédelmi erejének együttes fejlesztését.

A különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élésének intézményes biztosítása egyben harc a fegyverkezési verseny csökkentéséért és megszüntetéséért, a tömegpusztító fegyverek betiltásáért, az általános és teljes leszerelésért, hogy az emberiség már a mi korunkban végleg megszabaduljon egy új világháború veszélyétől.

6. A Magyar Szocialista Munkáspárt nemzetközi tevékenységét az a szilárd meggyőződés vezeti, hogy meggyorsul az emberiség haladása a szocializmus felé, mind több nép tér erre az útra, s a társadalmi haladás, a béke és a szocializmus teljes győzelmet arat az egész világon.

•

Pártunk végső célja a kommunista társadalom létrehozása. A fejlett szocialista társadalom megteremtése jelentős lépés ezen az úton.

Szocialista építőmunkánk része annak az egész világra kiterjedő történelmi folyamatnak, amely szükségszerűen lezárja az osztálytársadalmak korszakát és az emberiséget a kommunista társadalomba vezeti el. Munkásosztályunk, dolgozó népünk joggal lehet büszke rá, hogy Marx, Engels, Lenin tanításait követve, a tudományos szocializmus eszméit a gyakorlatban megvalósítva, szoros szövetségben a haladó erőkkel, a társadalmi fejlődés élvonalában menetel és cselekvő részese e történelmi átalakulásnak. Küzdelmünkkel, amelyet nemzeti céljaink eléréséért vívunk, egyben az egyetemes emberi haladás ügyét is szolgáljuk.

(A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth, 1975, 519—524. old.)

C) CIKKEK NAPJAINK POLITIKAI IRODALMÁBÓL

1. A nemzetközi és nemzeti érdek gazdasági összefüggését világítja meg a Népszabadság hasábjain *Berend T. Iván* *„Együtt vagy külön?"* című cikkében (részletek):

Hogyan kedvezőbb gazdaságunk kívánt fejlődési ütemét és fejlettségi szintjét elérni, a jelen és jövő céljait valóra váltani: együtt vagy külön? A közös út az egyes népgazdaságok integrált, összehangolt fejlesztését jelenti, kiterjedt, tervezett nemzetközi munkamegosztását a környező országokkal. Ennek keretében minden ország gazdaságának, illetve iparának egy-egy ágazata a szocialista országok széles piacának kielégítésére rendezkedik be, míg a másik oldalon minden egyes népgazdaság is piacként szolgál a környező országok más gazdasági ágazatai és iparágai számára.

A gazdasági integráció előnyeit, a benne rejlő rendkívüli lehetőségeket már számtalanszor kimutatták Keleten és Nyugaton. Bebizonyították, hogy a modern technika az ipar számos területén a szűk nemzeti piacok kereteit szétfeszítő, optimális üzem- és termelési szériaméreteket követel; hogy számos gyártási ágazatban (különösen az ipar legdinamikusabb, fejlődést leginkább előmozdító területein), a gépipar, a járműgyártás, műszeripar és vegyészet legtöbb ágában a kis gyártási széria vagy termelési mennyiség nem lehet gazdaságos és ezért versenyképes sem. Ha valamely ország lépést akar tehát tartani a legmodernebb technikával — márpedig a korszerű gazdaság csakis ezen az alapon épülhet fel —, akkor korunkban erre csak az integrált gazdaságok sokoldalú és széles piaca teremthet alapot.

A szocialista országok gazdaságának összehangolt fejlesztése tulajdonképpen nem régi keletű törekvés, alig több mint két évtizedes múltra tekint vissza, s hasznos lépései ellenére még csak az új út kezdetén állunk. Miért találkozhatunk mégis újból és újból akadályokkal? Miért van úgyszólván állandóan jelen — nálunk és partnereinknél, sőt Európa legtöbb országában — a kérdés: együtt vagy külön? A válasz igen egyszerű. Mondjuk ki nyíltan: az „együtt" megdönthetetlen közgazdasági érvei ellen úgyszólván kizárólag a gazdaság önállóságának féltése, kiszolgáltatottá válásának, függésének veszélye, más érdekek, a partnerországok érdekei esetleg túlsúlyra jutásának feltételezése alapján emelnek szót.

Messze vezetne, ha a feltételezések és aggályok mögött meghúzódó bizalmatlanság régi, nemzeti és nemzetiségi ellentétekig visszanyúló, politikai, történelmi, társadalmi, sőt társadalompszichológiai hátterét kísérelnénk megvizsgálni a Duna völgyében. Nézzünk

inkább határozottan szembe azzal, hogy vajon mit jelent a *külön* út? Ezt annál inkább tehetjük, mivel ez esetben nem kell a feltételezések és elvárások szférájában mozognunk és nem kevesebb. mint fél évszázad gazdaságtörténetének tanúságát idézhetjük. Magyarországnak és a környező Duna-völgyi országoknak a legutóbbi fél évszázad nagyobbik hányadában követett gazdasági útjai ugyanis éppen *külön utak* voltak, a gazdasági önállóság minden erőfeszítéssel történő kiépítésének útjai.

Az első világháború után, a nagy közép- és kelet-európai birodalmak széthullását követően, a Duna-völgy szomszédos országai gazdaságaik összekapcsolt ágait, a történelmileg korábban kialakult — és kétségtelenül rendkívül ellentmondásos — munkamegosztást veszélynek, kiszolgáltatottságnak érezték. Ennek jegyében épültek ki a szomszédos országokat egymástól elválasztó protekcionista vámfalak, zsugorodott össze a Duna-völgyi országok egymással folytatott kereskedelme, tettek erőfeszítéseket az önálló gazdaság kiépítésére, amit a hiányzó gazdasági ágazatok megteremtésétől vártak el. Történelmileg tehát a gazdasági önállóságra való törekvés az *önellátási* törekvések formáját öltötte.

A gazdaságfejlesztésnek ez az útja kétségtelenül egyes ágazatok gyors növekedésére vezetett... Mégsem bizonyult igazán hatásosnak, hiszen a korlátozott gazdasági erőforrásokkal rendelkező országok számára túlzottan nagy megterhelést jelentett; a rendelkezésre álló szerényebb tőkék elaprózására vezetett, s a korszerű technika meghonosítását, dinamikus, az egész gazdaságot magával vonzó ágazatok kifejlesztését lehetetlenné tette. Ugyanakkor a meglevő termelőkapacitások egy része is kihasználhatatlanná vált... A súlyos hátrányok nyilvánvalóak voltak. Hogy mégis ezt a dezintegrációs politikát folytatták a térség országai, az nem elsősorban gazdasági megfontolásokból eredt, hanem politikai célkitűzésekből, politikai ellenségeskedésből. A gazdaságpolitika (s azon belül az integrációs vagy dezintegrációs irány) természetesen a politika folytatása.

A politikai célok alátámasztását célzó gazdaságpolitika eredményei azonban végül is nagyon sekélyesek maradtak. Az általában is lassú gazdaságfejlődés évtizedeiben a Duna-völgyi országok *leghátul kullogtak*, Magyarország évi átlagban még 1,5%-kal sem tudta növelni nemzeti jövedelmét. A közepes vagy annál is alacsonyabb fejlettség szintje konzerválódott, sőt az előrehaladottabb országokkal szemben fennálló lemaradás növekedett is! Mindez végül is nem erősítette meg az önállóság gazdasági alapjait, sőt éppen a gazdasági kiszolgáltatottságot konzerválta. Ez igazolódott be mindennél világosabban a harmincas évek súlyos gazdasági körülményei között, amikor a kelet- és délkelet-európai kis országok — természetesen ismét

elsősorban politikai-katonai kiszolgáltatottságuk talaján — gazdaságilag is védtelennek bizonyultak a náci Németország először éppen gazdasági téren jelentkező expanziójával szemben és gyorsan betagozódtak a náci „nagytérgazdaság" keretei közé.

A második világháborút követő történelmi fordulat, a szocialista útra lépő közép- és kelet-európai országok új kapcsolata természetesen véget vetett a korábbi izolációs politikának és külkereskedelmi téren úgyszólván a felszabadulás másnapján gyökeres fordulatot hozott a gazdasági kapcsolatokban. Ismeretes, hogy a térség országai, s közöttük Magyarország, külkereskedelmüknek előbb mintegy felét, majd a KGST keretében kiteljesedve, nagyjából kétharmadát egymás között folytatják. A kereskedelmi együttműködés ellenére azonban a negyvenes évek végén megindított iparosítási politika, különösen az ötvenes évtized folyamán, egy sor területen az önellátás formájában értelmezett önállóság jegyében haladt előre!

A szocialista iparosítási politika nyomán ugrásszerűen fejlődő ipar biztosítani tudta a fejlődés dinamizmusát. A közép-és kelet-európai országok korábban leglassúbb növekedési üteme világviszonylatban is a leggyorsabbak közé emelkedett. Lényegesen átalakult e gazdaságok szerkezete is. Eltűnt vagy eltűnőben van az agrártúlsúlyú elmaradottság. A képlet tehát gyökeresen más, mint a két világháború között volt. Ennek ellenére vezethetett-e mindez a modern gazdaság körülményei között gazdaságunk önállóságára? Természetszerűen nem. A gyors fejlesztés adottságaink között még gyorsabban növelte a külföldről beszerezhető nyersanyag és beruházási javak iránti igényünket. Partnerországaink szállításaira vagyunk utalva és szükségleteinket csak úgy tudjuk kielégíteni, ha ugyanezen partnereink piacot nyitnak áruink számára. (Külkereskedelmünk volumene a nemzeti jövedelemnek több mint egyharmadát teszi ki.)

Intenzív külkereskedelmi tevékenységre utalt gazdaságunk önellátása, különállása tehát megvalósíthatatlan fikció. S a modern fejlődés körülményei között, ha nem elégszünk meg az elmaradásra vezető cammogással, egyre inkább azzá válik. Az együtt vagy külön kérdése tehát tulajdonképpen hamis kérdésfeltevés! A valóságban nem létezik és nem is lehetséges modern gazdaságot „külön" úton, egyedül kifejleszteni!...

A nemzeti keretek ugyanakkor a társadalmi és politikai fejlődés jelen szakaszában még egyáltalán nem tekinthetők elavultnak. Az önállóság gazdasági biztosítása tehát egyáltalán nem idejét múlt célkitűzés. Hogyan egyeztethető mindez össze a külön gazdaságfejlesztési út korszerűtlenségéről, az integráció egyetemes XX. századi követelményéről mondottakkal? Az ellentét nyilvánvaló. Feloldása

nem könnyű, de korunk egyik legfontosabb feladata. A realitás talaján csakis úgy törekedhetünk megoldásra, hogy feladva az önellátás értelmében önálló gazdaság illúzióját, a lehető legerősebb, egyes kulcságazataiban a nemzetközi piacokon is helytálló, versenyképes gazdaságot építünk ki. A kor technikai szintjének, termelékenységi követelményeinek megfelelő gazdaság kiépítése viszont, különösen a sarkalatos jelentőségű és különlegesen dinamikus iparágakban, csakis a gazdasági integráció révén oldható meg. Ezen az úton válik lehetővé nemzeti adottságaink valódi érvényre juttatása is...

(Népszabadság, 1969. augusztus 17.)

2. A nemzeti és a nemzetközi dialektikáját az objektív érdekviszonyok alapjáról vizsgálja *Wirth Ádám „A nemzeti és a nemzetközi dialektikája a szocialista világrendszer fejlődésében"* című írásában (részletek):

A szocializmus alapvető közös törvényszerűségei és a szocialista építés nemzeti sajátosságai ugyanannak az egységes objektív történelmi folyamatnak két oldala. Ezeket az oldalakat nem valamiféle szubjektív önkény: erőszakos egyesítés, mechanikus másolás, nemzeti öntudat stb. hozta létre. Ezek az oldalak szükségszerűen keletkeznek a szocialista társadalom születésének konkrét történeti feltételeiből, s ezek az oldalak szükségszerűen összefüggenek, kiegészítik egymást, dialektikus egységet alkotnak. Ezért létezésükkel, dialektikus egységükkel — mint alapvető objektív tényezővel — minden marxista—leninista pártnak számolnia kell. Ennek az objektív tényezőnek a figyelmen kívül hagyása vagy elhanyagolása szubjektivizmushoz vezet és súlyos politikai hibákat szül.

A nemzeti és nemzetközi dialektikáját meghatározó objektív tényező a szocialista országok nemzeti és közös nemzetközi érdekeinek objektív létezése. Az érdek objektív kategória, az objektív szükségletekben gyökeredzik, amelyek kielégítése meghatározott eszközöket és cselekvési módokat követel. A szocialista országok nemzeti és nemzetközi érdekeinek is objektív gyökerei vannak. A szocialista országok nemzeti érdeke, hogy a szocialista társadalom nemzeti keretekben minél harmonikusabban fejlődjön, gazdaságilag, politikailag és kulturálisan erősödjön, a dolgozók szükségleteit egyre magasabb szinten elégítse ki. A szocialista országok nemzeti érdekeit csak közösen, együttműködve, egységüket erősítve, világrendszert alkotva valósíthatják meg...

A nemzeti és nemzetközi érdekek viszonylagos önállósága a kettő alapvető egységén belül magában rejti az ellentmondás lehetősé-

gét is. A szocialista fejlődés ebben a vonatkozásban ellentmondások megoldásán keresztül halad. A nemzeti és nemzetközi érdekek közötti ellentmondás lehetősége az objektív helyzetben gyökeredzik, egyfelől az önálló szocialista országok létében és sajátos objektív helyzetében, másfelől a szocialista világrendszer létében és helyzetében. Nem az a feladatunk, hogy elhallgassuk ezeket az ellentmondásokat, hanem, hogy idejében felismerjük őket, helyesen értelmezzük jellegüket és megtaláljuk leküzdésük, megoldásuk konkrét útját. A szocialista országok társadalmi rendszerének azonosságából és alapvető érdekeik egybeeséséből következik, hogy a nemzeti és nemzetközi érdekek között keletkező részleges ellentmondások nem antagonisztikus jellegűek, és tudatos összekapcsolásuk megoldható. Ha azonban valahol nem az ellentmondások megoldására, hanem kiélezésére törekednek, és a közös érdekeket háttérbe szorítva a nemzeti érdekeket abszolutizálják, egyoldalúan értelmezik, az súlyos konfliktushoz is vezethet és végső soron kárára van mind a nemzeti, mind pedig a nemzetközi érdekeknek.

Az ellentmondások megoldásában tehát igen nagy szerepe és jelentősége van a szubjektív tényezőnek, a nemzeti és nemzetközi érdekeket helyesen felismerő, kifejező marxista—leninista politikának. Az objektív érdekek csak a szubjektív tényező révén válnak tudatos aktív cselekvéssé.

A nemzeti és a nemzetközi dialektikájában a szubjektív tényező játszhat nemcsak pozitív, hanem negatív szerepet is. Abban az esetben például, ha az emberek tudatában a nemzeti és nemzetközi egyoldalúan és torzul tükröződik. Ilyen egyoldalú és torz tükröződés a nacionalizmus és a nemzeti nihilizmus.

(Pártélet, 1972/7. sz., 37—38. old.)

Marxista történetszemlélet és nemzeti hagyományok. Nemzeti önismeret – nemzeti öntudat

A) PÁRTÁLLÁSFOGLALÁSOK, VEZETŐ POLITIKUSOK MEGNYILATKOZÁSAI

1. *A burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról* az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya által kiadott állásfoglalás (1959) kritikusan és önkritikusan foglalkozott a nacionalizmus elleni fellépés elégtelenségével az 1950-es évek első felében és a nacionalizmus elleni harcot az ideológiai élet minden területén meghirdette. A történelem burzsoá-nacionalista értelmezésével a nemzeti hagyományok szocialista szellemű ápolását állította szembe (részletek):

Az ellenforradalmi rendszerrel szemben a kommunisták pártja magasra tartotta a magyar nép társadalmi és nemzeti felszabadulásának zászlaját. Amikor a magyar reakció a fasiszta Németország oldalán szovjetellenes háborúba vitte az országot, a kommunisták pártja kezdeményezte, szervezte és vezette a nemzeti függetlenségi mozgalmat, minden németellenes erőt harcba hívott a független, szabad, demokratikus Magyarországért. A kommunisták pártjának küzdelme, amelyet mártírjai halála pecsételt meg, sokakkal megértette, hogy a munkásosztály és forradalmi pártja az igazi nemzeti érdekek képviselője, hogy a kommunisták számára „a függetlenségi harc nem taktika, hanem a magyar dolgozók érdekeinek a szolgálata... A Hitler elleni nemzeti összefogás megteremtése a nemzeti

létérdek parancsa." A második világháború idején, amikor az ország nemzeti léte végveszélybe került, bebizonyosodott, hogy a nemzeti érdekeket csak a kommunistákkal együtt lehetett védelmezni, a kommunisták igazi hazafiak ...

A magyar kommunista mozgalomnak jelentős hagyományai vannak a proletár nemzetköziség eszméjének terjesztésében, a nacionalizmus elleni küzdelemben. Az MDP folytatta a kommunista párt hagyományait, amikor a fordulat éve után tovább harcolt a nacionalizmus ellen; terjesztette és védte a proletár nemzetköziség eszméjét; ismertette a Szovjetunió történelmi szerepét az emberiség sorsának alakulásában és saját hazánk fejlődésében; hirdette, hogy a szocializmus és a nemzeti függetlenég ügye elválaszthatatlan a szocialista tábor ügyétől. Nemzeti történelmünk során soha senki sem tett annyit haladó hagyományaink ápolásáért, mint a kommunisták. Ennek ellenére az MDP korábbi vezetése nem tudta eléggé visszaszorítani a nacionalizmust, s 1953 után nem tudta megállítani a revizionista, nacionalista támadást. A szocializmus építésében elkövetett minden gazdasági, politikai és kulturális hiba közvetve a nacionalizmus malmára hajtotta a vizet, lehetőséget adott a nacionalista demagógia számára. Súlyos következményekkel járt, hogy a párt elmulasztotta a nacionalizmus valóságos hatásának számbavételét és az egyes nacionalista irányzatok bírálatát. Sem a politikai tömegmunka, sem az elméleti tudományos elemzés nem fogta a marxista kritika kereszttüzébe a magyar nacionalizmus veszedelmes, közvetve vagy közvetlenül ható téveszméit ... E hibák és mulasztások megkönnyítették a nacionalizmus előretörését 1956-ban ...

A burzsoá-nacionalizmus a nemzeti egység hamis, az osztályharcot leplező értelmezését visszavetíti a múltba is, és a nemzeti történelem meghamisításával igyekszik szellemi fegyvert kovácsolni a nacionalista gondolkodásmód támogatására és erősítésére. Nemzeti múltunk, hagyományaink értékelésében a burzsoá nacionalizmus elködösíti az osztálytartalmat, megpróbálja egyrészt megbékíteni a haladó és a reakciós tendenciákat, másrészt haladónak, nemzetinek tünteti fel azt is, ami reakciós.

Haladó nemzeti hagyományaink közül elsősorban azokat becsüljük, amelyek korukban a haladó törekvések legkövetkezetesebb kifejezői voltak, legerőteljesebben képviselték a magyar nép harcát a társadalmi reakcióval szemben. Ilyen haladó hagyományunk: a dolgozó osztályok forradalmi megmozdulásai, a társadalmi haladás és felvilágosodás nagy magyar harcosainak tevékenysége, a magyar nép szabadságharcai az idegen elnyomás ellen, és mindezeknek a tükröződése nemzeti kultúránkban és irodalmunkban.

Természetesen nem engedhetjük át a haladás ellenségeinek, a

burzsoá nacionalistáknak azokat a haladó hagyományokat sem, amelyek a nemzet többségének alapvető érdekeit, a társadalmi haladást kevésbé következetesen, kevésbé átfogóan képviselték, és amelyek haladó tartalmúak ugyan, de belső ellentmondásoktól terhesek. A forradalmárok tradíciója mellett a kommunisták megbecsülik és ápolják azoknak a reformereknek a hagyatékát is, akik a társadalmi-nemzeti előrehaladás érdekében hirdettek reformprogramot, szemben azokkal, akik a túlhaladott, reakciós rend védelmében, a forradalom ellen hirdettek reformokat. Ugyanakkor a kommunisták nem mondanak le e hagyományok gyengeségeinek, következetlenségeinek elvi bírálatáról. A hagyományok ápolása nem jelentheti a múlt idealizálását. A hagyományok ápolása marxista—leninista elemzésüket igényli, ez teszi lehetővé, hogy megkülönböztessük az előremutatót, az értékest a tévelygéstől, a megalkuvástól, a haladó mozzanatokat a reakciós tendenciáktól. A múlt elemzésének tudományos alapja a marxizmus ,amelynek történeti szemléletétől távol áll a szubjektivizmus, a hamis aktualizálás.

Különösen fontos, hogy haladó nemzeti hagyományaink között első helyre állítsuk a magyar munkásosztály és a magyar munkásmozgalom forradalmi tradícióit...

A nacionalizmus elleni harcot az ideológiai élet minden területén, az ideológiai munka minden eszközével folytatnunk kell. Ennek a harcnak első vonalában a társadalomtudományoknak, mindenekelőtt a marxista filozófiának, történettudománynak, irodalomtörténetnek kell haladniuk. Éppen ezért ezekben a tudományágakban különösen fontos, hogy felszámoljuk a nacionalista gondolkodás minden maradványát.

(Társadalmi Szemle, 1959/8—9. sz. 23—25., 35—36., 38. old.)

2. A szocialista hazafiság új tartalmait a szocialista társadalmi alapokból vezette le, s a szocialista és a demokratikus hazafiság viszonyát vizsgálta *„Nemzeti érdek és nemzetköziség"* címmel az MSZMP KB politikai akadémiáján tartott előadásában (1966. márc.) *Komócsin Zoltán* (részlet):

Hazánkban leraktuk a szocializmus alapjait, és az új társadalom teljes felépítésén munkálkodunk. Ebből a társadalmi háttérből és alapból fakad szocialista hazafiságunk tartalma és igazi nemzeti érdekünk meghatározása. Nemzeti érzésünk és büszkeségünk elválaszthatatlan kapcsolatban áll az elmúlt két évtizedben bekövetkezett gyökeres gazdasági, társadalmi átalakulással, a kulturális forradalommal, annak eredményeivel. Mai eredményeink mellett szo-

cialista hazafiságunk forrásai: történelmünk forradalmi, haladó hagyományai, népünk nagy fiainak, nemzeti hőseinek példamutató élete és tevékenysége.

A szocialista forradalom kiteljesedésével, az új társadalom alapjainak lerakásával vannak összefüggésben és kölcsönhatásban a nemzeti érzés, a hazafias öntudat legújabb megnyilvánulásai. A régi Magyarországon elnyomott és kizsákmányolt dolgozó milliók valójában az elmúlt két évtizedben váltak az ország birtokosaivá, a haza öntudatos, műveltségben és érzésekben állandóan gazdagodó fiaivá.

Ez a tény képezi az alapját a szocialista hazafiságnak. A szocialista hazafiság a dolgozó nép széles rétegeiben régebben is élő demokratikus hazafiság továbbfejlődését, szocialista tartalommal való megtöltődését jelenti ...

A szocialista hazafiság legfőbb jellemzője, hogy benne a nemzet, a haza sorsa azonosul a szocializmus sorsával, a szocialista társadalmi rend megvalósulásával. Ezért a szocialista hazafiság magasabb fokú tudatosságot jelent, mint a demokratikus hazafiság. Azt jelenti, hogy a szocializmus építésében való aktív részvétel tudatosan kapcsolódik ahhoz a felismeréshez, hogy ez egyben a nemzeti érdek legmagasabb fokú képviseletét is kifejezi.

A szocialista hazafiság legfőbb megnyilvánulása a néptömegek tudatos, aktív részvétele szocialista feladataink megoldásában a társadalmi élet minden területén, a munkában, a politikai, a kulturális és a közéletben. A szocialista hazafiság tehát olyan politikai, világnézeti, morális és érzelmi magatartás, amely a nép, a nemzet igazi érdekeivel való azonosulásban fejeződik ki, amely szocialista hazánk egyetemes érdekeinek megvalósítására serkenti az embereket.

(Komócsin Zoltán: Nemzeti érdekek, internacionalista célok. Kossuth, 1972, 8—9. old.)

3. A nemzeti önbecsülés nem azonos a nacionalizmussal — ez a gondolat uralja azt a nyilatkozatot, amelyet 1966 júliusában *Kádár János* a UPI amerikai hírügynökség tudósítójának, *Henry Shapirónak* adott (részletek):

A kommunisták internacionalisták, ez az elv az eszme lényegéhez tartozik, ezért azokban az országokban, amelyekben kormányoznak, a külső kapcsolatokban is ezt az elvet követik. Saját népük gondolkodásában is ennek elmélyítésére törekszenek. A szocialista társadalom építése minden országban nagy ideológiai és politikai munkával párosul, amely a tömegek gondolkodásában törvényszerűen az internacionalizmust erősíti.

Mivel a szocialista építés minden országban nemzeti keretekben megy végbe, törvényszerű az is, hogy a sikerek egyidejűleg és joggal növelik a nemzeti önbecsülést és a hazafiúi büszkeséget. Ez azonban nem azonos a nacionalizmussal...

A nacionalizmus évszázadok során alakult ki, különösképpen Európa országaiban és népeinek gondolkodásában. E gondolkodásmódnak a történelem bizonyos szakaszában, a nemzetté válás időszakában pozitív szerepe volt. Véleményem szerint azonban ilyen szerepe Európában nincs többé. A szocialista országok esetében a nacionalizmus egyenesen negatív szerepet tölt be. Azok a törekvések, amelyek hajdan a nacionalizmus zászlaja alatt jelentkeztek — tehát egy nép létének, nemzeti létfeltételeinek, fejlődésének biztosítására irányuló törekvéseként —, a mi korunkban másképp jelentkeznek.

...A szocialista politika mindenkor megtalálja a nemzeti és a közös nemzetközi érdek lehetséges, helyes összehangolását. A valóságban, igazán nagy kérdésekben, sohasem kell egyiket a másik fölé- vagy alárendelni, mert országaink nemzeti és nemzetközi érdekei az alapvető kérdésekben mindenkor egybeesnek.

(Kádár János: Hazafiság és internacionalizmus, Kossuth, 1968, 220—222. old.)

4. *A Magyar Szocialista Munkáspárt KB beszámolója a párt IX. kongresszusán* (1966. nov.) bátorító és pozitív értékelését adta az ideológiai életünkben, többek között a nemzeti múltunk helyes értelmezéséről zajló vitáknak és kiemelkedő fontosságot tulajdonított a szocialista hazafiság mélyítésének, a nacionalizmus elleni harcnak és az internacionalizmus erősítésének (részletek):

Az ideológiai munkában fejlődik a párt, fejlődnek a káderek. Az ideológiai munka megélénkülését jelzik a párt elméleti vonatkozású határozatai, az ideológiai munkát tárgyaló országos konferencia, a marxista történészek, közgazdászok és más tudományágak marxista művelőinek tanácskozásai. Élénk vita indult nemzeti múltunk helyes értelmezéséről, a szocializmus közgazdasági kérdéseiről, a szocialista demokráciáról, az etikáról, a munkaerkölcsről, a szociológiáról, a népesedésről, a családról és más kérdésekről.

A Központi Bizottság részben kezdeményezte, részben bátorította ezeket a vitákat. Igaz, még ezekben a vitákban is tükröződtek az átmeneti társadalmunkban létező és ható különböző ideológiai nézetek, jelentkeztek helytelen álláspontok is, de ez a kérdések tisztázásának velejárója. Kiderült, hogy a mindent leegyszerűsítő sémák-

tól megszabadult marxista kutatók képesek a dolgok lényegébe hatolni, és a vitát helyes mederbe terelni. A fejlődés jelenlegi szakaszában a szocialista társadalom teljes felépítésének, a nemzetközi helyzetnek, a nemzetközi munkásmozgalom fejlődésének új kérdései pártunktól intenzív elméleti munkát, állásfoglalást, a vitatott kérdések tisztázásában való részvételt igényelnek...

Ideológiai munkánkban kiemelkedő fontosságú a szocialista hazafiság elmélyítése, a nacionalizmus elleni harc, az internacionalizmus erősítése.

Népünkben erős a hazaszeretet érzése, történelmi múltunk, nemzeti kultúránk értékes hagyományainak őrzése, ápolása. A múltban az uralkodó osztályok, a nemesség és példájukat követve a burzsoázia az alkotmányon kívül helyezte, jogtalanná tette a dolgozó népet. De még akkor is a mostoha sorsra kárhoztatott dolgozó nép volt a haza igazi védelmezője, a nemzet fenntartó ereje. A nép akkor is szerette a szülőföldet, a hazát. Százszor inkább szereti ma, amikor a szülőföld a nép saját, igazi, édes hazájává vált, amikor a haza fogalma azonos a független országban szabadon élő néppel és a társadalmi haladással, az emberiség jövőjét jelentő szocialista társadalom emelkedő, hatalmas művével...

Pártunk a szocialista hazafiság lényeges elemének tekinti a munkás nemzetköziséget. Ezért ideológiai munkájában az internacionalizmus, a más népek iránti barátság szellemében neveli a magyar népet. A proletár internacionalizmus eszméjében egyesül a szocialista haza, a nemzetközi munkásosztály, a szocialista világrendszer érdekeinek azonossága és az ezekhez való hűség. Pártunk a leninizmus tanításaihoz híven hű a proletár internacionalizmus eszméjéhez.
(Kádár János: Hazafiság és internacionalizmus, Kossuth, 1968, 279., 281—283. old.)

5. *A Ganz-MÁVAG-ban rendezett nagygyűlésen* (1967. júl.) *Kádár János* elvtárs azt a gondolatot hangsúlyozta, hogy a leghaladóbb társadalmi rend, a szocializmus alapján jogos a nemzeti öntudat és önbecsülés ápolása (részlet):

Mostanában nagyon sokat foglalkozunk az ideológiai munkában, az oktatásban a nacionalizmussal, az internacionalizmussal. Rendkívül fontos kérdések ezek. Szeretnék ezzel kapcsolatban szólni a nemzeti érzésről és a nemzeti öntudatról. Az a véleményem, hogy a magyar népben legyen nemzeti öntudat, nemzeti önbecsülés — és most lehet is. A leghaladóbb társadalmi rendben élünk, s ez jogos alapja lehet a magyar nemzeti büszkeségnek. A munka, amit vég-

zünk, nem a kapitalista, vagy földbirtokos osztály javát szolgálja, hanem a nemzet felvirágzását. A nemzeti önérzet és önbecsülés tehát nálunk nagyon szoros kapcsolatban van az új renddel, a szocializmussal és éppen így az internacionalizmussal. Nekünk nemzetközieknek is kell lennünk. Nemzetközi az imperializmus, nemzetközi a burzsoázia és igenis nemzetközi a munkásosztály is. Változatlanul érvényes az a több mint százéves jelszó, ami a világ munkásságát arra szólítja fel, hogy egyesítse erőit a nemzetközi kapitalizmus megdöntésére.

(Kádár János: Hazafiság és Internacionalizmus, Kossuth, 1968, 445—446. old.)

6. A szocialista hazafiság és ezen belül a szocialista hagyományápolás főbb jellemzőiről *Óvári Miklós*, az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Akadémiáján 1968-ban tartott előadásában többek között a következőket mondta (részlet):

A változott helyzetnek megfelelően változott a szocialista hazafiasság tartalma is. Melyek ma a szocialista hazafiság főbb elemei?

A hazafiságnak minden korban fontos eleme a szülőföld szeretete, amibe beletartozik mind az ország természeti szépségeinek, mind pedig az emberi kéz nagy alkotásainak szeretete és megbecsülése. A dunántúli dombok, a Balaton, a Duna és a Tisza, a Mátra és a Bükk, az Alföld végtelen síksága éppúgy hazánk lényeges arcvonásai közé tartozik, mint az Erzsébet-híd, a Tiszai Vegyi Kombinát, Dunaújváros vagy Várpalota.

Hazaszeretetünk tartalmazza a történelmi múltunk megbecsülését, haladó hagyományaink ápolását. Jogosan lehetünk büszkék népünk történelmében mindarra, ami elősegítette Magyarországon és nem egy esetben nemzetközi méretekben is a haladás ügyét. Számunkra, a szocialista Magyarország építői számára, e hagyományok között is különösen becsesek a magyar forradalmi munkásmozgalom hagyományai, amelyekben a legkövetkezetesebben jelentkezik az osztályharc és a nemzeti függetlenségért folyó harc szerves egysége. A magyar munkásmozgalom történetének dicsőséges hagyományai közé tartoznak azok a harcok is, melyeket a magyar forradalmárok más népek fiaival együtt vívtak. Legszebb nemzeti hagyományaink közé tartozik a magyar internacionalisták részvétele a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a spanyol polgárháborúban. A munkásmozgalom hagyományai mellett megbecsüljük más dolgozó osztályok, különösen a parasztság osztályharcos hagyományait, a feudalizmus korában lejátszódott paraszti felkeléseket

éppúgy, mint az agrárszocialista mozgalmakat. A dolgozó osztályok hagyományainak megbecsüléséhez tartozik a termelő és alkotó emberi munka megbecsülése. A történelem alakítói mindig is a tömegek voltak, s történelmet alkottak nemcsak akkor, amikor hadba vonultak, hanem akkor is, amikor eszük és kezük munkájával a nemzet létének anyagi alapjait teremtették meg, vagy a kultúra, a tudomány művelésével járultak hozzá a magyar nép, az emberiség haladásának ügyéhez.

Szűklátókörűség lenne azonban, ha haladó hagyományaink sorából kizárnánk azokat a hagyományokat, amelyek nem kapcsolódnak közvetlenül a dolgozó nép harcához, munkájához. A marxisták sohasem voltak e tekintetben sem szűkkeblűek. Marx mindig nagy tisztelettel emlékezett meg azokról, akik bármely korban előrevitték a haladás ügyét, függetlenül attól, hogy milyen osztályhoz tartoztak. Lenin pedig így írt: „Nem lehet marxista az, aki nem tekint a legnagyobb tisztelettel a nagy burzsoá forradalmárokra, akiknek világtörténelmi joguk volt a burzsoá »haza« nevében beszélni, akik új nemzetek tagjainak tíz- meg tízmillióit emelték fel a civilizált élet színvonalára a feudalizmus ellen folytatott harcban."

Hasonló módon gondolkdunk mi is. Haladó hagyományaink sorában fontos helyet kapnak a polgári átalakulásért folytatott küzdelmek, s ezeken belül is elsősorban az 1848—1849. évi forradalom és szabadságharc. Megbecsült hagyományaink közé tartoznak a tatár-, török- és németellenes honvédő harcok, az ország sorsáért felelősséget érző, társadalmi reformokat szorgalmazó és végrehajtó államférfiak példája, mint például I. Istváné, IV. Béláé, Károly Róberté, Mátyás királyé és történelmünk más nagyjaié.

Szocialista hazafiságunk tehát nem a semmire épül, hanem mindarra, ami múltunkban haladó, előre mutató volt. E hagyományok megbecsülése nem jelenti azt, hogy megrekedünk korábbi évszázadok gondolatainál, megbecsülésük többek között abban is kifejezésre jut, hogy a megelőző korok hazafiságát túlhaladjuk, tovább fejlesztjük. Ezért bármennyire is becsüljük múltunk haladó hagyományait, a mai kor emberének hazafisága nem élhet meg pusztán a „régi dicsőségből", vagyis pontosabban szólva: a haladó hagyományokból.

A mi hazafiságunk elsősorban nem hátrafelé néz, hanem előre tekint. Ezért hazaszeretetünk legfontosabb jellemzője az ország népének szeretete, s e nép érdekeinek következetes védelme, képviselete, és annak a társadalmi rendnek a szeretete, amelyet a dolgozó nép hozott létre. A hazafiság a mi viszonyaink között a szülőföld szeretetén túl, a haladó hagyományok ápolásán és megbecsülésén túl, tevékeny részvételt jelent a nemzet jövőjének formálásában,

vagyis a szocializmus építésében. Ezért a mi hazafiságunk szocialista hazafiság. A hazafiság tehát nem pusztán érzelem, nem is csupán a gondolkodásmód egyik jellemzője, hanem mindenekelőtt tett a haza, a nép érdekében. Aki igazán szereti hazáját, az ezt nemcsak szavakban mutatja ki, hanem egyszerű hétköznapi tettekben is. A hazafiság nemcsak az ünnepnapok sajátja, hanem megszabja gondolkodásunkat, tetteinket, átfogja egész életünket.

(Óvári Miklós: Hazafiság és nemzetköziség. Kossuth. 1968, 11—13. old.)

7. *Az MSZMP KB tudománypolitikai irányelvei* (1969) árnyalt elemzést adnak a marxista—leninista politika és a társadalomtudományok kapcsolatáról, a politika vezető szerepének érvényesítéséről, a kutatási szabadság és a politikai felelősség egységéről. Az irányelvek maradandó érvénnyel rögzítik a politika és a tudomány hosszú távra szóló együttműködésének alapelveit (részletek):

A marxista—leninista társadalomtudományok egyik legfontosabb kérdése a politika és a tudomány viszonyának megítélése, illetőleg az ebből levont gyakorlati következtetések érvényre juttatása.

A marxista—leninista politika és a társadalomtudományok kapcsolatát alapvetően egységük, kölcsönhatásuk jellemzi.

A szocializmusban a politikai stratégia és a társadalomtudományok között — azaz hosszabb távon — szükségszerű az összhang. A párt politikájának elméleti alapja a marxizmus—leninizmus. Másrészt a marxista—leninista politika, a politikai vezetés alapvető szerepet játszik a tényleges társadalmi igények megfogalmazásában, a tudománypolitika alakításában és megvalósításában, a kutatási eredmények társadalmi hasznosításában.

Ez a kölcsönhatás azonban nem azonos a politikai gyakorlat és a tudomány adott megállapításai közötti mindenkori, napi, közvetlen és automatikus egybeeséssel. A tudomány feladata nem az, hogy egyszerűen a napi politikai döntések magyarázója, apologétája legyen. Az eltérő sajátosságok következtében lehetséges, hogy konkrét kérdések során különbségek, sőt ellentmondások keletkeznek egyes politikai megoldások és a tudományos felismerések, következtetések, ezek alkalmazási lehetőségei között. Ez azért van így, mivel a konkrét politikai döntéseknek mindig számolniok kell a valóságos történelmi, társadalmi, politikai és gazdasági helyzet egészével, továbbá azzal, hogy egyes esetekben nem lehetséges, sőt káros lenne elméleti modelleknek eredeti formában a társadalmi gyakorlatba való átülte-

tése. Elvileg lehetséges az is, hogy akár a tudomány következtetése, akár a politikai döntés nem kellően megalapozott, s ez a körülmény válhat a tudomány és politika közötti konfliktus forrásává.

A szocialista társadalomban a tudománynak és a politikának egyaránt alapvető érdeke az új kérdések felvetése, az ezekre irányuló kutatások bátorítása, és ideológiai életünk elméleti tisztaságának védelmezése.

...a párt a társadalomtudományokban is biztosítja az alkotó kutatómunka szabadságát. Nincsenek tiltott témák és előírt következtetések. Ennek nem mond ellent az, hogy erőink jelentős részét mindenkor a társadalmilag fontos, időszerű kérdések kutatására kell fordítani. A kutatómunka szabadsága egyben nagyfokú politikai felelősséget, következetes önellenőrzést feltételez. Szükséges a kutatási eredmények felhasználásának, publikálásának szabályozása is...

A politika és a tudomány érdekeinek helyes egyeztetése azt jelenti, hogy a tudósok elsődleges feladata — politikai felelősségük és aktivitásuk, a tudományos eredmények gyakorlati alkalmazásában való érdekeltségük fokozása mellett — a kutatás, a politikáé (a megfelelő irányító szerveké) pedig a tudomány eredményeinek felhasználása a politika alakításában, továbbá annak vizsgálata, eldöntése, hogy a tudomány által kidolgozott javaslatok, alternatívák közül mi valósítható meg a mindenkori társadalmi gyakorlatban.

(Az MSZMP Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei, Kossuth, 1969, 55—57. old.)

8. A kommunisták múlthoz való viszonyának fontos ismertetőjegyét rögzítette *Kádár János* a *„Terézváros munkásmozgalma 1867—1945"* című könyv *Bevezetőjében.* (1969. nov.) (részlet):

Mi kommunisták nem merenghetünk az emlékeken; mozgalmunkban a múlt a jelenhez kapcsolódik. Minden emlékünk, s egykori munkánk, akkor és annyiban bír valódi értékkel, ha nyoma és folytatása fellelhető azok munkájában, életében és tevékenységében, akik ma dolgoznak.

(Kádár János: A szocialista Magyarországért, Kossuth, 1972, 124. old.)

9. A *hazánk felszabadulásának 25. évfordulójára* rendezett ünnepi országgyűlési ülésen (1970. ápr.) *Kádár János* elvtárs a magyar nép ezeréves múltját és küzdelmeit idézve, méltatta felszabadulásunk korszakos jelentőségét (részletek):

Népünk több mint ezer éve, a honfoglaló Árpád fejedelem, az államalapító István király korától itt él, a népek tengerében, itt a Duna—Tisza partján, ahol birodalmak süllyedtek el. Sokszor járt a hadak útján a lélekszámban kis magyar nemzet, sokszor dúlt a harc, hullott a vér a megmaradásért.

Ezen a napon gondolunk azokra, akik egykor Hunyadi, Rákóczi, Kossuth zászlai alatt harcoltak a hazáért, azokra, akik Dózsa, Petőfi, Táncsics követőiként síkraszálltak a népszabadságért.

A századok egymást követték, míg az új kor hajnalán új osztály született, a munkásosztály, amely az urak, a polgárok után mind nagyobb mértékben és felelősséggel vette magára a nép, a nemzet szabadságának, boldogulásának ügyét...

Századokon át folyt váltakozó szerencsével a harc a nemzeti függetlenségért, a Habsburg-elnyomás, a német imperializmus és más hódítók állandó fenyegetései ellen. Az elnyomottak és a megalázottak legbátrabbjai sokszor felkeltek a dolgozó ember, a nép nagyobb darab kenyeréért, jogaiért és felszabadításáért. Nemzedékek kemény harcaival tudtuk kivívni azt, hogy annyi vérzivatar, megpróbáltatás közepette is megmaradt a magyar, megmaradt a nép, s vele a remény. A szabadságvágy mindig erős volt, s áldozatkészségben sem volt hiány. Saját erőnk mégis kevésnek bizonyult ahhoz, hogy hazánkat és népünket végleg megszabadítsuk az idegen elnyomástól. Annyi harc és áldozat után, a végveszély idején, amikor minden addiginál gonoszabb és hatalmasabb, Európa majd minden népét letipró ellenség, a Hitler-fasizmus tört nemzeti létünkre, megjött a várva várt segítség, a magyar nép számára is felkelt a szabadság napja.

Negyedszázaddal ezelőtt a népek szabadságának legkövetkezetesebb harcosai, Lenin fiai, a Szovjetunió Vörös Hadseregének katonái jöttek el hozzánk, s áldozatos harcokban űzték ki hazánk földjéről népünk leigázóit, a megszálló fasiszta erőket. Sok szovjet harcos öntözte vérével a magyar földet s adta életét népünk szabadságáért. Mély és el nem múló hálát érzünk a szovjet nép iránt a hallatlan áldozatokért. Soha nem feledjük: felszabadítónk a Szovjetunió!

(Kádár János: A szocialista Magyarországért, Kossuth, 1972, 258—259. old.)

10. *Aczél György* a *Magyar Írók Szövetségének 1970. májusában tartott közgyűlésén* nagyon fontos gondolatot fogalmazott meg, amikor az opportunizmustól mentes, nyílt és őszinte elvi politika szükségességét, a történelmi múlthoz való viszonyunkban pedig a kontinuitás és diszkontinuitás egységét hangsúlyozta (részlet):

1957-ben, az MSZMP első konferenciáján, Kádár elvtárs elutasította az illúziókon, megtévesztésen alapuló nemzeti egységet. Mint mondotta, alig tudtuk szétverni a félrevezetettek és a félrevezetők között létrejött egységet, és hosszú, kemény küzdelemre lesz még szükség, míg elvi alapon újfajta nemzeti egységet teremtünk. Ma is elutasítjuk a taktikázó, a nacionalizmusra kacsingató nemzeti egység gondolatát, mely merőben idegen a szocializmus eszméitől. Hosszú távra az egyetlen helyes politika a nyílt, őszinte, opportunizmustól mentes, a jó ügyet következetesen és határozottan képviselő, a rossz üggyel semmiféle cinkosságot nem vállaló politika.

A mi célunk az, hogy legjobb — haladó és ezért maradandó — nemzeti hagyományaink mind szervesebben összekapcsolódjanak a szocializmus — haladó és ezért maradandó — eszméjével... Mi ebben a tekintetben is azt tartjuk: a csak kontinuitást, a történelem folytonosságát hangsúlyozó álláspont ugyanúgy hamis, mint a csak diszkontinuitást, a szüntelen történelmi újrakezdést hangsúlyozó felfogás. Egyetlen néppel sem lehet mindennap újra és újra megtagadtatni azt, amit tegnap kínok és keservek között teremtett. A jót megőrizve meghaladni, a rosszon — elvetve azt — túllépni, azt hiszem, ez a helyes útja népnek és irodalomnak egyaránt. Mindez más szóval azt jelenti, hogy a magyar nemzet legjobb hagyományait a szocialista nemzetről szóló lenini tanítás szellemében akarjuk folytatni.

Nincs és nem is lehet szocialista nemzeti egység internacionalizmus nélkül, a világ haladó és szocialista erőivel való bensőséges kapcsolatok, összefogás nélkül. A nemzeti egység nem lehetséges a Szovjetunió iránti tisztelet, testvéri barátság nélkül.

(Aczél György: Eszménk erejével, Kossuth, 1970, 145—146. old.)

11. Az *Északi Járműjavítóban rendezett választási nagygyűlésen* (1971 ápr.) tartott beszédében *Kádár* elvtárs a „magyar" szó ellentétes jelentéseiről beszélt, rámutatva, hogy népünknek most nagyobb a becsülete, mint amilyen régebben bármikor volt a világban (részlet):

Annyi vihar, s hosszú évtizedek után a szocializmus eszméje mély és kitéphetetlen gyökeret vert a magyar népben; megvalósult és erőteljesen fejlődik a magyar földön. Szocialista valóságunk becsületet szerzett a magyar népnek a nagyvilágban. Sokkal nagyobb megbecsülést, mint amilyenben korábban bármikor része volt. Népünk küzdelmes történelme során az a szó, hogy „magyar", időszakonként nagyon különböző és ellentétes értelmezést kapott. Voltak történelmünknek dicsőséges korszakai — például 1848—1849, vagy

1919 —, amikor a magyar nép a haladás zászlóvivője volt. És voltak időszakok, amikor a gondolkodó embereknek szerte a világon a hírhedt reakciós Horthy-rendszer, a fasizmus jutott az eszébe, ha azt a szót hallották, hogy „magyar".

Most becsülete van a magyar népnek. ... A magyar népet most szerte a világon mint szocializmust építő és jelentős eredményeket elérő népet ismerik. Nemzetünk lélekszáma kicsiny, hazánk sem nagy, s talán éppen ezért még inkább becsületünkre válik, hogy most a haladás élenjáró országai közé számítanak bennünket.

(Kádár János: A szocialista Magyarországért, Kossuth, 1972. 441—442. old.)

12. Az *Országgyűlés 1972. áprilisi ülésszakán* tartott felszólalásában *Kádár János* a magyar történelem évszázadaira, harcaira és kimagasló alakjaira visszapillantva méltatta a Magyar Népköztársaság ekkor elfogadott új alkotmányának jelentőségét (részletek):

Most, amikor országgyűlésünk az alkotmányt tárgyalja, sok nemzedék küzdelmeire, nagy történelmi személyiségekre, István királyra és Hunyadi Mátyásra, Rákóczira, Kossuthra és Széchenyire, Dózsára, Petőfire, Táncsicsra és másokra emlékezünk. Tisztelettel emlékezünk a nemzet, nemzeti nyelvünk és kultúránk megőrzőire és megújítóira: a népforradalmak, a forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő vezetőire, mártírjaira és nagyszerű harcosaira. A múltról szólva mindenekelőtt a dolgozó magyar népre gondolunk, amely munkájával, verejtékével és vérével hazánkat, államunkat századokon át fenntartotta, éltette és a fejlődés útján előbbre vitte. Történelmünk mérhetetlen nehézségeinek leküzdéséért, azért, hogy idáig eljuthattunk, örök dicsőség és az élők hálája övezze mindenkor az előttünk járt nemzedékek, a nép becsülettel élt neves és névtelen fiait, leányait. Helytállásuk, példájuk lelkesít és kötelez bennünket.

A történelmi múltról szólva emlékeznünk kell arra is, hogy a régi Magyarország urai előszeretettel és sokszor hivatkoztak „a nemzet ezeréves alkotmányára". Az igazság azonban az, hogy sem a nemzetnek, sem az országnak ezer éven át soha nem volt írott, világos és egyértelmű alkotmánya. Az ország életét és fejlődését jelentősen és hosszú időn át befolyásoló egyes törvények voltak, de igazi alkotmányosság soha nem fejlődött ki. A Duna—Tisza táján élő és államot alkotó magyarság többsége, az országot fenntartó nép ezer éven át ki volt rekesztve a jogból, a törvényeket mindig elnyomók, kizsákmányolók alkották, saját hatalmuk védelmére ...

Történelmünk úgy alakult, hogy az 1919-es Magyar Tanácsköztársaságot követően, csak 1949-ben valósulhatott meg a dolgozó magyar nép számára milliók — Petőfi által megfogalmazott — nagy eszméje, a haza és a jog egysége. Az 1949. évi XX. törvény, az alkotmány elfogadása történelmi jelentőségű vívmány volt, amely a munkásosztály, a nép hatalmát szentesítette, s a nemzet programjaként törvénybe foglalta az embernek ember általi kizsákmányolásától mentes társadalom, a szocializmus felépítését.

(Kádár János: A szocialista Magyarországért, Kossuth, 1972, 524—526. old.)

13. A reális nemzeti öntudat fejlesztése, valamint a nacionalizmus és a nemzeti nihilizmus ellen folytatott kétfrontos harc szükségessége ügyében emelt szót *Aczél György* az 1973 januárjában tartott *országos agitációs, propaganda és művelődési tanácskozáson* (részletek):

Minél többet teszünk népünk nemzeti önismeretének elmélyítéséért, reális nemzeti öntudatának kialakításáért, annál jobban tudunk szembenézni a jelen követelményeivel. A nemzet haladó hagyományainak megbecsülése nélkül nincs igazi szocialista hazafiság. A legutóbbi idők történelmi évfordulói, István király, Dózsa, Petőfi vagy Madách évfordulói olyan tömegeket segítettek hozzá a reális, valódi történelmi nemzeti öntudat kialakításához — a szocialista hazafiság szerves részeként —, amelyek a múltban ennek a töredékéhez sem jutottak el soha.

Ezek az évfordulók beszédesen bizonyították, hogy szocialista rendszerünk nemzeti múltunk minden értékének letéteményese és folytatója. Úgy ötvöződött egybe a forradalmi a nemzetivel és nemzetünk forradalmi és haladó múltja a mával, mint korábban soha megközelítőleg sem. Most, ezekben az időkben válik először 1848 és 1919 egyformán milliók nemzeti tudatának szerves részévé.

Népünk nemzeti önismeretének elmélyülése, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus térhódítása mellett közgondolkodásunkban, tudományos és művészeti életünk bizonyos vitáiban mindmáig jelen vannak, újra és újra. más és más formában jelentkeznek, egymást „támogatva" és erősítve a nacionalizmus és a nemzeti nihilizmus végletei is . . .

A két hamis véglet, mint mindig, most is egymásban véli felfedezni önmaga igazolását, miközben valójában egyformán távolodnak a szocializmust építő magyar nép igazi érdekeitől. Nem egymásnak, hanem valójában a szocializmus hazai építésének ellenfelei!

Ezért is kell a szocialista hazafiság és internacionalizmus alapján következetes harcot, éles elvi vitát folytatnunk a nacionalizmus és a nemzeti nihilizmus mindenfajta megnyilvánulásával szemben — persze itt sem az emberek, hanem elsősorban a nézetek ellen.

(Országos agitációs, propaganda- és művelődési tanácskozás. 1973. január 24—25., Kossuth, 1973., 27., 31. old.)

14. Az MSZMP KB mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség 1974 szeptemberében *„A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszerű kérdései"* címen megjelentetett állásfoglalásának III. fejezete a nemzeti hagyományok ápolásának és osztályalapon való rangsorolásának hosszú időre szóló, átfogó érvényű alapelveit foglalja össze:

III.

A nemzeti hagyomány a szocialista hazafiság eleven tényezője, integráns része. A társadalom politikai, gazdasági, ideológiai-kulturális történelme egyben a szocialista jelen előtörténete is. A dolgozó osztályok, a munkásosztály harca a magyar történelemben is szükségszerűen a szocializmushoz vezetett el.

A történelmi örökség egymás ellen ható, de ugyanakkor egymást feltételező folyamatok összessége. Éppen ezért különösen fontos kritikai elsajátítása, marxista—leninista értelmezése, osztályszempontú értékelése, tendenciáinak dialektikus rangsorolása. A forradalmi és a haladó hagyományok ápolása, a negatív tapasztalatok tanulságainak számontartása egyik feltétele a szocialista nemzet önismeretének, táplálója közösségi tudatának, aktív tényezője szocializmust építő munkánknak.

A felszabadulást követően, majd a szocializmus építésének megindulásával a marxista gondolkodás, a marxista társadalomtudomány — mindenekelőtt a történet- és az irodalomtudomány, a néprajz — alkotó módon szállt szembe a burzsoá hagyományértelmezés torzításaival; méltó helyére emelte szabadság- és osztályharcos forradalmi hagyományainkat, feltárta a munkásosztálynak a szocializmusért folytatott küzdelmét. Sajtónk, rádiónk, kulturális-művészeti életünk alkotásai, fórumai, az oktatás és az ismeretterjesztés ezzel egybehangzó hagyomány-értékrendje a legszélesebb tömegekben gyökereztette meg egyfelől a forradalmi, a haladó hagyomány, másfelől a szocialista jelen belső összefüggéseit, folytonosságát, tudatosította a magyar munkásmozgalom nemzeti szerepét. Népünk milliói a szocializmusban vehették birtokba igazán saját hagyományaikat.

1. Történelmünkben — hasonlóan Közép- és Kelet-Európa más országaihoz, ahol az évszázadokon át tartó török, Habsburg-elnyomás akadályozta a társadalmi haladást — a nemzeti törekvések mindenekelőtt a függetlenségi küzdelmeket állították középpontba. Az uralkodó osztályok által kialakított nemzeti ideológiában a függetlenségi törekvések „osztályok feletti" értelmet is kaptak, osztályszempontoktól tudatosan elvonatkoztatott értelmezésük mindinkább a nemzetmegosztó osztályellentétek leplezését szolgálta. A függetlenségi hagyományoknak ugyanakkor tovább élt egy progresszív, függetlenséget és társadalmi haladást egybekapcsoló nemzeti érvényű folytonossága, amelynek értékes eleme volt a nép körében kialakult patrióta érzület, a függetlenségi mozgalmak nagy vezető alakjainak emlékezetben tartása, amelyre Petőfi, Ady forradalmisága, majd a kommunista mozgalom antifasiszta népfrontpolitikája építhetett és épített. Ennek ellenére a közgondolkodásban nem tudatosodott kellőképpen a társadalmi haladásnak, a nemzeti függetlenségnek és a népek barátságának, egymásrautaltságának összefüggése.

Az osztályharcok és a függetlenségi mozgalmak együttes, egy-egy korszakon belül is egymásra vonatkoztatott elemzésében a marxista irodalom- és történettudomány a felszabadulás óta jelentős eredményeket ért el. A társadalmi átalakulásért és a nemzeti függetlenségért vívott harcok tényleges összefüggéseinek továbbra is minél gazdagabb feltárására kell törekednünk, valamint arra, hogy a tudományos, kulturális, művészeti fórumok ennek az összefüggésnek jegyében ítéljék meg a széles nyilvánosság elé kerülő alkotásokat.

2. A forradalmi és a szabadságharcos hagyomány a nemzeti történelemnek legnagyszerűbb, a társadalmat leginkább előrelendítő öröksége. Jelentőségének további tudatosítása mellett közgondolkodásunkban történelmi súlyának megfelelő szerepet kell biztosítanunk a magyar történelem alkotó-építő hagyományai összességének is. Még jobban fel kell tárnunk és méltó helyére kell tennünk a dolgozó nép szívós munkájának történelmi jelentőségű, hatalmas tanúságtételeit. Mindazt, ami hagyományként erősítheti a szocialista hazafiság időszerű munka-öntudatának, gazdasági tartalmának, alkotó-építő erkölcsének kibontakozását, annak az igazságnak megértését, hogy a történelem a dolgozó nép történelme, hogy a nép munkája a múltban is minden nemzeti érték és teljesítmény alapja volt.

3. A szocialista tudat erősítése szempontjából rendkívül nagy jelentősége van a magyar munkásság évszázados szervezett osztályharcának, tradícióinak. Ezek feltárása és széles körű tudatosítása, a nemzeti hagyományok egészébe való szerves beépítése többek között azért is nélkülözhetetlen, mert a polgári értelmezés mindent

megtett, hogy a munkásmozgalmat „külső", „idegen", nem nemzeti tényezőkre vezesse vissza. Ezen a téren jobban fel kell használni marxista történettudományunk és ezen belül különösen párttörténetírásunk jelentős eredményeit, arra törekedve, hogy a forradalmi magyar munkásmozgalom történetét az oktatás és a pártoktatás, az ismeretterjesztés és a művészi feldolgozások révén minél szélesebb tömegek ismerjék meg. Annál is inkább megtehetjük ezt, mivel a munkásosztály a szocializmusért folyó harcába szervesen beépítette a haladó hagyományokat.

Marxista történetírásunk további feladata, hogy a munkásmozgalom történetén belül feltárja a forradalmi időszakok hátterét: azokat a történelmi-erkölcsi-közösségi tanulságokat, amelyeket a szakszervezetekben, munkásotthonokban összejövő, munkáskultúrát teremtő, osztályerkölcs szerint élő, dolgozó munkásság az elnyomás nehéz körülményei közt halmozott fel. Ezek a tapasztalatok, s a munkásmozgalom, a munkásélet reális történeti ábrázolása mind érzelmileg, mind értelmileg erősítik a marxista—leninista pozíciókat a polgári, kispolgári erkölcs és életvitel elleni küzdelemben.

Az antifeudális harcok, a jobbágy-paraszti mozgalmak, forradalmak hagyományai mellett a relatív polgári progresszió történetének kritikusan elsajátított hagyományairól sem feledkezhetünk meg. Szervezett munkásaink a XIX. században, a Tanácsköztársaság idején és a Horthy-korszakbeli munkásmozgalomban — ha vitázva is — sokszor együtt haladtak a paraszti demokratizmus, továbbá a polgári haladás szociális kérdésekre fogékony radikális képviselőivel.

A felszabadulást követő három évtizedben új szocialista hagyományok is születtek. Az újjáépítés, a szocialista forradalom győzelme és megvédése, a szocialista iparosítás, a mezőgazdaság szocialista átszervezése és a kulturális forradalom hagyományainak megbecsülése és ápolása a szocialista hazafiság egyik legfontosabb forrása.

Hagyományértelmezésünk ilyen, a marxista—leninista társadalomfelfogás szellemében történő továbbfejlesztése erősíti a szocialista hazafiságot, a munkásosztály vezető szerepét, a szövetségi politikát, a szocialista erkölcs kibontakozását. Összességében növeli a kötődést szocialista hazánkhoz.

4. A nemzeti hagyomány korántsem csak a szűkebb értelemben vett történelem. A haza egy-egy tájának, városának, falujának különös szeretete, történelmi emlékei, lakóik „otthonérzete" — mindez színezi, tartalmasabbá teszi a termelési eszközök birtoklásából fakadó, új típusú kollektív érzületet; elősegíti, hogy az egyén azonosuljon a közösséggel.

A nagy múltú, kilencszáz éves írásbeliségre visszatekintő magyar

nyelv, amelyet a dolgozó nép tartott fenn, írók, költők, tudósok műveltek és gazdagítottak, mindannyiunk gonddal óvott, ápolt, s társadalmunkkal együtt fejlődő közös kincse, szocialista nemzetünk fontos összetartó ereje. Kultúránk, irodalmunk alkotásai, a történelmi múlt építészeti, művészeti emlékei, a régi paraszti élet tárgyi rekvizitumai, a nép dalainak, költészetének, zenéjének öröksége, a munkásmozgalom tradíciói — mindmegannyi sajátos, értékes nemzeti hagyományunk. Mindezek összessége azt segíti tudatosítani, hogy hazánkhoz ezernyi, máshol ebben a konkrét formában fel nem lelhető szállal is kapcsolódunk, hogy felelős örökösei is vagyunk mindazoknak, akik harcaikkal, munkájukkal, vágyaikkal és törekvéseikkel hozzájárultak ahhoz, hogy népünk ma Magyarországon a szocializmust építi.

5. A nemzeti hagyomány mindig egy adott nemzeti közösségnek a sajátja, ugyanakkor azonban az egyetemes emberi, történelmi-kulturális hagyományoknak is egy meghatározott, azzal kölcsönhatásban alakult része. A marxizmus—leninizmus mindig hangsúlyozta, a munkásmozgalom kezdettől kifejezésre juttatta, hogy minden nemzet a maga sajátos értékeivel egyszersmind az egész emberiség kultúrájának gazdagításához is hozzájárul. Ennek a történelmi igazságnak a kibontakozására a szocializmus ad lehetőséget. A burzsoá nemzettudat a hagyományoknak elsősorban a többi nemzetétől eltérő vagy azokkal szembeállító elemeit tartotta számon. A polgári nemzet számára a hagyomány főként az elkülönülésnek — jobb esetben az önvédelemnek, rosszabb esetben a más népek elleni agresszív törekvéseknek — volt az erősítője. A nemzetköziség elvét valló szocialista társadalom tudatában sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak a hagyomány humánus értékei, azok az elemek, amelyek nem eltávolítanak, hanem közelítenek más nemzetekhez.

A nemzeti hagyomány ápolása a nacionalizmust is táplálhatja, ha azt saját értékeink provinciális túlbecsülése, más nemzetek értékeinek mellőzése vagy éppen lebecsülése kíséri. Provincializmus jellemzi azt a nemzetet lebecsülő, degradáló szemléletet is, amely nemzeti hagyományainkat lekicsinyli, történelmünket és kulturális értékeinket érdemtelennek érzi a tiszteletre. A szocialista hazafiság hagyományszemléletéhez egyik végletnek sincs köze, attól mindkettő mélységesen idegen.

A nemzeti hagyomány nemzetközi, egyetemes oldalának előtérbe állítása, a nacionalizmus leküzdése Közép- és Kelet-Európában különösen fontos, mert itt különböző népek évszázadok óta — nemegyszer több nemzetiségű államokban — szoros társadalmi, kulturális kapcsolatban éltek egymás mellett. Kölcsönösen tudatában kell lennünk, hogy a régi Magyarország több nép történelmének és kul-

túrájának színtere volt, s hogy e történelem és kultúra számos megnyilvánulása is egyszerre több nép öröksége. A közép- és kelet-európai népek sokszínű, nagyrészt közös öröksége elválasztó, ha a nacionalizmusok marakodnak fölötte, de internacionalizmust elmélyítő, összekötő erő, ha a munkásosztály, a szocializmus érdeke szerint, a szocialista hazafiság javára a marxizmus—leninizmus értelmezi.

V.

... Nemzeti hagyományaink ápolását az oktatásban, a közművelődésben és a propagandában jobban, szervezettebben kell egybekapcsolni magának a történetiségnek — a történeti szempontnak — az érvényesítésével. Következetesebben kell kifejezésre juttatni a történelmi folyamatok, események tartalmának változásait. Csak így válhat igazán tudatossá az a belső folytonosság és újszerűség, amely 1848-at, 1919-et és 1945-öt összekapcsolja és megkülönbözteti; csak a társadalmi és erkölcsi fogalmak, kategóriák tartalmi módosulásainak tudatos felismerése teszi lehetővé a hagyományok — köztük a forradalmi, a haladó, a népi hagyományok — kritikus elsajátítását és vállalását.

Ennek szellemében továbbra is támogatjuk népi kultúránk régi és új értékeinek feltárását, megőrzését és megismerését, amely örvendetes módon kezd egyre inkább közüggyé válni. Felkaroljuk a lokálpatriotizmus tartalmas megnyilvánulásait; különösen az utóbbi évtizedben lendült fel ez a munka, amely a munkásmozgalom hagyományainak feltárását is egyre inkább magában foglalja.

A társadalomtudományoknak, köztük különösen a történelem-, az irodalom-, a nyelvtudománynak és a néprajznak egyre növekvő feladata e tekintetben, hogy érzékeltessék a nemzeti lét múltjában a dolgozó osztályok tevékenységének alapvető jelentőségét, mind jobban munkálják ki a múlt progresszív hagyományait és a mát szervesen összekötő társadalmi, történeti folytonosságot, és ezzel is járuljanak hozzá a szocialista nemzet közvetlen előtörténetének és jelenének megismertetéséhez.

(Társadalmi Szemle, 1974/10. sz., 38—41., 46. old.)

15. Az MSZMP XI. kongresszusán (1975. márc.) elfogadott *programnyilatkozat* hangsúlyozza a tudati tényezők növekvő szerepét fejlődésünk most következő időszakában. Ezen belül külön is kiemeli a nemzetköziséggel összefonódó szocialista hazafiság, valamint a szocialista erkölcs és életmód jelentőségét (részlet):

V.

...Társadalmunk szocialista fejlődésének elválaszthatatlan része a társadalmi tudat fejlődése, az emberek gondolkodásának, erkölcsi arculatának változása, műveltségének gyarapodása. Társadalmi életünk egészében meghatározó szerepe van a marxista—leninista ideológiának, amely széles körben elterjedt, népünk jelentős részének gondolkodását és magatartását megszabja. Ugrásszerűen emelkedett az iskolázottság, az általános és szakmai műveltség színvonala. A kultúra mind nagyobb mértékben vált elérhetővé a legszélesebb tömegek számára. Mindez a szocializmus építésének eredménye és követelménye is.

1. Országunk fejlődésének most következő időszakában növekszik a tudati tényezők szerepe. A fejlett szocialista társadalom építése olyan emberek munkáját és aktivitását igényli, akik társadalmi céljaink megvalósításában fegyelmezett, jó munkájuk mellett a közügyekből is kiveszik részüket, ismerik és megtartják a szocialista erkölcs normáit, akik számára szocialista hazánk szeretete elválaszthatatlanul összefonódik a nemzetköziséggel.

El kell érni, hogy a javuló anyagi feltételekkel szocialista módon éljünk. Ezért egész társadalmunk fejlődésének egyik kulcskérdése és nélkülözhetetlen feltétele a tudati viszonyok gyorsabb, erőteljesebb változása, a szocialista erkölcs és életmód általánossá válása.

2. Ennek érdekében következetes meggyőző, felvilágosító munkát kell végezni. Aktívabbá és hatékonyabbá kell tenni a marxizmus—leninizmus propagandáját, el kell érni, hogy eszméi jobban behatoljanak a tömegek gondolkodásába és uralkodóvá váljanak a társadalmi élet minden területén. Erősítjük az eszmei harcot a polgári és a kispolgári ideológia, különböző tudománytalan világnézetek ellen és határozottan fellépünk az ellenséges eszmék, valamint a szocialista közgondolkodást sértő káros nézetek és gyakorlat ellen.

(A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth, 1975, 512. old.)

B) SZEMELVÉNYEK AZ ELMÚLT MÁSFÉL ÉVTIZED TÖRTÉNETSZEMLÉLETI VITÁIBÓL

Alább következő *első öt szemelvényünk* a történetszemléletünk nacionalista maradványai körül az 1960-as évek elején kibontakozó ún. *Molnár-vitából* ad ízelítőt. Az idézett tanulmányokban nem nehéz felismerni a burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról 1959-ben kiadott (és fentebb idé-

zett) párttézisek azon észrevételének megszívlelését, miszerint az 1950-es években „az elméleti tudományos elemzés nem fogta a marxista kritika kereszttüzébe a magyar nacionalizmus veszedelmes téveszméit". Marxista történettudományunk alább idézett számvetése egyszerre szolgálta a történeti gondolkodás megszabadítását a burzsoá nacionalizmus fertőzésétől és a dogmatizmus kölöncétől.

1. *Molnár Erik: A nemzeti kérdés* (részlet):

Valamennyien emlékezhetünk az 1956. októberi napokra, az ellenforradalom akkori jelszavára: aki magyar, velünk tart. Ez a jelszó a magyar nemzeti érzést, a magyar nemzeti közösség tudatát akarta mozgósítani közvetlenül a proletár nemzetköziség ellen, s nem egy embert meg tudott téveszteni. Nem fűzi-e össze a magyarokat a nyelv, a kultúra, a szokások és a sors közössége — egyszóval az, amit a polgári tudományban nemzeti közösségnek szoktak nevezni? Nem osztozik-e az egyén látszólag, a nemzet jó vagy rossz sorsában? Nem következik-e mindebből, hogy az egyéni cselekvés legfőbb mértékének a nemzet érdekét kell tekinteni?

A történelem azonban másként teszi fel a döntő kérdéseket. A történelem nagy fordulópontjain a kérdés így hangzik: kivel tartsunk, Dózsával, vagy Szapolyaival, Kossuthtal vagy az aulikus arisztokráciával, 1919 kommunistáival, vagy Horthy fehérterroristáival? Az igazi kérdés 1956 októberében is ez volt: kivel tartsunk, azokkal-e, akik a hibák kijavításával tovább akarják építeni a szocializmust, vagy pedig azokkal, akiknek tevékenysége tudatosan vagy öntudatlanul a kapitalizmus helyreállítására irányul?

A történelem a maga alapvető kérdéseit az osztályharc és nem a nemzeti kérdés szempontjából teszi fel. A marxizmus álláspontja ez.

(Magyar Tudomány, 1960/10 sz. — és Vita a magyarországi osztályküzdelmekről és függetlenségi harcokról. Kossuth, 1965, 1. old.)

2. *Molnár Erik: Történetszemléletünk nacionalista maradványairól* (részlet):

A közös haza és a nemzeti közösség eszméje, bár tovább fejlődött alakban, a burzsoá társadalomban is megmaradt annak, ami a feudális társadalomban volt: az uralkodó osztály eszközének a kizsákmányolt tömegek megtévesztésére. Ezek az eszmék csak akkor

változnak át hamis tudattartalomból a társadalmi valóságot híven tükröző ideológia elemeivé, amikor a szocialista forradalom véget vet a társadalom kizsákmányoláson alapuló osztályszerkezetének. Ezzel a nemzetközösség szociális tartalma gyökeresen megváltozik. A nemzet most már nem a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak közössége, hanem a dolgozók közössége egy olyan társadalomban, amely a kizsákmányolás minden formáját megszünteti. Ezen a társadalmi alapon azután a feudális-burzsoá álpatriotizmus helyébe a szocialista patriotizmus lép, amely elválaszthatatlanul összeforr a proletár internacionalizmussal.

(Új Írás, 1962/11. sz. — és Vita a magyarországi osztályküzdelmekről és függetlenségi harcokról. Kossuth, 1965, 93. old.)

3. *Molnár Erik: Válasz a nacionalizmus kérdésében írt vitacikkekre* (részlet):

A szocialista nemzetek a szocializmus építése folyamán egyre jobban erősítik egymás közötti gazdasági, politikai és kulturális kapcsolataikat. Azon az úton járnak, ha ennek az útnak az elején is, amely minden nemzet munkásainak egybeolvadása felé vezet. Azok a történeti körülmények, amelyek következtében nacionalista szempontok áramlottak be a kommunista munkásmozgalomba, megszűntek. Olyan új történeti viszonyok keletkeztek, amelyek parancsolóan megkövetelik a nacionalista szempontok kiküszöbölését és az osztályharcos szempontok következetes érvényesítését.

Magyarországon ma és még sokáig a szocialista építő munkát a szocialista nemzet keretében folytatjuk. Ezért nagy figyelmet kell szentelnünk a tömegek nemzeti érzésének és az ebben kifejezésre jutó politikai erőnek. De éppen ezért ebben a kérdésben nem tanúsíthatunk passzivitást. A nemzeti érzést nem fogadhatjuk el adott formájában, úgy, ahogy azt a burzsoá rend hátrahagyta, mert ez lemondást jelentene a nacionalizmus elleni küzdelemről... A nemzeti érzést, Lenin nyomdokain haladva, meg kell tisztítanunk reakciós elemeitől és össze kell kapcsolnunk az osztályharcos proletár internacionalizmus szellemével. Ennek eszköze a nacionalizmus ellen folytatott ideológiai harc, amelynek segítségével a tömegek szocialista tudatát emeljük magasabb fokra.

Ezt a harcot a történettudománynak is meg kell vívnia. mert az emberek történeti tudata, az, hogy az emberek hogyan tekintenek saját múltjukra, befolyásolja jelen magatartásukat és a jövő fejlődéséről alkotott képüket is. Ezért fontos, hogy az ideológiai harcot a történettudományban is megvívjuk, s hogy harcoljunk a törté-

netszemléletünkbe, a marxista történetszemléletbe befurakodott nacionalista szempontok ellen.

(Új Írás, 1963/7—9. sz. — és Vita a magyarországi osztályküzdelmekről és függetlenségi harcokról, Kossuth, 1965, 323—324. old.)

4. *Nemes Dezső: A hazafias-nemzeti ideológiáról.* Hozzászólás Molnár Erik előadásához az Akadémia 1963. évi nagygyűlésén (részletek):

Helyeselnünk kell, hogy Molnár elvtárs történetírásunk nacionalista tendenciái ellen fellép, de egyet kell értenünk azzal a bírálattal, amely a helyes kezdeményezés bizonyos ... téves megállapításait vitatja. Ha ugyanis a nacionalizmus elleni harc során lebecsüljük a nemzeti mozgalmak haladó szerepét, ez megkönnyíti a nacionalista tendenciák védelmét. Lehetővé teszi, hogy aki nem szívesen harcol a nacionalista tendenciák ellen, kitérjen e harc elől, mondván: itt az új veszély, ez ellen kell a küzdelmet felvenni ...

Vajon a munkásosztály nemzetközi szolidaritása, a szolidaritás tudatának kifejlődése megsemmisítheti-e ... a demokratikus népi nemzeti ideológiát? Nem semmisíti meg, hanem fenntartja mindazt és továbbfejleszti, ami a nemzeti ideológiában demokratikus ...

A mi történetírásunknak egyik nagy fogyatékossága az, hogy a magyar történelemben a magyar nemzeti mozgalmaknak ... a más népeket elnyomó vonását hosszú ideig elhomályosítottuk. Van még mit tennünk, hogy ezt a mulasztást pótoljuk ...

Óvakodnunk kell, hogy a függetlenségi harcot vezető osztályok osztálykorlátait elhomályosítsuk és szerepüket idealizáljuk, ebben benne van a nacionalista szellem. Meg kell mondanunk, hogy a függetlenségi háborúkat osztálykorlátaik ellenére is haladóknak tartjuk; de osztálykorlátaik tényét, s ezek népellenes jellegét elhallgatni hiba. Ezt nem mindig világítottuk meg kellőképp ...

Ha történetírásunkban ... nacionalista hibák vannak, és azokat óvni akarjuk, akkor nem tudunk hatékonyan küzdeni a ma mutatkozó nacionalista jelenségek ellen sem. Nem javasolnám azt, hogy térjünk le arról az útról, amely a nacionalista hibák kiküszöbölése irányába vezet. Ezt vállalnunk kell ...

Nagyon fontos, hogy a nemzeti mozgalmak kérdésével tisztában legyünk. A nemzet maga évszázadokig élni fog, azután is, amikor a szocialista forradalom már az egész világon győzött. A nemzetek összeolvadásának folyamata majd a kommunizmusban fog megvalósulni. Ez hosszú folyamat. Az internacionalizmus fejlődésé-

nek alapvető követelménye napjainkban a szocialista nemzet kifejlesztése, mert a szocialista nemzet kifejlesztésével, teljessé válásával fog megvalósulni — de hosszú fejlődés után — az a folyamat, amely a világ minden népét egységbe fogja tömöríteni.

(Vita a magyarországi osztályküzdelmekről és függetlenségi harcokról. Kossuth, 1965. 136., 137., 139., 141—143. old.)

5. *Pach Zsigmond Pál: Utószó a „Vita a magyarországi osztályküzdelmekről és függetlenségi harcokról" című kötethez* (részletek):

Nem abban volt a hiba, hogy történelmünket osztályharcok mellett egyszersmind függetlenségi és szabadságharcok sorozatának tekintettük, hanem abban, hogy történetirodalmunk már-már azt a benyomást keltette: nemzeti múltunkat függetlenségi és szabadságharcok mellett tekintjük osztályharcok történetének is: abban, hogy magukat az osztályharcokat is a nemzeti összefogás követelményeinek perspektívájából — így a Bocskaytól Rákócziig terjedő évszázadban a kuruc nemzeti összefogás előzményei, majd megvalósulása nézőpontjából — ábrázoltuk-értékeltük; abban, hogy nem tartottuk következetesen szem előtt: antagonisztikus társadalmi formációk keretei között az osztályok időleges együttműködését — így a Habsburg-ellenes küzdelmeket is — csak az osztályok ellentétéből és harcából kiindulva, azzal összefüggésben lehet megérteni és megvilágítani. ... Egész történettudományunk nem érzékeltette eléggé — inkább csak szólamszerűen hangoztatta —, hogy a korábbi századoknak — osztálymeghatározottságuk korlátai között — haladó társadalmi osztályai, rétegei, egyéniségei fölé történetünknek utolsó századában hogyan magasodott fel az új osztály, a munkásosztály, harcokon és vereségeken, céltudatos nekilendüléseken és keserves kerülőutakon keresztül, de a történeti szükségszerűség felismerésével. ...

Ama nagy horderejű történelmi tanulság kimunkálása mellé, hogy a munkásosztály a haladó nemzeti tradíciók őrzője, letéteményese, folytatója... nem nyomult fel elégséges súllyal s főként éles elvi tisztasággal ama nem kevésbé döntő tény marxista elméleti megvilágítása és történeti kifejtése, hogy a munkásosztály nemzeti és egyben — döntően — nemzetközi; hogy hazafisága a múlt haladó, demokratikus hagyományaiból is táplálkozik, de alapvetően saját gyökeresen új társadalmi feltételeiből sarjad — tehát új, más, magasabb rendű, szocialista hazafiság, amelynek elválaszthatatlan része

a szocialista nemzetköziség. Történettudományunk egész oeuvreje nem árasztotta, nem sugározta magából eléggé, hogy a munkásosztály, a párt nemcsak megbecsüli, ápolja és továbbviszi nemzeti hagyományainkat, hanem egyúttal bírálja és meghaladja azokat: hogy nemcsak szerves és közvetlen folytatásról, hanem gyökeresen újról, forradalmi ugrásról, új minőségről van szó...

Ama körülmény következtében, hogy a marxista történetírás dogmatikus elhajlása maga is együtt járt nacionalista színezetű hibákkal, történettudományunk nem vált „immunissá" a másik oldalról, a revizionizmus oldaláról jelentkező nacionalista fertőzéssel szemben sem...

Dogmatikus torzulás és revizionista támadás sajátos módon — vagy talán inkább: egészen természetesen — éppen a nacionalista tendenciákban találkozott, keveredett, csomósodott össze, még inkább a közgondolkodásban, mint a történettudományban; éppen ez a kérdés vált a közvélemény jelentős részén eluralkodó eszmei zűrzavar csomópontjává — „kedvező" feltételeket nyújtva arra, hogy e ponton keresztül feltörjön az „örökölt" s következetes ideológiai harcban le nem küzdött burzsoá nacionalizmus mindenféle árnyalata, egészen a nyílt fasiszta megnyilvánulásokig —, lehetőséget nyitva arra, hogy a belső és külső reakció éppen a „hazafiságot" állítsa szembe a szocializmussal, az internacionalizmussal, a Szovjetunióval, s ne riadjon vissza attól, hogy ismét a nemzetietlenség, a „hazátlanság" vádját próbálja rásütni kommunistákra — miként ez az 1956. évi ellenforradalom idején történt...

A burzsoázia és a proletariátus között „a haza kérdésében folyó több mint évszázados polémia" s e harc magyarországi tanulságai is arra kötelezenek, hogy a nacionalizmus ellen harcolva egyszerre küzdjünk a hazának-nemzetnek osztályfeletti kategóriává, örök értékké hamisítása és a proletároknak, kommunistáknak hazafiatlansággal, a nemzeti érdekek iránti közömbösséggel való rágalmazása ellen.

(Vita a magyarországi osztályküzdelmekről és függetlenségi harcokról. Kossuth, 1965, 427., 430—433., 461. old.)

Az 1960-as évek első felének Molnár-vitájából ágazott ki a 60-as évek második felében az a *történetszemléleti vita,* amely az objektív és a szubjektív tényezők történeti szerepe, valamint történetírásunk optimizmusának, illetve pesszimizmusának a kérdése körül zajlott. A vitát a kétkötetes „Magyarország története" c. összefoglaló mű megjelenése kapcsán *Mód*

Aladár kezdeményezte. Alább következő két személvényünkben részleteket közlünk Mód Aladár cikkéből, valamint Berend T. Iván vitaírásából.

6. *Mód Aladár: Optimizmus vagy pesszimizmus történelemszemléletünkben* (részletek):

Marxista, azaz élő dialektikus szemlélet alapján a történelmet sohasem mint az objektív feltételek által meghatározott egyetlen lehetőség szükségszerű megvalósulását, hanem mint az általános feltételek keretén belül a különböző lehetőségek közül a szubjektív erők harca által megvalósított változások sorozatát kell értelmeznünk. A történészek felelősségét és alkotó szerepét a jelenkor feladatainak megvalósításáért folyó küzdelemben az adja, hogy minél teljesebben és pontosabban tárják fel az osztályok és népek felszabadulásáért való küzdelemben az előrehaladás objektív erőforrásait és lehetőségeit, de ugyanúgy a győzelem elmaradásában a szubjektív tényezők, a politika problémáit és felelősségét is. Történészek feladata így egyáltalán nem a történelem adott menetének lehető pontos regisztrálása, s a megvalósult történelemnek mint eleve és egyértelműen meghatározott szükségszerűségnek az igazolása, hanem az, hogy mint a történelmi küzdelemnek a haladás oldaláról érdekelt részesei vegyék számba a kedvezőbb fejlődés minden lehetőségét, s ezek érvényre jutásában a szubjektív tényezők, a helyes politika jelentőségét is...

A marxizmus új világot teremtő, a világ megmagyarázásán túl a világ megváltoztatását célul tűző felfogásához elválaszthatatlanul hozzátartozik a szubjektív, a politikailag tudatos erők történelmileg aktív, forradalmi szerepének számbavétele is...

Annak következtében, hogy jelen történelemszemléletünk a forradalmak s a haladás lehetőségeinek megítélésében egyoldalúan hangsúlyozza az objektív gazdasági és nemzetközi feltételeket, magának a politikai történetnek és a politikai s eszmei harc képviselőinek konkrét ábrázolásával szemben egyre nagyobb súlyt kap a gazdaságtörténet s az általános társadalomrajz, s ezzel együtt egyre inkább elvész a politikai harc élő, eleven tüze és erkölcsi vonzóereje. Pedig éppen a szocializmust építő, új világért küzdő népek számára lényegesebb minden eddiginél, hogy minél szélesebb körben megértsék: a népek jövő felé vezető útjának az a sajátossága, hogy az általános, külső és negatív feltételekkel szemben egyre inkább nő a haladó osztályok új világot építő alkotó szerepe és lehetősége. Éppen ezért kell elsőrendű jelentőséget tulajdonítanunk annak, hogy törté-

nelemszemléletünkben egyaránt érvényesítsük a forradalmi haladás objektív és szubjektív lehetőségeinek feltárását. Ez a záloga annak is, hogy forradalmi múltunk egyoldalú pesszimista megítélésével szemben reálisabb megítélést juttassunk érvényre.

(Új Írás, 1966/3., 92—93. old.)

7. *Berend T. Iván: Az optimizmus és a szubjektivizmus kérdése történetszemléletünkben* (részletek):

Mi adja a marxista történetszemlélet alapvető optimizmusát? A történeti folyamatokban meg nem valósult, azokban csak benne rejlő, esetleg lehetséges tényezők, a szubjektív „politikai szféra" kedvezőbb, messzebb mutató kezdeményei? Semmiképpen sem! A marxizmus optimizmusát a történeti fejlődés objektív törvényszerűségeinek felismerése sugározza, annak szem előtt tartása, hogy a történelem nem visszatérő körök ismétlődése, hanem az emberiség örökös és megállíthatatlan előrehaladása. Ez korántsem jelentheti azt, hogy minden nép, minden történelmi korszak vizsgálata feltétlen és kötelező optimista következtetésekre ad alapot. Vannak sötét, visszaesést jelentő korok, bár kétségtelen — s ennek bemutatása is hozzátartozik a történelmi valóság feltárásához —, hogy a legkedvezőtlenebb periódusokban is működnek, hatnak előremutató, ha úgy tetszik, optimizmusra alapot adó erők ...

Az eseményeket befolyásoló ún. szubjektív tényezők nem azonosak a politikában és a történelemben. Mód Aladár értelmezésében a kettő, sajnos, összekeveredik. Nála ... az objektív meghatározottság tág keretei között több különféle, eléggé távol eső lehetőség tekinthető utólagosan is egyaránt történelmileg reálisnak; 1848 esetében pl. a valóban lejátszódott eseményektől a következetes demokratikus forradalmi diktatúráig, 1944-ben a nyilasuralomtól a fasizmust elsöprő demokratikus népfelkelésig. Szubjektív elemektől tekinti függőnek, hogy melyik valósult ténylegesen meg. A politikában — akár 1848, akár 1944 történelmi napjaiban — rendkívül tágnak kellett és lehetett felfogni az objektív meghatározottság kereteit, valóban sok lehetőség valóra váltása függött akkor szubjektívnek tűnő tényezőktől. A politikában nem lehet lemondani a különböző lehetőségek realizálásáért folytatott harcról ...

A politikus nem hibázott, midőn harcolt, a történész viszont súlyosan hibázik, ha a korabeli politikus szemével nézi az eseményeket. A történész csak egyet tehet: tudományosan bemutatja az erők s ellenerők harcát, állást foglalhat s állást kell foglaljon a haladó erők mellett, anélkül azonban, hogy a kívánságok, óhajok s illúziók

szubjektív, tehát a történelmi materializmustól távol álló mezejére tévedjen...

Indokolatlan a történelmi fejlődést meghatározó objektív tényezők körét csupán a gazdasági fejlettségi szint és a nemzetközi helyzet körülményeire korlátozni, hiszen a... szubjektívnek vélt tényezők, a politika szférái történelmileg ugyancsak jórészt objektív feltételek által meghatározott módon alakulnak. Ezzel természetesen nem tagadom a szubjektív tényezők hatását. A személyiség szerepe, a választott jobb vagy rosszabb politikai lépések, ügyesebb vagy ügyetlenebb taktikai húzások, egy-egy mozgalom szervezettségi foka és számos egyéb szubjektív tényező játszik közre a valóság formálásában... Történészt nem... vezetheti az a kiindulás, hogy... nem nyugszik bele egy-egy történelmi vereségbe. A haladó erők ügyét is csak úgy tudja segíteni, ha a vereségekből nem a véletlenek, egyéni hibák hamis, önáltató következtetéseit igyekszik kimutatni, hanem az események objektív összefüggésének mély elemzésével nyújt segítséget egy szubjektivizmustól ment tudományos politika számára.

(Társadalmi Szemle, 1966/10. 97—99., 101—102. old.)

A történettudományi és szemléleti vitákból *1967-ben* hajtott ki az a *publicisztikai vita*, amely a korábbi periódusokban érvényre jutott új elméleti megközelítések és eredmények *gyakorlati következtetéseit* állította az eszmecserék homlokterébe. A problematika erőteljes szerteágazását mutatja, hogy olyan kérdések, mint a nemzeti önismeret és nemzeti öntudat viszonya, a nacionalizmus és a kozmopolitizmus elleni küzdelem „arányai", a történeti hagyományok rangsorolása, valamint a más nacionalizmusok ellen követendő magatartás kérdései egyaránt élénk eszmecserék tárgyává váltak. Alábbi néhány szemelvényünk a vitának ezt a szétágazását mutatja.

8. *Pach Zsigmond Pál: Nemzeti önismeret — nemzeti öntudat* (részletek):

Nacionalizmus és kozmopolitizmus esetében „... nemcsak azonos osztálygyökerű, burzsoá osztályjellegű ideológiákról van szó... hanem arról, hogy nacionalizmus és kozmopolitizmus, sovinizmus és nemzeti közömbösség gyakorta csakugyan olyan viszonyban állnak egymással, mint az érem két oldala: együtt járnak, egymáshoz tapadnak. Legfeljebb úgy adódik, hogy az érem egyszer egyik oldalát

mutatja, másszor a másikat: vagy éppen: egyszer úgy állunk elébe, hogy az egyik oldalra legyen rálátásunk, másszor hogy a másikra...

Mindenki, aki az ifjúsággal foglalkozik, de mindenki, aki a közéletben működik vagy egyszerűen benne él társadalmunkban, nap nap után tapasztalhatja, hogy ugyanazok, akik egyik oldalon kozmopolita nézeteket vagy érzelmeket képviselnek, a másik oldalon nacionalista vélemények és érzések hordozói. Csupán arról van szó, melyik oldal felé kozmopolíták és melyik oldal felé nacionalisták, melyik irányban mutatja az érem az egyik és melyik irányban a másik oldalát. Arról van szó, hogy akik nacionalisták szomszédainkkal szemben, a Szovjetunióval szemben, éppen azokat fűzi csak vajmi laza szál a szocialista hazához, éppen azok hódolói a nyugati életformának, éppen azokból hiányzik a nemzetközi szolidaritás érzése a tőkés világban élő dolgozók, a nemzeti felszabadulásukért harcoló népek iránt.

A kozmopolitizmus vagy a nacionalizmus ellen irányítsuk a tüzet, mint fő veszély ellen? Nem visz előre ez a kérdésfeltevés... Mindkettővel kell szembeszegeznünk tényleges ellentétüket: az internacionalista hazafiságot. ...

Nemzeti önismeretre vagy nemzeti büszkeségre, kritikai önvizsgálatra vagy haladó történelmi hagyományaink és szocialista vívmányaink, eredményeink becsben tartására van-e inkább szükség „ma és nálunk" — fogalmazhatjuk meg a tulajdonképpeni alapkérdést, ami körül a vita forog —, még ha ezt ilyen kiélezett formában egyik fél sem formulázta meg. Ám mi ne tartóztassuk magunkat a vita alapkérdésének ilyen megfogalmazásától — mert akkor iziben kiderül: megintcsak hibás, célt tévesztett kérdésfeltevésbe ütközünk: nem vagy-vagyról, hanem mind-mindről van itt szó...

Ma és nálunk — éppen arra van szükség, hogy egyszerre legyünk önkritikusak és öntudatosak, bírálók és megbecsülők mind történelmi múltunkat, hagyományainkat, mind szocialista jelenünket: nagy eredményeinket és nem is kis problémáinkat illetően. Miként a marxista történet- és társadalomszemlélet optimizmusát csak az objektivitással szerves egységben, éppen abból sarjadóan lehet kibontani, érvényre juttatni, akként a nemzeti öntudatot, a szocialista nemzettudatot is csak a nemzeti önismeret talaján, a kritikai önvizsgálat eszközével és eredményeképpen formálhatjuk és fejleszthetjük.

(Népszabadság, 1967. március 26.)

9. *Benczédi László—Csatári Dániel: Szocialista hazafiság — szocialista történetszemlélet* (részletek):

Történeti nevelésünk helyes arányainak kialakításában nem téveszthetjük szem elől, hogy az eszményképek bemutatása csupán egyik s nem is a legfontosabb része a történeti nevelésnek. Társadalmunk történeti tudatának alapjává mindenekelőtt a történeti fejlődés törvényszerű menetének racionális megértését kell tennünk. Csak így, a történeti törvényszerűségek megértése alapján állíthatjuk történeti eszményképeinket is a hazafias nevelés szolgálatába. Ezen a szemléleti alapon egyúttal történeti eszményképeinknek jóval szélesebb köre szolgálhatja a társadalmi nevelés ügyét.

Történetszemléleti vitáink nem lebecsülendő tanulsága az is, hogy történeti nevelésünkben egy pillanatra sem feledkezhetünk meg a történelmi hagyományok kettős — részben progresszív, részben retrográd — természetéről. Adottságainkból következik, hogy a szocialista patriotizmus nálunk a magyar nacionalizmus elleni következetes harccal egybekapcsolva, ennek útján fejleszthető ki. De talán éppen ez a hazai adottság az, amely önmagán túlmutató, általánosabb érvényű mondanivalóval is szolgál; a proletár internacionalizmussal összefonódó, új típusú szocialista hazaszeretetnek más népeknél is csak a haladó emberiséggel való szolidaritás, s nem a szeparatista bezárkózás lehet a tartós alapja.

Haladó hagyományaink tisztelete, ápolása tehát sohasem vezethet a negatív hagyományokkal szembeni „tüzet szüntess" állapotához! S a nagyobb differenciáltság igénye abban a követelményben is jelentkezik, hogy — tanulva az 1950-es évek egyoldalúságából — haladó eszményképeink nagyságát is mindig valóságos történeti viszonyaikba ágyazva, koruk — és ha kell, saját maguk — tényleges ellentmondásaiban mutassuk be. Így a szocialista társadalom aktív ideológiai nevelés útján kiszűri, kiküszöböli az emberi gondolkozás káros, retrográd hagyományait, de ugyanakkor magába szívja, integrálja a korábbi formációk minden társadalmi és politikai értékét, termelési és művelődési vívmányait. ...

Haladó tradícióink sorában a forradalmi eszményképek mellett az eddigieknél jóval nagyobb helyet kell biztosítanunk a dolgozó osztályok termelési és munkahagyományainak, a termelő és alkotó emberi munka kultuszának. A gazdasági-társadalmi fejlődés törvényszerű menete mindenekelőtt a termelőerők és a munkamegosztás fejlődésében, az osztályviszonyok alakulásában, a szubjektív hajtóerő szempontjából pedig mindenekelőtt a milliós névtelen tömegek termelő munkájában és osztályharcaiban öltött testet. Nem arról van szó, hogy tagadnánk vagy akár kisebbítenénk kiemelkedő

történeti nagyjaink jelentőségét, de azt valóban jobban kell látnunk és hangsúlyoznunk az eddigieknél, hogy az igazán történelemformáló erőt minden korban az egyszerű dolgozó emberek tömegei jelentették. Ennek tudatosítása egyebek között történetszemléletünk demokratizálásának is elengedhetetlen feltétele.

(Benczédi László—Csatári Dániel: Szocialista hazafiság — szocialista történetszemlélet, Kossuth, 1967, 55—56., 58. old.)

10. *Pach Zsigmond Pál: Nemzeti kérdés a mai történetírásban* (részletek):

Mi magyar történészek éppen olyan időpontban — az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején — kezdtük a nemzeti kérdésről szóló évszázados vita legújabb szakaszát, éppen akkor indítottuk meg az intenzív harcot a nacionalizmus ellen a történettudományban is, amikor nemcsak a nyugati historiográfiában, hanem más országok történetírásában is ellenkező előjelű mozzanatok bukkantak fel, bizonyos nacionalista tendenciák kezdtek éledni . . .

Ám ilyen fejlemények mellett is ragaszkodnunk kell marxista elvi álláspontunkhoz. Nacionalista gondolati és érzelmi kategóriák rehabilitálása semmilyen mértékben sem tartozhat ideológiai-tudományos föllépéseink eszköztárába, nem lehet fegyverünk más nacionalizmus ellenében sem, s kiváltképpen nem lehet az, ha nem akarunk visszakanyarodni a múlt riasztó útjára, itt a dunai tájakon. Már csak azért sem, mert bizonyosak lehetünk benne: ha talán gyorsak is, de igencsak felületiek, rövid életűek lennének az ilyen „kezelések". Az egymással viaskodó-polemizáló nacionalizmusok — erre, sajnos, keservesen megtanított bennünket szűkebb és tágabb környezetünk történetének oly sok gyötrelme — szükségképpen egymás szövevényébe gabalyodnak. Elkerülhetetlenül a bizalmatlanság és a gyűlölködés eszkalációját indítják meg; nemhogy kioltanák, hanem ellenkezőleg, fölhevítik a két és sokoldalú nacionalista acsarkodást. Erre a látszólag a „könnyebb ellenállás" esélyével csábító, de veszélyes ingoványba vezető útra a mi szocialista történettudományunk nem léphet.

Elismerjük: fáradságosabb, több erőfeszítést igénylő, nagyobb állhatatosságot követelő feladat a történetírásban is a szocialista hazafisággal és nemzeti érzéssel egybeötvöződő internacionalizmus álláspontjáról megvívni a kikerülhetetlen küzdelmet a nacionalista nézetek ellen. De távlatában ez az egyedüli álláspont, amely megalapozott és visszavonhatatlan eredményt ígér, amely, ha úgy tetszik, „kifizetődő", még akkor is, ha átmeneti zavarokon, ellentmon-

dásokon, félreértéseken üt át ellenállhatatlan igazsága. Ez az egyedüli álláspont, amely a nacionalizmus elleni küzdelmet szilárd elvi alapról, így lényegéből következőleg *minden irányban* folytatja — a nacionalizmus minden formája, változata ellen.

Éppen ezért nem hagyhatjuk eltéríteni magunkat elvi alapunktól: megőrizzük internacionalista álláspontunk integritását a nacionalizmus minden rendű megnyilvánulásával szemben. Tesszük ezt annak tudatában, hogy a bizalom és a barátság erősítésének internacionalista útja, ha nem is nehézségek nélkül való, de végeredményben az egyetlen út, amely a jövőbe vezet.

(Népszabadság, 1973. március 2.)

*

A történettudományi és szemléleti kérdések körül zajló viták újabb hullámát *Király István* előadása és tanulmányai indították el 1973-ban. Alább részleteket idézünk Király Istvánnak a nemzeti kérdésről szóló tanulmányából, valamint szemelvényeket közlünk *Pach Zsigmond Pál* „széljegyzet" formájában Király Istvánnal vitatkozó írásaiból. Végül *Klaniczay Tibor* tanulmányából és *Benczédi László* cikkéből idézünk, részben a nemzeti hagyományok kérdéséről, részben az újabb történeti kutatások jelentőségéről a szocialista hazafiság megalapozásában.

11. *Király István: Hazafiság és internacionalizmus (A szocialista hazafiság és a magyar szabadságharcos hagyományok)* (részletek):

A realista, illúziótlan, távlatokra néző, differenciált történelmi látás igényét hozva, a haladó hagyományok értékelésbeli torzulását kiigazítva, s a nemzeti érzés ahisztorikus, az osztályharc tényét — elsődlegességét — nem figyelembe vevő szemléletmódjával szakítva, az 1956 utáni marxista önvizsgálat felelős vitája volt a szabadságharcos hagyományok központi helyét megkérdőjelező történészvita. A szocializmus szektás-dogmatikus, autarkiás értelmezésével együttjáró, nemzetbe zárkózó, taktikázgató, apologizáló történetírói attitűdtől mesze kerülve: a történelmi gondolkodást tágabbá, nyitottabbá — hungarocentrikusból világcentrikussá —, valóban internacionalistává tette. Előkészítette ezzel mintegy a nemzetet — legalábbis a történelmi tudat szintjén — a fejlődéstől megkívánt jövő fordulatra: az egységes emberiséggé válás nagy feladatára, illetve ennek egyik első lépésére: a fokozottabb mérvű szocialista integráció megvalósítására. Érvényesült a Goethétől emlegetett his-

toriográfiai elv: a történelem újraírására késztetett nem annyira, illetve nem pusztán az új tények felbukkanása, de elsősorban „a múltat eltérő fényben mutató új kilátópontok nyílása" s ezzel összefüggően: „a dolgok szemléletének új módja". Konkrétan az adott esetben 1956 tanulságainak s az új, megoldásra váró történelmi feladatoknak gondos, elemző, történetírói számbavétele.

Ugyanakkor azonban mégsem tekinthető véletlennek az, hogy mindmáig nem zárult le megnyugtatóan ez a polémia, hogy — amint nemrégiben Pach Zsigmond Pál megjegyezte róla — még csak az egymással való konfrontálásig ha eljutottak az eltérő nézetek. Nem pusztán azon múlott ez, hogy a nacionalizmus gyökerei mélyek, messzire nyúlnak, s hogy ellenállott így a Lenintől emlegetett hatalmas erő: a megszokás ereje. A címzett mellett a feladóban is rejlett hiba. Rögtön a kezdet kezdetén, a vitaindításban — Molnár Erik nagy hatású, a polémia menetét, fó gondolatait meghatározó cikkeiben is — adva volt már az ellenállást kiváltó mozzanat. A helyes, erjesztő kérdésfeltevéshez nem társult itt ugyanis helytálló felelet. ... Kérdésessé tette azt a koncepciót, mely a magyar múltnak ellentmondásosan bár, de haladó hagyományai közé sorozta nemcsak az 1848—1849-es forradalmat, de azzal együtt, attól elválaszthatatlanul a XVII., XVIII. század függetlenségi küzdelmeit is ...

Az imperialista burzsoázia 1945 utáni új taktikája érteti meg, hogy arcot váltott a nacionalizmus kérdéseiről szólva az elmúlt évtizedekben a polgári történettudomány. Ha annak régebbi, XIX. századi válfaja abszolutizálta szinte a nemzeti gondolatot, az imperializmus igényeihez hozzáidomult újfajta látás — bár a szocialista integráció elleni harcban taktikai okokból felhasználja még a nacionalizmus régi érveit — elsősorban mégis antinacionalista irányultságú már: a nemzet történelmi meghatározottságát, átmenetiségét, idejétmúltságát hangsúlyozza mindenekelőtt ...

A polgári nemzetfölöttiség nemzeti nihilizmust hirdet. S a formális egyenjogúság hangoztatása mellett is a történelmileg kialakult egyenlőtlenségeket kívánja konzerválni ezzel. Hiszen a nemzeti szempont fontosságával, a hazaszeretettel össze nem kapcsolt integrációs törekvés a gyengébbet, az elmaradottabbat szükségszerűen a gazdaságilag fejlettebbnek szolgáltatja ki. Meggyőzően mutatja ezt a mai kapitalista fejlődés ... Az emberiséggé válás demokratikus útjával szemben az antidemokratikus út jelenik meg itt. ...

A magyar társadalomtudósok jelentős része ... jól látja a két látszólag eltérő szellemi törekvés — a nacionalizmus és a szupranacionalizmus — egymást támogató, együttes szerepét. A gyakorlatban azonban ennek ellenére is hajlik rá, hogy csak a nacionalizmust tekintse konkrét, reális veszélynek s semmibe vegye a nemzetfölöt-

tiség, a nemzeti nihilizmus eszmei mérgét. Hiszen ahogy ezt a magatartást igazoló érv szól: tömegeket az utcára vinni, vak indulatokat életre hívni csak a nacionalizmus jelszavaival lehet, a nemzeti nihilizmus nem ébreszt szenvedélyt. Látszólag helytáll ez az érv. De csak látszólag. Csupán abban a szemléletben van ennek igaza, amely az 1956-ihoz hasonló, látványos utcai és egyéb tömegmegmozdulásokkal kapcsolja össze az ellenforradalom képzetét, s megfeledkezik arról, hogy adott emellett egy másfajta ellenforradalmiság, a hétköznapok ellenforradalmisága is. Adott az a fajta csöndes aknamunka (s épp ezt fejezi ki a fellazítás szó), mely lassan, szinte észrevétlenül halad előre, s melynek valójában csak kiteljesítője, felszínre hozója egy-egy látványos, nemzeti kokárdákat feltűző tüntetés. S a hétköznapoknak ebben a csöndes ellenforradalmában, az ún. erózióban, transzformálásban a szupranacionalizmus, a nemzeti nihilizmus eszméi játsszák a vezető szerepet.

(Király István: Hazafiság és forradalmiság, Kossuth, 1974, 137—138., 148., 166., 172., 176—177. old.)

12. *Pach Zsigmond Pál: „Molnár-vita" — nacionalizmus — szupracionalizmus. Széljegyzetek Király István tanulmányához* (részletek):

Király István ... a „Molnár-vitát" azért nem tudja egészen pontosan, történetien behelyezni kulturális életünk, szellemi közéletünk fejlődésének elmúlt évtizedekbeli menetébe, mert azt lényegét illetően egyszerűen a dogmatizmus elleni viták sorába, a személyi kultuszos szemlélet kritikáját célzó viták sorába iktatja, e sorozat egyik tagjaként értékeli. ...

Molnár Erik nemcsak azt tekintette feladatának, hogy kimutassa, a marxizmus dogmatikus, szektás alkalmazása minő hibákra, egyszerűsítésekre, hamis aktualizálásokra, történetietlen analógiákra vezetett — hanem főleg és alapvetően azt igyekezett kimutatni, azt bizonyította, hogy a személyi kultusz „balos" történetszemlélete nemcsak dogmatikus-doktrinér-tévesen historizáló módon alkalmazta a marxizmust, hanem — sajátos ellentmondásként, ha úgy tetszik — hogyan konzervált, örökített át, mentett át sok mindent a polgári historiográfiából, a burzsoá történetszemléletből — hogyan vitte tovább, rögzítette többek között a nemzet (amely a marxisták szerint történeti és osztályszempontú kategória) burzsoá-polgári kategóriájának, osztályfeletti felfogásának igen számottevő elemeit; hogyan járult hozzá, akarva vagy akaratlan, burzsoá ideológiai és tudatmaradványok makacs továbbéléséhez. ...

Molnár Erik ilyen értelemben egyszerre harcolt, alapvetően kétfrontos harcot folytatott a „balos" dogmatizmus ellen, és a polgári nézetek, a burzsoá nacionalizmus maradványai ellen. Nála ez a két dolog, két feladat, két eredmény szükségszerűen együttjárt, szervesen összekapcsolódott.

Nagy dolog volt ez akkor, az 50—60-as évek fordulóján — merész eredmény; megvallom, egy ideig magunk is nehezen tudtuk megemészteni. Hiszen úgy tudtuk, megszoktuk, hogy burzsoá nacionalizmus, polgári nemzetfelfogás éppen a jobboldali elhajlással. jobboldali torzítással, revizionista tendenciákkal függ és kapcsolódik össze és nem a balosokkal...

Ma már persze, több mint egy évtized távlatából [Molnár Erik tézise] kézenfekvőnek, evidensnek tűnik számunkra. ...

Ma már mindannyiunk előtt világos, hogy jobboldaliság és baloldaliság milyen közvetlenül megy át, vált át egymásba, s éppen a nacionalizmus pallóján — nem is pallóján, hanem szélesre tárt és kiépített hídján...

Korántsem állítható, hogy a különféle polgári történetírói irányzatok között a XX. században, ma a szupranacionalista-kozmopolita irányzat az uralkodó vagy akár túlsúlyban levő, hegemon felfogás. Számos esetben, és éppen a Közép-Kelet-Európa-problematikában... a nacionalizmus szítására törekvő irányzatot-irányzatokat manapság legalább oly divatos, újulóan divatos fegyvernek találjuk. Polgári historikusok széles rétegeinek „mindennapos gyakorlatában" pedig a múlt századi hagyományokat a mai körülményekhez igazító, nacionalista indítású történetelőadás érvényesül.

A polgári történettudomány szemléletmódját nem lehet vegytisztán nacionalistákra vagy szupranacionalistákra különíteni.

Sőt ezek az irányzatok gyakran maguk egyszerre is kettősek, „kétarcúak": naciona'isták és szupranacionalisták egyszersmind. Csak az a kérdés: merre, milyen irányban nacionalisták, és merre, mifelé szupranacionalisták. ...

A kérdés lényege nem úgy áll, milyenek legyenek a nacionalizmus és kozmopolitizmus elleni küzdelmünk proporciói, arányai; melyiket űzzük inkább, melyiket üssük kevésbé.

A kérdés lényege, szerény megítélésem szerint, abban áll: a nacionalizmus és a nemzeti közömbösség (mint újból és újból beigazolódik) nem ellentétei, hanem kiegészítői egymásnak; egy tőről erednek, egymásba át- meg átjátszanak; ha úgy tetszik, folyamatosan „arcot váltanak".

Nem tudunk hatékonyan fellépni a nacionalizmus ellen, ha nem bíráljuk ugyanakkor a kozmopolitizmust is; nem tudunk eredmé-

nyesen harcolni a nemzeti közömbösség ellen, ha ugyanakkor bárminő engedményt teszünk a nacionalizmusnak. ...
(Kortárs, 1974/1. sz. 127—128., 131—132. old.)

13. *Klaniczay Tibor: Gondolatok a nemzeti hagyományról* (részletek):

A kulturális hagyomány felhasználásának módját, a hozzá való viszonyt osztályszempontok határozzák meg. A hatalom megragadására törő osztály mindig a merészen újat hangsúlyozza, támadja a korábbi társadalmi rend hagyományrendszerét, és a múltból csak az osztály céljaival szorosan egybevágó, forradalmi elemeket emeli ki. Később hagyomány-bázisának kiszélesítésére törekszik, igyekezve minden olyan múltbeli kulturális értéket mozgósítani, mely céljai szolgálatába állítható, melyet tehát „haladó"-nak tekinthet. Mikor pedig végleg konszolidálódott hatalma és az új társadalmi rend megvert ellenségei már alig profitálhatnak a hagyományból, az új osztály a hagyomány egésze letéteményesének és örökösének tekinti magát.

Az egyetemes emberi történelmi-kulturális hagyomány egy meghatározott részét, külön, belső kohézióval és törvényszerűségekkel rendelkező szegmentumát nevezzük nemzeti hagyománynak. ...

Minthogy az emberiség jelenleg nemzeti társadalmak rendszerében él, minden egyes nemzeti társadalomnak az emberiség általános, közös hagyományai mellett fokozottan profitálnia kell saját nemzeti hagyományaiból. Rá van erre utalva a burzsoá nemzet is, a szocialista nemzet is. Hagyományfelfogásuk és értelmezésük azonban korántsem egyező. Más a polgári társadalom nemzeti hagyományrendszere és más a szocialista társadalomé. ...

A szocialista nemzet hagyomány-felfogásában az osztályszempont érvényesülése, a fejlődés mostani fázisában és minden valószínűség szerint az elkövetkező hosszú időben, nem értékek kirekesztése útján, hanem az értékek helyes értelmezése és rangsorolása útján jelentkezik. Nincs olyan érték a nemzet hagyományában, melyről a szocialista nemzet lemondhatna, melyet pusztulni hagyhatna. Hiszen a burzsoá hagyomány-kezeléstől a szocialista hagyományértelmezést már az is meg kell hogy különböztesse, hogy ez utóbbi teljesebben és nagyobb felelősséggel törődik a múlt értékeivel, minthogy a dolgozó nép tekinthető minden általános emberi és nemzeti érték jogos örökösének. A burzsoázia, szűkebb osztályérdekei folytán, a nemzeti hagyomány egész értékkészletét nem is ismerhette fel. Elsősorban azt kultiválta, népszerűsítette, ami a hagyományban a többi

nemzettől eltérő, sőt azokkal szembeállítható. Miként a polgári nemzet megoldhatatlan konfliktusok hálózatában él más nemzetekkel, a nemzeti hagyomány ezért az ő számára az elkülönülésnek, jobb esetben az önvédelemnek, rosszabb esetben a más népekkel szembeni agresszív törekvéseknek az erősítője. A nemzetköziség elvét valló szocialista nemzetben viszont a nemzeti hagyomány humánus értékeire tevődik a hangsúly, s előtérbe kerül a nemzeti hagyomány azon elemeinek az értékelése, amelyek nem eltávolítanak, hanem közelítenek más nemzetekhez.

(Kortárs, 1974/5. sz. 761—762. old.)

16. *Benczédi László: Történettudomány és szocialista hazafiság* (részlet):

Hogy történettudományunkat, kutatási tárgyánál, érdeklődésénél fogva különös felelősség terheli hazafiság és nemzetköziség közelítéséért, a nemzeti önismeret helyes alakulásáért, nem szükséges bővebben részletezni. Viszont nem érdektelen áttekinteni történettudományunk néhány olyan erőfeszítését, amely hazafias-nemzeti tudatunkat — főként az elmúlt másfél évtizedben — az internacionalizmus irányába mutató, új, szocialista vonásokkal gyarapította.

Első helyen azt a nagy jelentőségű szemléleti átalakulást, átrendeződést kell kiemelnünk, amely történetírásunkban az elmúlt időszakban a mindenkori társadalmi-szociális kérdések rangsorolásában, ezen belül főként az osztály, az osztályérdek és az osztályharc történeti jelentőségének a tudatosodásában végbement. A hazafias-nemzeti eszmekör vonatkozásában ezek a felismerések azzal a nagy és maradandó tanulsággal jártak, hogy a történelem nem ismer az osztályok, illetve a társadalom felett lebegő, a táradalmi küzdelmekben semleges, közömbös hazafiságot, hanem csakis olyan hazafiságot, amelynek minden esetben kimutatható — és a történeti elemzés módszerével feltárandó — osztálytartalma, meghatározott szociális gyökérzete van.

Második helyen arra utalnánk, hogy főként az elmúlt másfél évtizedben, a hosszú távú történelmi (gazdasági, társadalmi és ideológiai) folyamatok feltárására irányuló kutatások nagyméretű fellendülése következett be, polgárjogot szereztek az ennek megfelelő, korszerű kutatási módszerek — s mindez együtt számos újszerű történeti összefüggés és átfogó törvényszerűség felismerésével gazdagította nemzeti önismeretünket. A hazafiság szempontjából ezek az eredmények ahhoz a meggyőződéshez vezettek, hogy a történelem nem ismer „korok fölött álló", időtlen hazafiságot, hanem csakis a

történeti fejlődésnek alávetett hazafiságot, amelynek tehát a konkrét tartalmát, jelentését a mindenkori történeti feltételek határozzák meg.

Végül, de nem utolsósorban, történettudományunk arra irányuló törekvését, erőfeszítéseit hangsúlyoznánk ebben az összefüggésben, hogy a hazai történelem vizsgálatát a széles nemzetközi (regionális és európai) összefüggések közé állítva, azok állandó figyelembevételével végezze el, azaz a hazai fejlődés sajátos vonásait az összehasonlító módszerek széles körű alkalmazása útján állapítsa meg. A hazafias-nemzeti tudat „nyelvére" lefordítva, mindez azt jelenti, hogy történetfelfogásunk immár gyökeresen szakított a nemzeti történelem nemzeti keretekre korlátozott, nacionalista szemléletével, s ennek során tudatosodott: a történelem nem ismer el semmiféle nemzeti öncélúságot, sem a konkrét történeti-földrajzi környezettől elvonatkoztatott, „absztrakt" hazafiságot, hanem csakis olyan hazafiságot, amelynek tartalma, jelentése társadalmilag, történetileg és környezetileg egyaránt meghatározott.

Ha a történettudományunk erőfeszítéseiből leszűrhető főbb tanulságokat immár mai társadalmi valóságunkra értelmezzük át, úgy rendre-sorra olyan következtetések adódnak, amelyek messzemenően egybecsengenek szocialista társadalmunk tartós szükségleteivel, amellett, hogy a szocialista hazafiságot is a nemzetköziség irányába mutató, új szemléleti eredményekkel gyarapítják.

Ha például csak címszószerűen olyan mozzanatokat emelünk ki, mint a demokratikus gazdasági-társadalmi szemlélet erősödése, a társadalmi fejlődés hosszú távú törvényszerűségeinek a történeti tudatban való térnyerése, a tudományos objektivitás igénye, a történeti tájékozódás tér- és időbeli távlatossága, a gondolatiság ereje és következetessége, a hazafiság intellektuális elemeinek a gyarapodása — és a sort folytathatnánk —, már talán e rövid felsorolás alapján is képet alkothatunk: a marxista történettudomány alkotólag vesz részt a társadalmi tudat alakításában. Ami pedig a felsorolt „hozadékok" közös nevezőjét, az elért eredmények legfőbb alapját illeti, azt a magunk részéről abban látjuk, hogy történettudományunk a régi, feudális és polgári történetírás doktrínáinak, mítoszainak és tilalomfáinak megdöltével, végre teljesen a vizsgált történeti valóságnak adhatta oda magát: a Magyar Szocialista Munkáspárt forradalmi valóságszemléletének a szellemében maga is a valóságos történeti összefüggések, a tények, a realitások szolid alapjára települt. ...

(Népszava, 1975. jún. 14.)